JUL PAA BORNHOLM

Scannet 2016 af Jesper Vang Hansen

JUL PAA BORNHOLM

1959

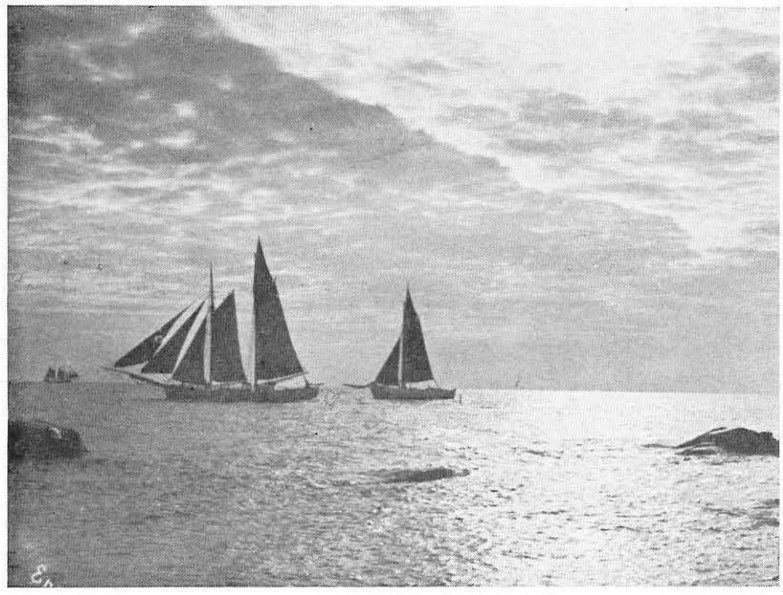

COLBERGS BOGHANDEL - EDM. ANDERSEN, RØNNE

OMSLAG
EFTER OLIEMALERI AF HENNING KØIE
BÅD VED FREDERIKSØ

REDIGERET AF TH. LIND

COLBERGS EFT. BOGTRYKKERI
RØNNE

Efteraarsskumring

(Til et maleri af Oluf Høst)

Tusmørkets Vinger segner
over det mossede Tag.
Oppe paa Mønningen blegner
det sidste Genskær af Dag.
Skyggerne øjner vi krybe
ud af den lave Port.
Døre og Glugger blir dybe
og Mørket derinde stort.

Men førend Natten har slettet
alt, hvad vi ser og ved,
lyser det endnu fortættet
fra Dagen og Somren, der skred.
Derude, hvor Lyset ender
i Himlens vestlige Rand,
står Dagen endnu og brænder
gul som en Ildebrand.

Mulmet luder sin Pande
mod Straatagets bløde Valk.
Men Skumringens dulgte Brande
lyser i Murenes Kalk.
Det er som Skyggerne stjæler
en Straale af Dagens Færd,
og Mørkets Verden besjæler
med blaahvidt Gengangerskær.

Men inde paa Gulv og Stænger
er Rummets Ensomhed fjærn.
Der tager de lave Længer
et levende Liv i sit Værn.
Tagskæggets Vinge breder
sig skærmende blød og brun
og freder om skjulte Reder,
hvis Verden er tryg og lun.

Og gemt i Natteroen
gaar Livet ikke i Staa.
Musene pusler i Loen
og Spurve i Tagets Straa.
Gaardens Ruder staar blinde
mod Natten med lukket Skær.
Men Livet hviler derinde.
Det drager saa tungt sit Vejr.

Fjærne er Himlens Stjærner
og Maanen kold som en Kniv.
Men Jordens Mørke værner
i Lunhed det trygge Liv.
Gaarden har sit at gemme
under det tunge Tag.
Mon Stjærnerne kan fornemme
dens rolige Aandedrag?

Christian Stub-Jørgensen.

Vandreblokke på Bornholm

Der findes et sted ved kyststien mellem Allinge og Sandkaas, som kaldes »Kjestenes Stol«. Dette stednavn var i mine drengeår lidet kendt. Da der engang, vist i begyndelsen af tyverne, blev sat et navneskilt op ved siden af stien, havde jeg ikke hørt navnet før, og jeg vil tro, det er gået mange som mig. Skiltet var anbragt ved et af de stejle fremspring på en højde af stien, et vidunderligt udsigtspunkt, hvorfra klippen sænker sig stejlt ned mod rullestensstranden. Jeg anede intet om, hvordan navnet var opstået; men jeg kunne levende tænke mig Kjestena som en sømandskone, eller måske en ung pige, siddende på dette bratte klippefremspring og stirrende langt ud i rummet i længsel efter en eller anden derude på havet.

Men dette var ikke andet end drømmerier, har jeg senere fået at vide. Efter hvad jeg mange år efter har ladet mig fortælle, er »Stolen« ikke selve fremspringet, men en fritstående klippe på stranden nedenunder, af form som en kirke med tårn; men man kan selvfølgelig også sige: som en mægtig lænestol. Og Kjestena var slet ikke fra disse kanter; hun var en troldkvinde eller jættekvinde, boende på Christiansø, og hun blev så irriteret over klangen af Olskirkes klokke, at hun tog en mægtig sten, bandt sit strømpebånd som slynge og kastede stenen mod Olskirke. Heldigvis var hendes sigte ringere end armkræfterne, så stenen havnede på stranden nede ad Sandkaas til. Der ligger den endnu, og Folk kalder den Æggehønen. Men da Kjestena fik lyst til at se, hvor godt hun havde ramt, satte hun sig ned på »Stolen« her ved strandbredden og betragtede det mislykkede resultat. Efter stolens størrelse at dømme må denne Kjestena have været et temmelig velvoksent fruentimmer.

Æggehønen er en af de store ikke-jordfaste sten på Bornholm. Af dem er der mange, også når man holder sig til dem af nogenlunde anselig størrelse. En hel del af dem er blevet ud-

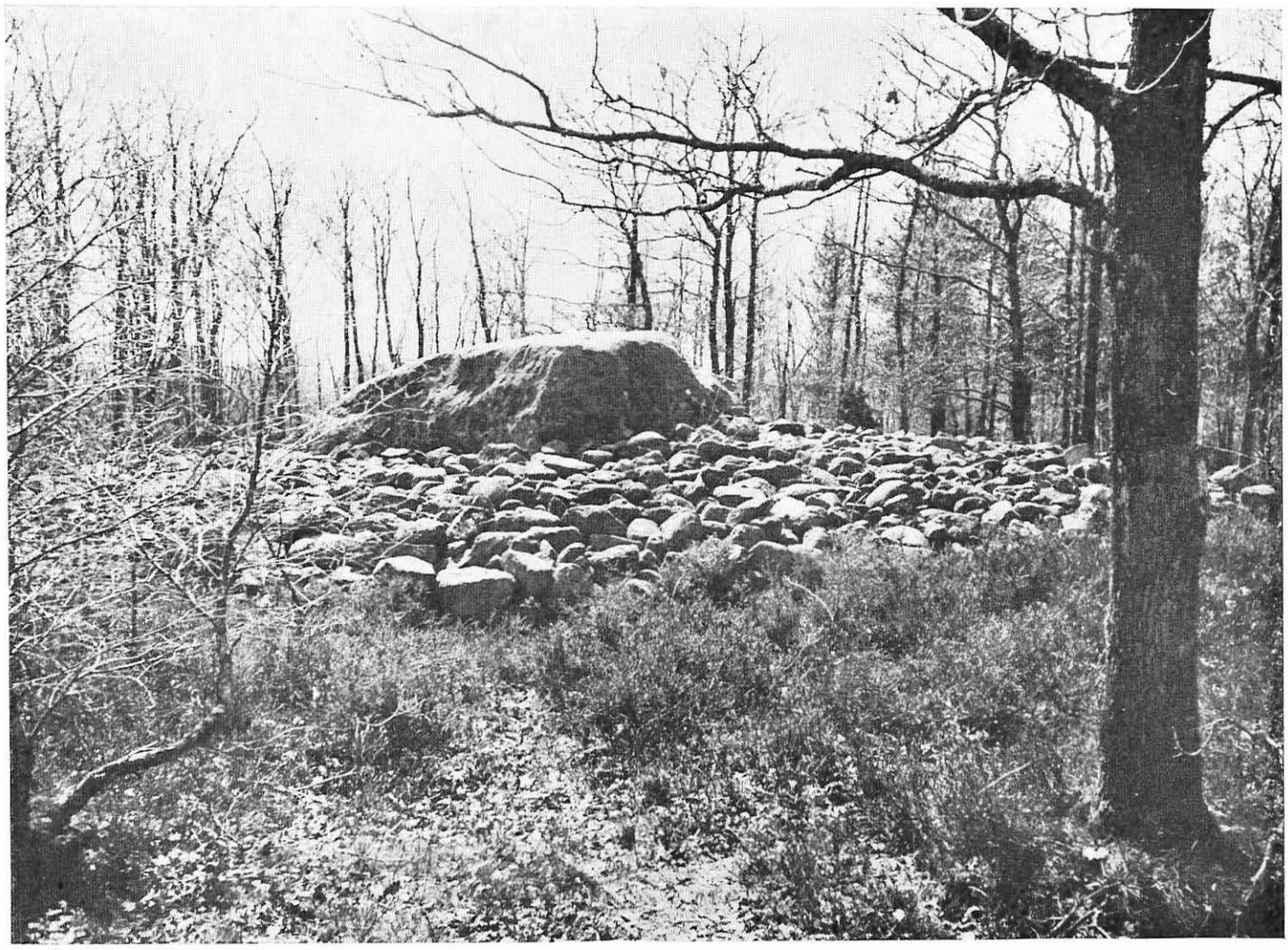

»Stenrøret« i Rutsker plantage. (Dam Johansen fot.)

mærket med et særligt navn, og nogle har desuden fået særlige sagn og overleveringer knyttet til sig. Der er gennem tiden skrevet en del om disse sagnsten; det mest sammenfattende finder man i August F. Schmidts store bog »Danmarks Kæmpesten«, hvori der findes en fortegnelse over de vigtigste danske sagnsten. I denne fortegnelse finder man samlet ikke mindre end 57 sten fra Bornholm og Christiansø (anførte værk side 168—182).

Selvfølgelig er en mængde af de store løse sten forsvundet, hugget op til monumenter, bygningssten eller måske endda til skærver. Når trods alt så mange af dem er bevaret, så skyldes det måske ikke mindst den overtroiske æresfrygt, bornholmerne i gammel tid har næret til dem. De har været betragtet som noget i retning af hellige, og det kunne medføre frygtelige ulykker at forgribe sig på dem. Ikke desto mindre er det sket i mange tilfælde. Således ved vi af optegnelser, at der oprindelig har været to æggehøner syd for Grønnedal. Den anden lå oppe på en klippeskrænt på den anden side af kyststien, lidt nærmere ved Allinge. Men en stenværksejer fandt den velegnet til monumenter og fik den sprængt og forarbejdet. Går man på Allinge kirkegård, vil man bemærke nogle meget fine gravminder, udført i en smuk olivengrøn granit med store blegrøde feldspatkorn; de stammer fra »den lille æggehøne«, og for ikke mange år siden kunne man på det sted, hvor den havde ligget, nu amtslægens sommerhusgrund, finde brokker af den. August F. Schmidt fortæller om andre sten på Bornholm, der har haft en lignende skæbne; det gælder således »Klympen« ved Hasle, der endte som Hasle-brosten.

Hvor farligt det kunne være at forgribe sig på de store sten, ser vi af beretningen om, hvad følger det fik, da den store »Kjøddasten« ved kystvejen mellem Svaneke og Nexø blev ødelagt. Denne meget kendte sten, et yndet udflugtspunkt for Nexøs konfirmander, blev sprængt af et par stenværksejere i 70'erne, og stenen blev sendt bort og anvendt i Københavns befæstning. Men kort efter at arbejdet var påbegyndt, blev ejeren syg; han fik et så alvorligt ildebefindende, at han måtte lægge sig ned på »Kurrehøj«, der ligger i nærheden, indtil det havde fortaget sig. Folk på egnen var ganske overbevist om, at det var de farlige kræfter i stenen, der havde ramt ham.

Navnet Æggehønen er et af de billedlige naturnavne, som man ikke sjældent træffer på ved de bornholmske klipper. Stenen ligger på en strandflade af mindre rullesten, og så har man syntes, at den mindede om en høne, der lå på æg. Pudsigt nok er et lignende navn knyttet til en af de andre bornholmske vandreblokke, nemlig »Kyllingehønen« ved Aakirkeby.

Det er ikke så mærkeligt, at de gamle bornholmere har gjort sig mange sære tanker om, hvor disse sten egentlig er kommet fra. Det er nemlig ikke mere end et århundrede siden, at videnskaben fandt den rette forklaring på deres tilstedeværelse, en forklaring, der nu kendes af ethvert barn: det er istidens kæmpemæssige bræer, der har fragtet disse tunge granitblokke hertil fra de skandinaviske fjældregioner.

Pudsigt nok har folkesagnene ikke taget så meget fejl, når de fastslår den retning, hvorfra stenene er kommet. De fortæller nemlig, at det er troldfolk eller kæmper i Skåne eller Sverige, der har slynget dem mod kirkerne. Ganske vist fortæller nogle af sagnene, som det ovenfor anførte, at troldtøjet har hjemme på Christiansø.

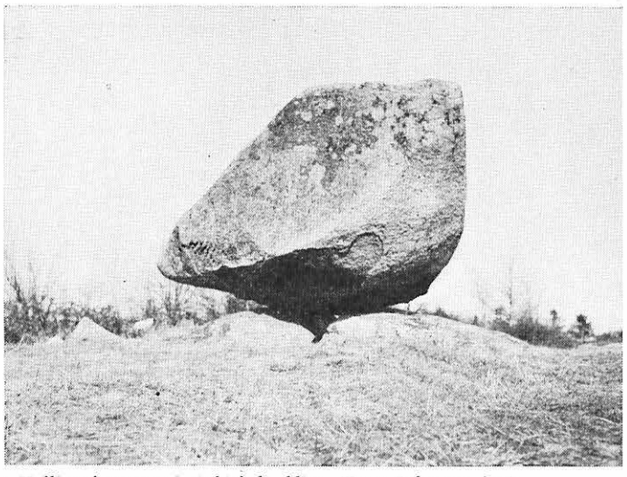

»Kyllingehønen« på Aakirkeby klint. (Dam Johansen fot.)

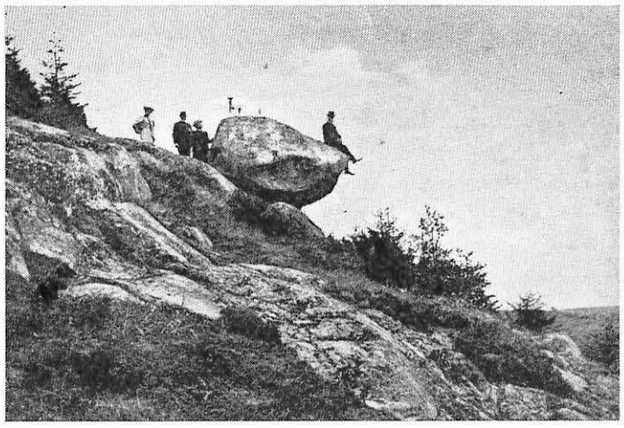

»Jætta Bujll« i Svartingedalen ca. 1910.

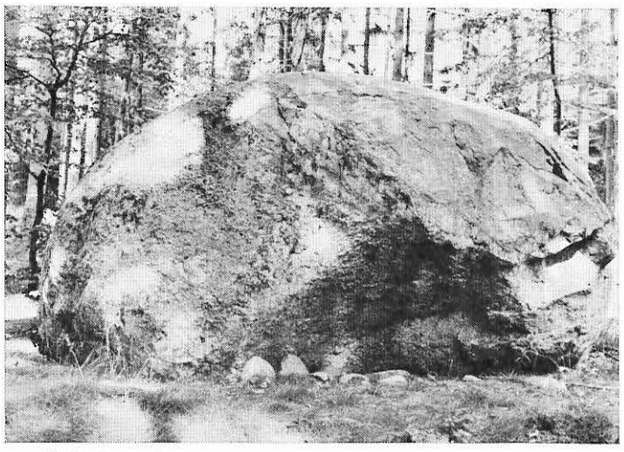

Vandreblok på Blemmelyng.

Disse kæmpekast sættes gerne i forbindelse med kirkernes opførelse. Ifølge nogle optegnelser skal troldtøjet være fordrevet fra Bornholm af klokkeklangen, og når troldene så er kommet uden for hørevidde, har de villet hævne sig ved at kaste en mægtig sten mod kirken for at slå den i stykker. Der nævnes ikke et eksempel på, at de har ramt. Kirkerne har været beskyttet af større magter, så kæmpekastene er blevet virkningsløse. Nogle sten er faldet ret nær ved kirken, andre i en betydelig afstand, sommetider på steder så langt fra, at de

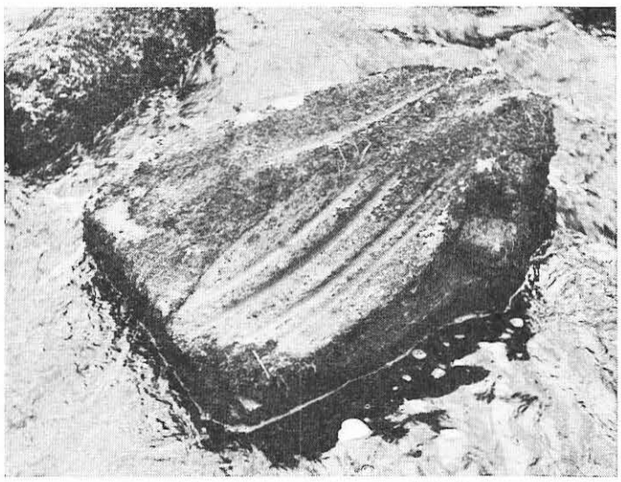

»Fenrisstenen« i Gyldensåen vest for broen ved Lindholmsgård i Østermarie. (Dam Johansen fot.)

»Den store sten« i Ypnasted, nu sprængt.

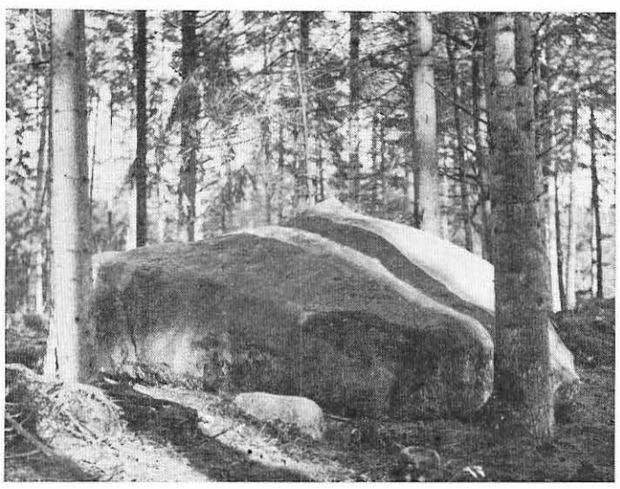

Førhen rokkesten i Almindingen. (Dam Johansen fot.)

folkelige overleveringer ikke er helt enige om, hvilken kirke der er kastet efter.

Hvad det er for væsener, der har kastet stenene, hersker der ikke fuld klarhed over, og kyndige folkemindeforskere har drøftet problemet; men da bornholmernes benævnelser på overnaturlige væsener langtfra ligger fast, turde det være omsonst at spilde mange spekulationer på dette spørgsmål. Nogle siger kæmper, trolde eller jætter — »Jætta Bujll« i Svartingedalen og »Jættabujllana« ovenover Ravnedalen i Paradisbakkerne angiver jo gennem deres navne tydeligt en jætte som ophav. Andre optegnelser omtaler troldtøj af kvindekøn: jættekvinder, troldkællinger eller hekse; i alle tilfælde kan man være nogenlunde sikker på, at det er kæmpekvinder, der er tale om; »Kjestenes Stol« angiver sikkert formatet.

En enkelt af disse kæmper er navngivet, selvom navnet muligvis er af temmelig ny dato. Det er trolden eller jætten Fenris, der har kastet Fenrissten, som ligger i Gyldensåen. Der er aftryk af hans fingre i stenen; men i øvrigt har han ikke præsteret noget særligt imponerende kast, da stenen består af granit fra den nærmeste omegn. Et par af stenene på Nexø-kanten bærer navnet »Fandens Keglebane«, hvilket tyder på, at de er kastet af selveste troldtøjets fyrste. Om en af disse sten meddeles det i øvrigt, at der er kilehuller oveni stenen; man har altså prøvet på at kløve den, men har tydeligvis opgivet sit forehavende, sandsynligvis af skræk for, at denne sten skulle stå under mørkets fyrstes særlige beskyttelse.

En ejendommelig drejning har sagnene om stenkast fået, idet man på et senere tidspunkt har fundet på, at den heks, der kastede stenene, var — fru Printzensköld! Denne ulykkelige dame har i den bornholmske folkeoverlevering fået et temmelig dårligt ry; det hedder sig, at hun kunne hekse. Nogle sagn fortæller om, hvordan hun sendte lindorme til Bornholm for at hævne sig over drabet på Printzensköld. Andre optegnelser siger, at da hun vendte tilbage til Skåne, slyngede hun en stor sten imod hver af kirkerne på Bornholm; derfor ligger der en kæmpesten i nærheden af hver af de bornholmske kirker.

Slingesten eller slyngesten kalder man også disse vandreblokke; i et par tilfælde er der endda blevet det individuelle navn, denne sten bærer. Om en af dem, Slingesten øst for Gamleborg i Paradisbakkerne, fortælles, at den er kastet efter Bols kirke af en troldkælling på øen eller i Sverige. Hun slyngede den med en sølvsnor, som man endnu kan se spor af omkring stenen, fortæller Alfred Jensen; en anden optegnelse meddeler, at den svenske troldkælling kastede den med en slynge, som hun lavede af sit hosebånd.

At hensigten med disse stenkast var at ramme kirkerne, er de fleste optegnelser enige om. Dog fortælles det om »Jætta Bujll« i Svartingedalen, at den er kastet efter Ruts kirke af en jætte i Skåne eller »af en skånsk jætte, der ville slå Bornholm væk«!

Af slyngestenene er der særlig en bestemt gruppe, som fra gammel tid har vakt interesse, nemlig de såkaldte rokkesten. Fra andre egne af kloden kender man eksempler på disse naturens luner; nogle af dem er endda kommet til at hvile på et underlag, der ikke er stort mere end et enkelt punkt. Et så sjældent naturspil er dog ikke nødvendigt for at frembringe rokkestens-fænomenet; kommer stenen til at hvile på to støttepunkter på en sådan måde, at dens vægt fordeler sig nogenlunde ligeligt til begge sider, skal der ofte en meget ringe kraft til at få den til at ændre balance. At nogle af de mange hundrede sten, isen ved bortsmeltningen har efterladt ovenpå den bornholmske klippe, har fundet et sådant leje, er der i og for sig ikke noget mærkeligt i. Alligevel er den omstændighed, at man ved et let tryk med hånden kan rokke med en flere tons tung stenmasse, egnet til at vække forundring. Og det er heller

ikke underligt, at sagnene har beskæftiget sig med de bornholmske rokkesten.

Det er ikke blot folketroen, men også videnskaben, der har udkastet sælsomme teorier om rokkestenene. Rokkestenene i Almindingen, de tidligst kendte, blev i begyndelsen af forrige århundrede meget grundigt undersøgt af den lærde oldgransker biskop Friederich Münter, som i »Antiqvariske Annaler« 1820 har skrevet en afhandling om dem. Han kommer til det resultat, at det næppe kan dreje sig om et naturspil; men rokkestenene må ved menneskelig kunst være bragt i det leje, der får dem til at rokke. Og hensigten hermed mener han at have opklaret, idet han anser dem for at have været brugt ved visse religiøse ceremonier: »Rokkestenenes Bevægelse kunde ansees

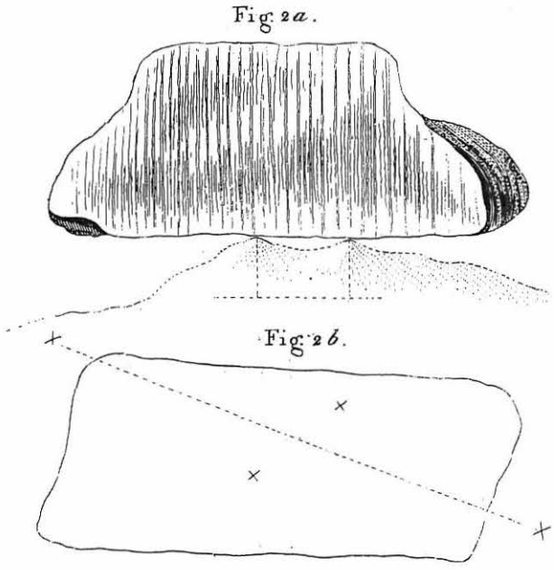

Fig 2a, Opstalt af den store Rokkesteen.
Fig 2b, Grundtegning af samme.

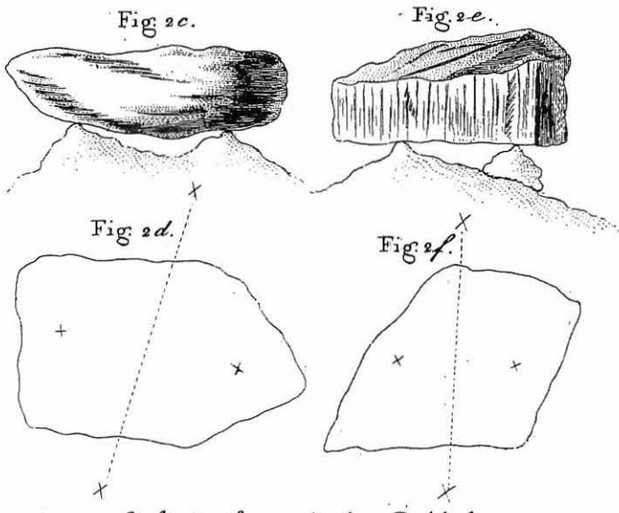

Fig 2c, Opstalt af en mindre Rokkesteen.
Fig 2d, Grundtegning af samme.
Fig 2e, Opstalt af en ditto.
Fig 2f, Grundtegning af samme.

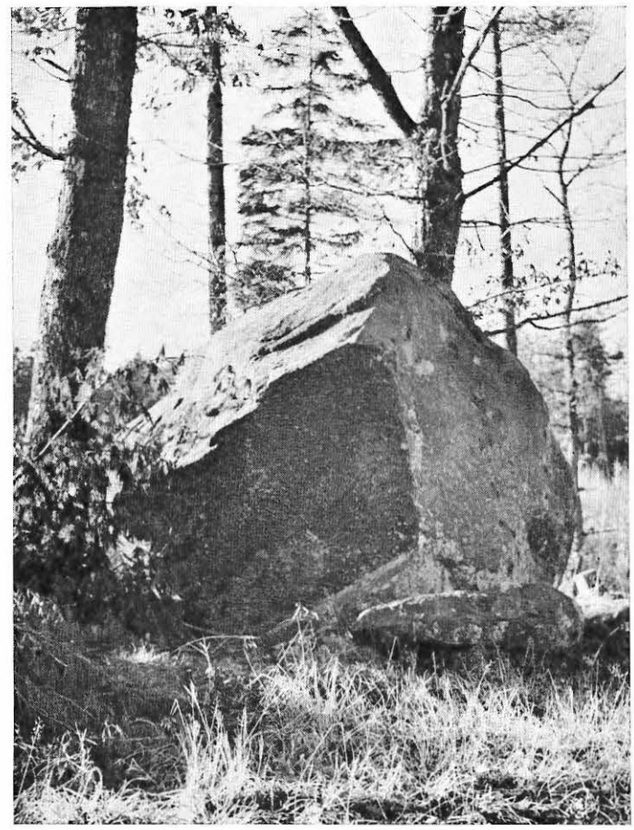

»Munken« i Almindingen. (Dam Johansen fot.)

for at være noget Guddommeligt, og være i Orakels Sted. Den større eller mindre Vibration, eller ogsaa Udeblivelsen af samme, kunde være Tegn paa Gudernes Gunst eller Ugunst. Men at Bevægelsen selv beroede ganske paa Præsternes Forgodtbefindende, er let at eragte. Paa samme Maade kunde ogsaa Svar, simple *Ja* eller *Nei*, gives paa Spørgsmaale, som bleve Guderne forelagte. Ja maaskee, at endog Lyden, Stenenes Sammenstøden med Underliggerne paa, som er huul og dump paa nogle steder, og høres i lang Frastand, er bleven brugt til at modificere Oraklerne«.

Dette lyder jo uhyre dybsindigt; men for en jævn iagttagelse vil det dog være fantastisk hjernespind, som det er let at gennemskue. Og da få år efter Prins Christian Frederik, den senere kong Christian VIII, i 1824 besøgte Bornholm, skrev han i sin rejsejournal om rokkestenene: »Efter hvad jeg her har seet til Rokkestenene og især med Hensyn til de tvende paa Hellueds Bankerne troer jeg snarere at det er Naturspil at de ere saaledes beliggende end som at de ved Kunst skulde være henlagte til afbenyttelse ved den hedenske Gudsdyrkelse. Der maatte saaledes giøres Forskiel paa Rokkestene og rokkelige Stene«. (Bornh. Saml. XVI. s. 83).

Rokkestenene i Almindingen er dem, man har ældst optegnelser om. Der skal være tre i alt; men kun den ene, den der i daglig tale går under navnet Rokkestenen, kender jeg af selvsyn; muligvis har jeg set også de andre uden at spekulere nøjere over, hvad de var. Men ifølge den ældre litteratur skal de ligge i Djævledalen, anbragt i en næsten ligebenet trekant, og midt i trekanten står en anden kendt vandreblok, der bærer navnet »Munken«. Ingen af stenene kan rokke mere. Aug. F. Schmidt

Førhen rokkesten i Almindingen. (Dam Johansen fot.)

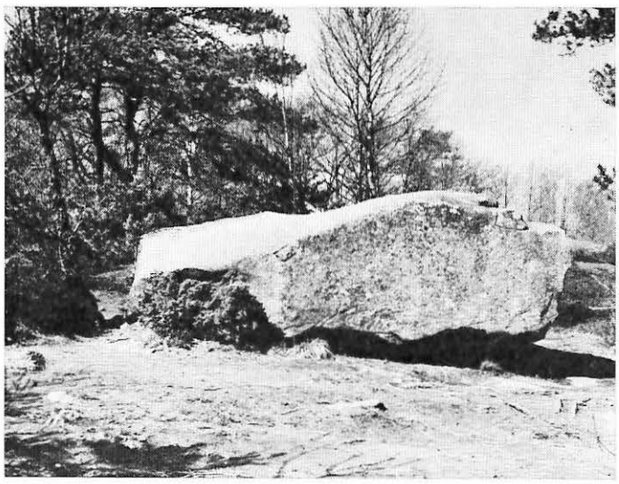

Rokkesten i Rutsker plantage. (Dam Johansen fot.)

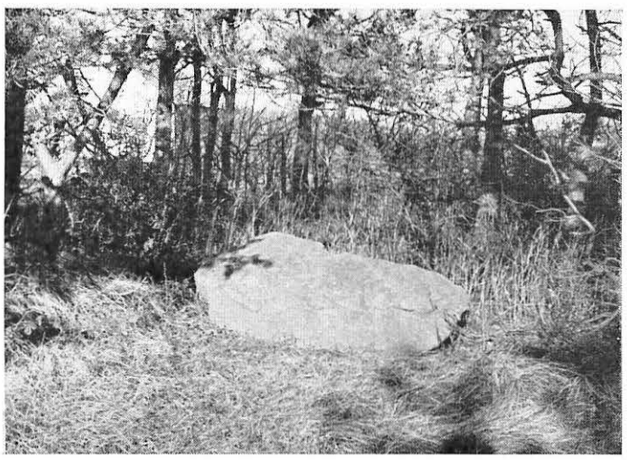

»Munkealteret« ved Pederskirke. (Dam Johansen fot.)

meddeler, at alle Almindingens rokkestene er holdt op med at rokke efter 1870; men allerede i 1830 skriver Panum: »For nogle Aar siden kunde man med een Haand bevæge denne store Masse saa stærkt at Enderne bevægede sig omtrent ½ Alen op og ned. Nu er den formodentlig, ved at sættes i alt for stor Svingning, kommet i Uorden, saa at den ei kan rokke synderlig meer«.

Og Prins Christian Frederik skriver i sin foran nævnte rejsejournal om rokkestenene i Almindingen: »den eene den største som er yderst beliggende rokker virkeligen, den mindre sydligst beliggende rokker ei mere da den ved ofte at rokkes er bragt ud af sit Hvilepunkt, en tredie nordlig for denne beliggende Steen om hvilken Lieut. Jansen som har udmaalt dem har berettet at den havde været en Rokkesteen har i mands Minde aldrig rokket og det indsees ikke hvorfor den meer end en anden skulle have rokket.« (Bornh. Saml. XVI. s. 82).

Det er dog ikke alene, fordi der er blevet rokket for meget med dem, at rokkestenene i Almindingen er endt i et fast leje. Der herskede nemlig den overtro om disse sten, at de hvilede på en stor hård diamant. Og dette kunne selvfølgelig ikke undgå at friste skattesøgere, så man må tænke sig, at flere rokkesten er bragt ud af deres ustadige ligevægt ved voldelig overlast. Man under forøveren af sligt et hærværk den skuffelse, han har haft ud af det.

Selve Biskop Münter synes at have været ude på sådan en skattejagt, ifølge en optegnelse af holtzførster Hans Rømer, som Zahrtmann citerer i »Bornholmske Samlinger« B.X, s. 130-131). På en visitatsrejse kørte Münter gennem Almindingen med Rømer som kusk, og her kom de uformodet til at forstyrre et lumskeligt anslag:

»Midt inde i Skoven mødte os Hr. Kancelliraad Jespersen med Arbejdsvogn og Redskaber og fordrede af mig nogle Træklodser med videre, som han sagde han behøvede, da han skulde op og omvælte de saakaldte Rokkesten. Forundret over hvad der berettigede denne Mand til mod mit Vidende og Vilje og uanmeldt at lade nogen Slags Arbejde foretage inde i denne Kongelige indfredede Skov, vovede jeg at spørge ham, om han havde Tilladelse til sligt, over hvilket dristige Spørgsmaal han syntes at studse. Biskoppen forundrede sig, tror jeg, lige saa meget, lagde sig derimellem, og hine vort Nordens allerældste Monumenter blev for den Gang reddede. Man har siden sagt mig, at selv Kommandanten, som og var i Skoven, skal meget have interesseret sig for hint Projekts Udførelse«.

Biskop Münter har næppe været helt uvidende om forberedelsen af dette attentat, som han var nødt til selv at være med til at forhindre.

Der skal knytte sig andre sagn til rokkestenen. Almindingen er et af de gamle højlyngsområder, hvor meget skidteri siges at holde til, og som nævnt lå rokkestenene i Djævledalen, et navn, der tyder på, at her slog mørkets magter sig for alvor løs. Richard Kauffmann fortæller i »Illustreret Tidende« 1867: »Sagnet siger, at der hviler Skatte under Rokkestenen, og det fortælles endvidere, hvorledes de Underjordiske om Natten holde Bal omkring den. Spillemanden sidder da ovenpaa den og Stenen dandser i Tact efter hans Spil«.

Muligvis har overleveringen om skjulte skatte under rokkestenen forbindelse med troen på diamant-lejet. Men også andre store sten, der ikke kan rokke, har forestillinger om nedgravede skatte knyttet til sig. Det gælder således »Fandens Keglebane« i Nexø Lystskov, over hvilken der en nat hvert år skal brænde lys, sådan som der ifølge sagnet gør på de steder, hvor skatte er gemt.

Vi har dvælet så længe ved Almindingens rokkesten, fordi der knytter sig så mange kuriøse træk til dem. Men lad os ikke for dem glemme, at der findes andre rokkestene på Bornholm,

først og fremmest den store i Paradisbakkerne, den eneste på Bornholm, der stadig kan rokke. Også i Rutsker højlyng findes der flere forhenværende rokkesten; de er opdaget temmelig sent. Om disse sten og deres skæbne kan jeg nøjes med at henvise til en ypperlig artikel, som Frede Kjøller offentliggjorde i »Jul på Bornholm« 1942, og hvori flere af stenene er afbildet.

Også til de kæmpesten, der ikke har kunnet rokke, knytter der sig ejendommelige overleveringer. Således findes der to stene med temmelig enslydende navne: »Kjyrsten« i Aaker og »Kjyrastenijn« i Nylarsker. Om den første berettes, at en gammel mand reddede sig fra en gal tyr ved at løbe rundt om stenen, efter en anden beretning ved at klatre op på den. Om den anden fortælles en lignende historie; en anden optegnelse vil vide, at nogle børn undgik en vild tyrs raseri ved at søge tilflugt oppe på stenen.

Der er en folkelig talemåde, som anvendes om mange vandreblokke, ikke blot på Bornholm: Man siger, at Stenen vender sig, når den lugter nybagt brød. Dette blev sagt bl. a. om den foran omtalte »Kjøddasten«, om Mikkelsstenen i Østerlarsker, om Studene ved Sæne, om Troldesten ved Døvregaard i Bolsker, samt om flere stene, som ikke har noget særskilt navn. Denne talemåde er vel af de fleste, i alt fald i nyere tid, blevet opfattet som et ordspil til at narre børn med. Men muligvis ligger der noget mere bagved udtrykket. Ellekilde mener, at det muligvis går tilbage til en gammel frugtbarhedskultus, hvor barnløse kvinder ofrede nybagt brød til stenens vætte for at få børn.

Hvorledes dette nu end forholder sig, er der andre tegn, som umiskendeligt røber en gammel stendyrkelse. Stenene har været anset som tilholdssteder for farlige kræfter, der kunne volde både godt og ondt.

Om »Fandens Keglebane« i Nexø Lystskov fortæller en optegnelse af Alfred Jensen, at drengene også kaldte den »Lykkestenen«, og når de kom i nærheden af den, gjaldt det om hurtigst at sige: Første lykke! Anden lykke! o.s.v. og derved sikre sig retten til at undersøge de skålformede fordybninger, der findes ovenpå stenen. Her var der nemlig chancer for at finde penge, og det var ikke overtro, det var rigtige menneskepenge, de kunne finde der, hvis de var heldige. Thi det ejendommeligste ved historien er, at helt op til 1930 var der folk, som ofrede til stenen ved at lægge penge i hullerne.

Men magterne i stenene kunne også være farlige. Det er intet under, at drengenes lykkejagt altid foregik ved dagslys; om natten skulle de nok vogte sig for at komme i nærheden af »Fandens Keglebane«. Om en anden sten, »Prædikestolen« i Ypnasted, fortælles det, at gamle folk advarede børn mod at lege i nærheden af stenen — »for der er ikke heldigt at være«.

De mest klassiske eksempler på en gammel bornholmsk stendyrkelse falder imidlertid uden for vandreblokkenes område; de gælder to bekendte bautasten, nemlig Hellig Kvinde mellem Bølshavn og Listed og Hellig Haagen i Bolsker Højlyng. De skal i denne forbindelse kun nævnes; yderligere hører de sagn og den folketro, der knytter sig til disse to sten, til det mest almenkendte inden for vor hjemøs folkelige traditioner.

Christian Stub-Jørgensen.

»Ligstenen« i Paradisbakkerne (Dam Johansen fot.)

»Studene« ved Sænehavnen ca. 1910.

»Liggarastenen« eller »Mikkelsstenen« i Østerlars. (Dam Johansen fot.)

I tilslutning til illustrationerne til denne artikel kan vi henvise til en række afbildninger af bornholmske vandreblokke i tidligere årgange af »Jul på Bornholm«. Der er ovenfor henvist til artiklen om Rutsker højlyng (1942); vi kan yderligere tilføje: Æggehønen ved Allinge er afbildet i 1947, s. 25. Af rokkestenen i Paradisbakkerne findes to billeder i serien »Før og nu«, 1933, s. 16; P. Haubergs tegning af den er gengivet i 1950 på titelbladet og et nyere fotografi i 1957, s. 15. Slingestenen i Paradisbakkerne er afbildet 1957, s. 11, Tyrsten i Aaker plantage 1950, s. 31, og Mikkelsstenen i Østerlarsker i 1939, s. 34.

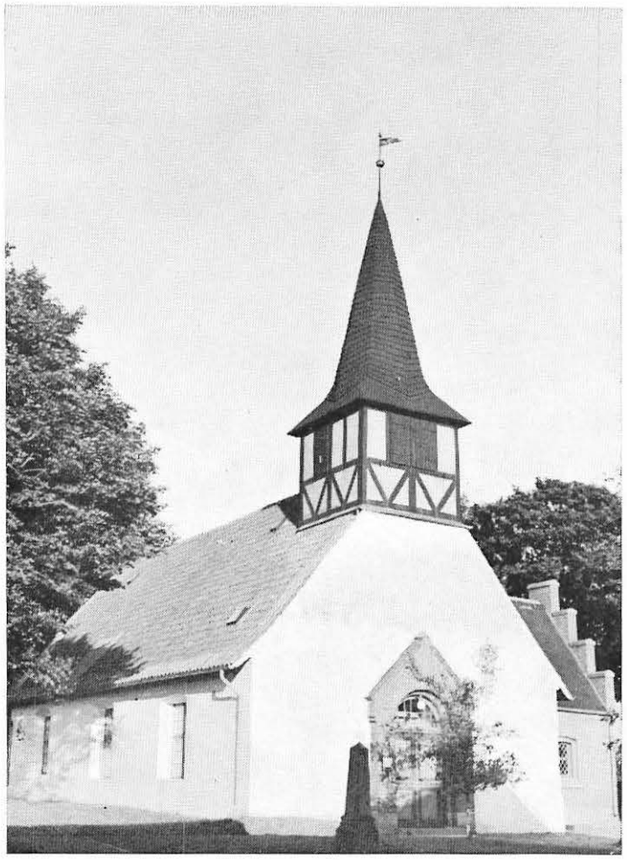

Hasle kirke fra vest. (Dam Johansen fot.)

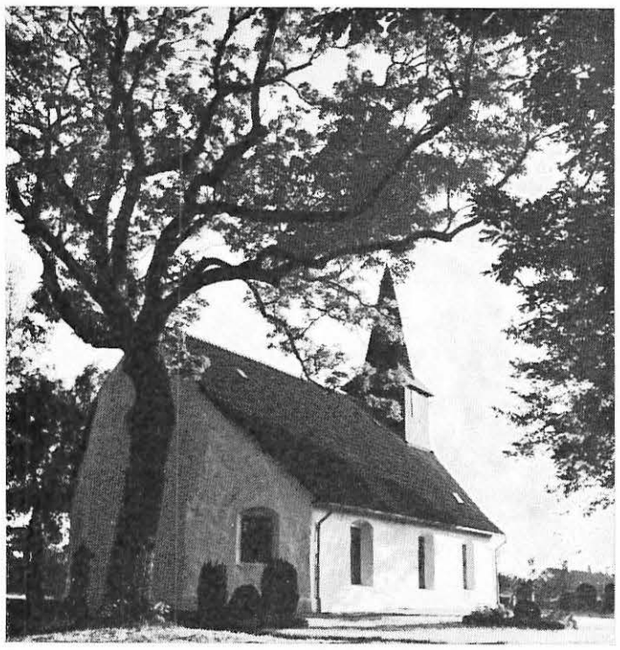

Hasle kirke fra øst. (Dam Johansen fot.)

Hasle

Nu lægger min damper til kajen —
mens dagningen flammer i øst.
Jeg véd, jeg i tilmålte dage
skal gøre den rigeste høst.
Jeg véd, hvad der venter i Hasle
af broget, af skønt og af stort —
alt det, som med ødsleste hænder
af skaberen kærligt er gjort.

Dér blusser de rødeste tage,
dér hæver sig havernes tal . . .
mens fiskerne med deres koner
de piller de sild som de skal. —
Man røger, man virker ved havnen
og har dog et smil til enhver,
der kommer som *gæster* til øen
med klipper med skønhed og skær.

Her slynger sig sammen i ynde
det ældgamle fint med det ny . . .
og stene fortæller om sejre —
og andre om mænd, der vandt ry.
Her læser jeg *Herold,* han hviler.
Jeg husker ham selv og hans sang.
En røst mere gylden end andres . . .
Man sukker og hvisker — *engang!*

Her ligger de ældede huse,
der taler så ømt med *sordin* —
mens lave facader ses bære
en høst — dels af figen og vin.
Her virker og smiler man sammen
og ufreden rider forbi . . .
Vorherre var ødsel hin morgen;
han gav denne by poesi . . .

Men Hasle er mere end hygge,
er mere end perler på snor.
I omegnens skov er der lise
og intet atomtidens spor . . .
Og Hasle kan byde dig havet,
en glædens og sundhedens plads . . .
Jeg finder et sted, hvor jeg hæver
for sommer-juvelen mit glas!

Arnold Hending.

Fra Rolighedsgade i Rønne til Vestergade i Hasle

Mindet lader som ingenting —
er dog et lønligt kildespring.

Disse dejlige ord står på Fraterbrønden i Sorø. Når man er nået støvets år, toner disse linier i ens sind, og man lader tankerne flyve tilbage til barndommens gyldne dage til de stier, hvor man sprang så barneglad omkring.

Mit fødested er dog ikke Bornholm, men Hillerød, hvorfra jeg ingen erindringer har; men min gode hukommelse kan føre mig tilbage til min 4 års fødselsdag i Rønne; på den blev hele søskendeflokken fotograferet hos fotograf Yhr. Det billede sætter jeg stor pris på og glæder mig over at se på det hver dag, når jeg går forbi det. Jeg sidder foran på en skammel med min bulne tommelfinger stukket ned i mit pæne fløjlsbælte.

Vi var 10 søskende trip trap efter hinanden, og om søndagen hændte det tit, at vi tog på skovtur hele familien med de mindste i en legevogn sammen med fouragen. Jeg traskede altid langt bagefter familieflokken og sang af fuld hals. Jeg syntes, at træerne var så himmelstræbende høje; der var meget højt til loftet, og stemmen kunne rigtig gjalde i den grønne koncertsal. Her kan jeg mindes en situation, der står lyslevende for mig den dag i dag. Det var ude i Nordskoven mellem Hvideodde og »Villa Nova«, at en fin og stadselig herre med en lille, blegfed dreng på min alder kom hen til mig fra en sidevej. Det var sikkert far og søn, der i hånden havde en lille, elegant spadserestok, hvor håndtaget var et løvehoved af ægte sølv. »Den skal du ha',« sagde faderen, »fordi du synger så glad og fornøjet!« — Den spadserestok hørte i mange år til mine kæreste klenodier, men ak! den forsvandt — ingen ved hvorhen.

Som ungt menneske var jeg sammen med Poul og Walther Kopp medlem af en sangforening, som den musikalske og dygtige lærer Ryssel ledede på en meget tiltalende og fornøjelig måde i kommuneskolens lokaler i Hasle. Her sang vi af hjertens lyst. Walther Kopp havde en herlig tenorstemme, så han og jeg klarede tenoren sammen i mandskoret; han fik senere sin stemme uddannet og sang et parti i »Evangeliemanden« sammen med kammersanger Vilh. Herold på »Det ny Teater«.

Ved 250 årsdagen for bornholmernes befrielse fra svenskeåget 1908 var sangforeningen med i festlighederne både ved gudstjenesten og ved afsløringen af mindestøtten på Hasle torv.

Jeg er endnu i besiddelse af en mindemedalje fra den gang, hvor man ser en arm række efter den danske kongekrone; men ud fra himlens skyer kommer en hånd med et sværd, der hugger den arm over, der vil røve kronen, og rundt om dette billede står: soli deo gloria — Gud alene æren. Den pyntede vi sangere os med i dannebrogsfarvet bånd under festlighederne.

Jeg nåede aldrig at få min stemme uddannet for mine forældre, og der var såmænd desværre heller ikke råd til det i den store børneflok; men min kære, omsorgsfulde mor tænkte vel også på min fremtid.

Brødrene Kopp var en ret lang periode på besøg hos deres svoger, provst Lichtenberg, der for resten konfirmerede mig i Ruts kirke april 1904.

En søndag eftermiddag cyklede jeg en tur langs kysten til Jons kapel. Vejret var herligt, og Østersøen lå blank som en blikplade, så stille var det. Jeg hoppede ned ad de mange trappetrin (376 —? — jeg har da engang taget dem i trav op), og snart stod jeg oppe på en klippe med ryggen til fjeldvæggen. Jeg begyndte — betaget af den vidunderlig skønne natur — at synge »Hvor Nilen vander ægypterens jord«. Jeg kunne kun det første vers udenad. Jeg var blot lige begyndt, da en herre kom til syne nede ved havstokken og kom hoppende fra sten til sten op imod mig, idet han råbte op til mig: »Bliv bare ved, unge mand!« — Han kom op til mig og sang med, og jeg skal love for, at da vi kom til den sidste linie i verset: »Jeg tror, der er skønnest i Danmark«, så havde kammersangeren listet mig helt op på det høje C. — Jeg anede nu ikke, hvem den herre var; men det viste sig, at det var Vilhelm Herold; for da vi havde sunget verset færdigt, sagde han nemlig venligt: »Det var da en dejlig sangstemme, De har, pas på den. Nu kan De sige, at De har sunget sammen med kammersanger Vilhelm Herold.«

Han stak mig oven i købet en daler og kravlede ned til en herre, der viste sig at være bassangeren Helge Nissen; for jeg så dem senere ved hotellet, hvor jeg, da jeg nu havde penge på lommen, drak min søndagseftermiddagskaffe.

I begyndelsen af 1890erne kom vi fra Hillerød til Rønne med den lille »66-båd« »Hejmdal«, som blev ført af kaptajn Mortensen. Mor har fortalt mig, at jeg red »Ride, ride ranke« på kaptajnens knæ. Og tænk, hvor forunderligt ens livsvej kan sno sig, at kaptajnens søn, toldforvalter Alfred Hovald Mortensen, blev min svigerfar; hans hobby var maleriet, som han dyrkede med stor dygtighed. Han malede i sin tid hele »66-flåden« og Mons Christiansens flåde, som vist nok hænger på Bornholms Museum. Kunsthandler Skånstrøm i Bredgade i København var han i flere år leverandør til og ligeledes til en kunsthandler i Stockholm. Hans signatur var altid A. M., og hans smukke marine- og landskabsbilleder pryder væggene i vort hjem.

Som dreng stod jeg ved siden af Mons Christiansen på stranden ved Gundbergs have, hvor et af hans skibe var strandet; han stod længe i dybsindige tanker og stirrede vedholdende

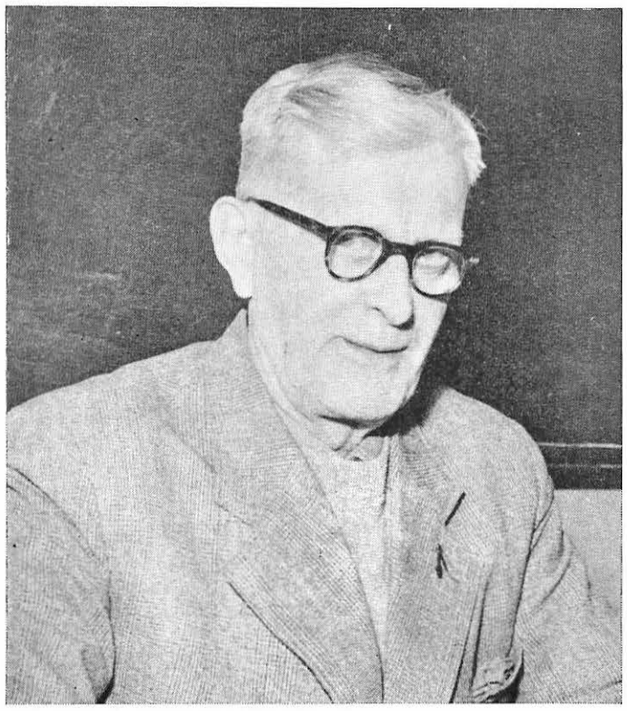

G. Soltau på katederet i Magleby Centralskole 13/3 1954.

ud til skibet, og det forekom mig, at den gamle mand græd — men hvad, gamle øjne er tit fugtige.

Min hustrus farfar, kaptajn Mortensen, af en gammel bornholmerslægt, blev, da han gik i land, dampskibsekspeditør i Rønne, bistået af sin ugifte datter Juliane Mortensen. De boede på hjørnet af Snellemark og Grønnegade, min hustrus oldefar, Hovald Holm, født 1804 og død 1896 og gift med Ane Chatrine Holm, født Riis, fra Riisegård, født den 12. januar 1816 og død den 20. august 1867, købte denne hjørneejendom 1830. Hovald Holm var søn af smedemester Lars Holm. Af Hovald Holm og Ane Chatrine har vi 2 smukke kulkridtstegninger hængende i vor stue signeret af A. Ipsen. — Hvem er han? — Ane Chatrine er iført sin smukke, bornholmske nationaldragt.

Jeg ser i »Jul på Bornholm« 1958, at smed Hovald Holm omtales pag. 20 af P. Hjorth som en dygtig og selvbevidst håndværker. Ja, i familien fortælles yderligere, at han i sine velmagtsdage var en kvik og livlig danser. Da Frederik den Syvende og grevinde Danner besøgte Bornholm 1853, dansede Holm med grevinden på et bal i borgerforeningen i Rønne. Grevinden var ikke kendt med de bornholmske folkedanse, men Holm var mester til at føre an i dansen; han råbte højlydt, så det rungede i salen og til majestætens tydelige fryd: »Denne vej, Deres Nåde!« — Det var et udråb, der blev meget brugt i Rønne lange tider efter kongebesøget.

Jeg husker, at vi boede i Rolighedsgade ved siden af murermester og bygmester Louvs oplagsplads, og på den anden side af os boede skuespiller Rauv's familie. Hele Rolighedsgade fra museet og ned til Nørregade var min lille verden; men en dag var jeg kommet helt hen til slagtermester Holm ved St. Torv uden for gæstgivergården »Fremtiden«, og her blev jeg kørt ned af et hestekøretøj. Jeg mindes endnu tydeligt, hvordan jeg lå og så op i bugen på de to heste! Det var i sandhed et Guds under, at ikke ét eneste hesteben rørte mig, ej heller et vognhjul. På vor væg hænger en gammel tegning fra 1832 fra dette hjørne med udsigt over hele torvet. Denne dramatiske episode i mit liv rinder mig ihu, hver gang jeg ser på denne tegning. Efter den forskrækkelse rejste jeg mig og løb hjem, alt hvad remmer og tøj kunne holde, da en politibetjent ville have fat i mig. Han hed for resten, den lille, tykke mand, Andersen; for ham stiftede jeg nærmere bekendtskab med, da vi senere var flyttet fra Rolighedsgade ned på den søndre side af Kirkepladsen i en hjørneejendom, og på det andet hjørne lå der en symaskineforretning, som blev ledet af en hr. Clemmensen. På det modsatte hjørne lå »Hotel Bornholm« med sine store træer på fortovet.

Oppe på den gamle kirkegård på sydsiden af kirken mellem nogle gamle gravstene plejede vi børn at lege; men det var forbudt. Politibetjent Andersen må have haft sin bopæl der i nærheden; for når han kom forbi, hvad han hver dag gjorde på en bestemt tid, skulle det nok passe, at vi unger var på forbudte veje, og så var han efter os. Ham havde vi drenge stor respekt for, når han viste sig i farvandet. Men en aften i tusmørket gik det dog galt; for jeg løb lige i armene på den venlige, gamle pastor Christensen, der lignede en rigtig julenisse med sit lange, hvide skæg og milde øjne. Han greb mig, og så kom byfoged Olivarius til med sin stok. Jeg troede, min sidste stund var kommet. Jeg vrælede i angst; min store stemme kunne høres viden om i kvarteret; men de to bedsteborgere har sikkert moret sig; for mens mit hoved sad fast mellem præstens ben, kunne jeg dårligt mærke stokkeslagene, der sikkert er blevet ført med følsom nænsomhed.

På havnen havde vi også lyst til at se os om. Det var nok galionsfiguren på skibsbygmester Becks port, der havde en vis tiltrækningskraft på os. Far havde på det strengeste forbudt os

Hedvig, Aksel, deres mor, Volle, Gunnar, Svend, Ellen.

at komme på havnen. Han havde endda aftalt med overlods Holm, at hvis han fra lodshuset fik øje på os, skulle han fange os og dyppe os i havnen ved at holde os i anklerne. Se, den omgang skulle vi ikke prøve mere end én gang.

Vi nåede aldrig længere end ned til bræddestablerne nede bag Havnebakken ved badeanstalten; men ved den søndre bådehavn kom vi tit, og her skete det en dag, at en dreng plumpede i vandet. Faderen kom så for at høre, hvorledes det var gået til, og jeg var som sædvanlig meget meddelsom og viste, hvorledes drengens vandgang var foregået med det komiske resultat, at jeg selv drattede »i baljen«. Den, der morede sig bedst, var fisker Thomas Hansen, der fik mig på det tørre igen; han boede lige under Havnebakken.

Ved siden af os i samme hjørneejendom boede musikdirektør Madsen, der bl. a. spillede til baller på »Dannebrog«, hvorfor han selvfølgelig først kom hjem på de små timer, og når vi børn om morgenen kom ned i gården til huset med et hjerte i døren — tableau — så sad hr. Madsen der med høj silkehat på snur og var faldet i søvn! — Nu var gode råd dyre, for hvad skulle vi børn stille op mod en så intim situation; men vor mor hjalp os, for vi skulle jo være i vor skole kl. 8. — Sønnen hed Thorolf, der slog pænt på tromme. Det fik vi altid at høre, når han hos vor store søster Ellen Margrethe ved vor køkkendør havde forvisset sig om, at vor trætte mor tog sin hårdt tiltrængte middagssøvn; for så drønede det på den anden side af væggen oppe på kvisten med både den store og den lille tromme, triangel og bækken, så det kunne høres viden om. Hans mor var altid sengeliggende nede i stuen og havde i flere år ligget lam og uvirksom.

Hos hende sad jeg tit og sang, hvad der sikkert har glædet hende i hendes ensomhed. Hun havde efter sigende været en svensk sangerinde. Hendes bolsjer smagte herligt og var vel et trækplaster for mig i den alder. Madsen var meget musikalsk og havde været organist ved Rønne kirke. Der fortaltes, at da kaptajn Thorsen i »66-selskabet« havde bryllup, så modulerede Madsen så skjult på orgelet, da brudeparret forlod kirken: »Kan du ej lade hønen gå« — at kun de indviede kunne kende melodien, og Madsen vandt væddemålet. — Mens præsten var på prædikestolen, forlod Madsen orgelbænken for at få en øl; men han skulle nok sørge for at være på pletten, når præsten var færdig; men en skønne dag fik han sin afsked.

Min skoletid begyndte i Rønne, og den tid er min livligste, dog ikke den livsaligste. Langt ude på St. Torvegade til venstre lå en lille købmandsforretning, hvis indehaver hed Næstved. Fruen holdt i sin stue bag butikken en pogeskole under meget stramme tøjler. Jeg ser hende endnu for mit indre syn ved kakkelovnen med sin uundværlige bog og kæp i hånden, og hver gang den sprøde butiksklokke lød, sprang hun ind i butikken og lod os børn passe os selv. Frikvarteret tilbragte vi i gården mellem tom emballage, kasser og tønder, og ude på havbakkerne, hvor senere Rønne gasværk blev bygget.

Men her ude på bakken havde købmand Næstved sine geder gående i tøjr; men vi drenge blev virkelig beordret til at flytte disse dyr, og det turde vi selvfølgelig ikke. En dag gik det også galt. Min broder Aksel Johannes, der har antaget vor mors pigenavn Thorup og er arkitekt i Oslo siden 1914 og norsk statsborger, skulle altså flytte en ged, og det nægtede han af frygt for dyret.

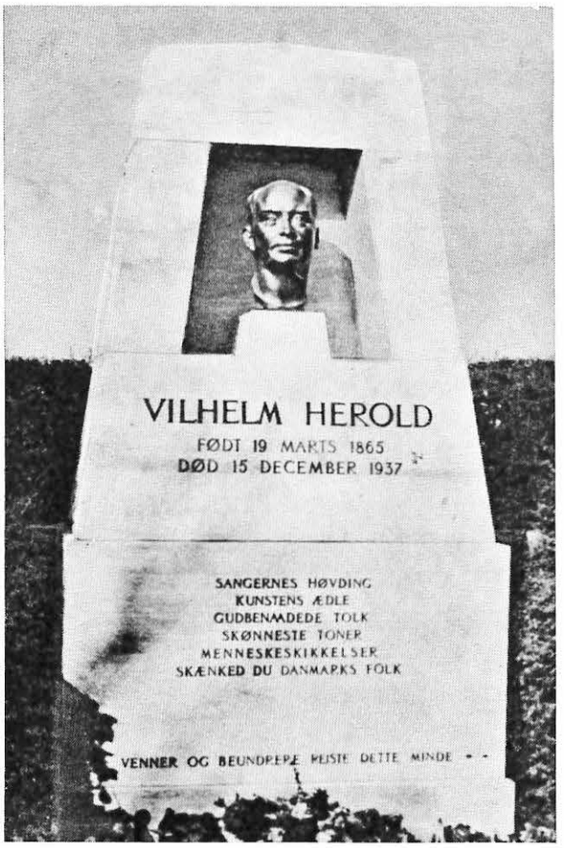

Vilhelm Herolds gravminde på Hasle kirkegård. Monument af Jens Ingwersen, buste af billedhugger J. Meister.

Næstved blev rasende vred, og i sin hidsighed smed han »Mr. Pjop« op i en stor tom tønde, som de nok samlede regnvand i. »Mr. Pjop« er et kælenavn, nickname, som vi alle i søskendeflokken var behæftet med. Jeg vil nøjes med at nævne dette ene — jeg havde også mit. Mr. Pjops fulde navn var »Pjop i Ali«, men jeg begriber ikke, hvor det stammer fra.

Da jeg så min bror forsvinde i tønden, og der blev endda lagt et låg over, kan det vel nok være, at jeg tog benene på nakken — take to me heels — og pilede hjemefter. Moder fulgte med mig derud. På den lange tur tænkte jeg blot på dette ene: »Bare vi kommer tids nok til at redde Pjop!«

Vi blev straks flyttet til en anden skole, der lå ganske nær vort hjem bag ved »Hotel Bornholm« hos en frk. Andersen, der boede her sammen med sin gamle mor. Det var helt andre skoleforhold. Her sad jeg ved siden af en dreng fra Robbedale. Hans far kom kørende med ham hver dag, og jeg beundrede drengens store tykke halstørklæde, som han aldrig lod sig skille fra selv i den ophedede skolestue. Frk. Andersen var en herlig lærerinde for os små og var så sød og rar imod os. Jeg tror, at hun vistnok senere blev ansat som forskolelærerinde i Nyker sogn; men jeg er ikke sikker på det. Hun havde virkelig det rette pædagogiske håndelag til småbørnsundervisning, og vi var meget glade for hende.

Da jeg var 10 år 1899 — altså for 60 år siden — flyttede vi til Hasle en kold og fugtig forårsdag, og nu begyndte et helt nyt kapitel for os. Mine to ældste brødre var færdige med deres skolegang på statsskolen ved deres konfirmation i Rønne, og Hans Volmer, der nu har passeret de 75 år, tog efter udstået

Hasle havn omkr. 1900.

læretid hos Brødrene Anker til U. S. A., hvor han fuldendte sin uddannelse som amerikansk maskiningeniør. Nu har han i sommer solgt sin maskinfabrik og lever i bedste velgående og glæder sig over sine fem gifte børn i gode, høje stillinger i militæret og i forretningsverdenen. De tre og en svigersøn deltog med hæder i den anden verdenskrig og er højt dekorerede, de to mod japanerne i Stillehavet og de to andre over Normandiet til Paris og over Rhinen. Den yngste søn var som løjtnant med i Korea.

Min næstældste bror Svend Aage gik samme vej som sin ældre bror, men kom tilbage til Danmark og var ved sin død 1947 maskinchef på Dalum papirfabrik. Også Gudmund tog til U. S. A. efter at have fået samme uddannelse som sine to ældre brødre og døde i Brooklyn 1951. Aksel Johannes kom i lære som tømrer hos Jørgen Peter Christensen, der havde værksted ved siden af overlærer Larsens bolig; han hed i folkemunde »Jørn Peter« og byggede den nye præstegård, byfogedboligen på havnebakken og toldkammeret o. s. v. Han var virkelig en flittig mand. Aksel, eller som han tidligere blev nævnt »Mr. Pjop«, er arkitekt i Oslo.

Far og mor sagde: »Lær et håndværk, så sulter I aldrig!« Alle seks drenge gjorde det og gik videre i deres uddannelse; dog brød to af og tog lærereksamen. Den yngste, Ejgil, gik samme vej som vor far og blev cand. pharm. Fabrikant Julius Anker sagde engang til far, efter at han havde haft fire af hans drenge i lære: »Har De ikke flere; for jeg kan godt bruge dem?«

Ejnar er overlærer i Ringsted, og undertegnede var førstelærer på Magleby centralskole pr. Borre på »Høje Møn« ved den vidunderlig skønne Møns Klint. Her havde jeg min lykkelige manddomsgerning i 36 år og var samtidig i 26 år kordegn i Magleby kirke, hvor jeg tilfulde fik anvendelse for min sangstemme; jeg var den degn, der sang højest på Møn, da Magleby kirke er den højestbeliggende. — Nu er jeg pensioneret.

Under mit ophold på Neksø seminarium havde jeg flere muntre oplevelser. Lærer cand. phil. Falbe-Hansen var byens forlystelsesråd i sang og skuespil — og han var god. Engang opførte de Gustav Esmanns »Den kære familie«. Købmand H. V. Munk spillede den svenske friherre von Claes; sproget var glimrende; men han havde ingen sangstemme til »Brusanda Vals«, som han blev opfordret til at synge. På scenen stod et meget elendigt gammel taffelformet klaver, hvor én af de gulne tangenter var afmærket til akkompagnatøren, Carlsen på hotel Neksø. Bag kulissen stod et godt klaver, hvor frk. Caspersen, senere gift med skoleinspektør Andersen i Allinge, og jeg optrådte i det skjulte, mens de to herrer inde på scenen lavede det pudsigste minespil. Jo, det lod sig virkelig opføre, og mon nogen nede i salen opdagede nummeret? Men H. V. Munks søn sagde dog en dag, vi passerede hinanden på gaden: »Se, far, der kommer fars stemme.«

Engang skulle redaktør Nielsen Hauge, senere handelsminister, holde foredrag med lysbilleder; men det sidste svigtede. Det var på Holms hotel, og de sendte bud efter mig og Kristian Uldal Rasmussen, senere skoleinspektør i Espergærde, som måtte akkompagnere mig på et orgelharmonium, der nok har lydt »godt«, især da jeg også sang »De ti små niggerboys« — uha, men seminaristerne var trofaste og forstående forklappere på balkonen.

Falbe-Hansen ledede også en sangforening, som maskinmester Eksteen, disponent Kronmann hos konsul Berg-Munk, cand. pharm. Holger Pyndt, senere apoteker i Nykøbing Falster — min kæreste ven gennem 50 år — og jeg sang med i, og vi blev meget anvendt i Neksø's forlystelsesliv dengang. —

Vor ældste søster Ellen Margrethe var ugift og døde i Næstved 1930. —

Hedvig var kontorist på byfogedkontoret i Hasle og senere i Næstved, da far og mor flyttede dertil, og far var provisor på Løveapoteket, til han tog sin afsked 70 år gammel og nød en lykkelig og fredfyldt alderdom til sin død 1941, og vor mor døde 1926. — Far udfyldte sine sidste 13 leveår med store stramajbroderier, som han havde over 100 stk. af, eller også var han på rundrejse til sine børn; men altid havde han sit broderi med, selv om bord på de engelske linere på vej til New York, hvor han hvertandet år besøgte Volmer og Gudmund; men synet af et mandfolk, der på promenadedækket fik tiden til at gå med stramajsyning, vakte alligevel opsigt og nysgerrighed blandt passagererne — navnlig de kvindelige.

Hedvig blev, mens hun arbejdede på politikontoret i Næstved, gift med politifuldmægtig Cai Herting, der nu er politimester i Thisted.

Edith er lærerinde og gift med førstelærer Sellebjerg, Brandstrup centralskole på Lolland.

Hvorfor nævner jeg alle mine søskende?

Jo, fordi jeg mener, at der måske er nogle på vor alder i Hasle, der sikkert kan huske os og måske spørger: »Hvad blev der af alle de Siverunger, og hvor er de henne?«

Vi var 7 drenge og 3 piger, altså lige så stor familie som Job i Det gamle Testamente.

Vi boede i Vestergade vis-à-avis Siersteds store have med det høje brede stengærde.

Det var vort herlige og kærlige hjem, hvor en mors kærlighed og klippefaste

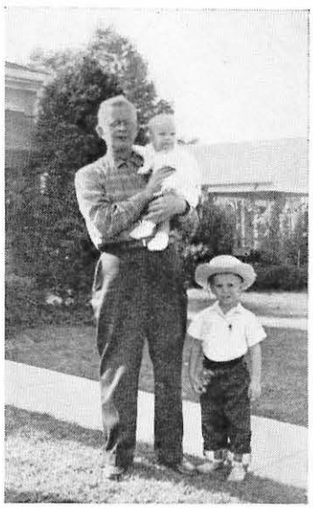

Hans Volmer, maskiningeniør i USA; som bedstefar for Cynthia Anne (5 måneder) og Eric (3 år) sommeren 56.

Gudstro og en streng, men retfærdig far opdrog en børneflok i nøjsomhed og Gudsfrygt. Her var den gammeldags autoritet til huse med respekt for værdierne. Vi lærte, hvad pligt og ansvar betød, alle fik vi pligter at passe, og lydighed var et helligt bud. Når der blev kaldt på en, turde vi da ikke svare: »Hvad er der?« eller »hvad skal jeg?« Næh, vi skulle nok sørge for sporensstregs at stille øjeblikkelig! —

Svend Aage, maskinchef, død 1947.

Far havde altid arbejde til os, der skulle passes; ellers var der til os i en god mening, hvis det ikke var besørget: »Vær så god, op i seng!« —

Og mor kunne så i smug bag fars ryg sende en rugbrødsskive af de tykkeste op til os med Ellen som trøsteren; for der var ikke tale om aftensmad, når vi dømtes til stuearrest.

Ved siden af vor have havde Jønsson og hans kone en stor »løkke«, hvor disse to gamle flittige mennesker dyrkede et gartneri og passede en lille butik med glas, lerkar og porcelæn. De var svenskere. Hun sagde en dag til mig: »Det er en streng far, du har, min horra.« —

Ved enden af vor have havde avlsbruger Olsen deres.

Sengetiderne blev strengt overholdt både sommer og vinter; for far og mor ville have aftenfred.

Når vi samledes ved måltiderne, skulle der partout herske ro og orden, hver på sin plads militærmæssigt; far øste op, delte omkring; aftensmaden som morgenmaden var smurt, og portionen skulle slå til; jeg kan ikke mindes, at nogen spurgte om at få mere; men ingen sultede; vi struttede af sundhed. Vi blev i sommertiden sendt ud med en sæk for at plukke syrer på grøftekanterne. Jeg har ingen steder i Danmark set så smukke botaniske grøftekanter i midsommertiden som på Bornholm, inden de slår dem.

Mor kogte denne syre til os i en ordentlig portion, som vi nød med største velbehag.

Blive vist bort fra bordet regnedes som en stor tort. Mor sad ved bordenden og far ved langsiden med den mindste imellem sig. Når vi rejste os, kyssede vi mor og sagde tak for mad — far tog vi i hånden.

Når vi havde årsprøve på vor skole, købte vi i smug en lille pakke cigaretter med 5 stk., der hed »Motor«, til fem øre! Men når vi kom hjem til spisetid, gemte vi tændstikker og cigaretter i grundmuren, listede op på vort værelse, børstede grundigt tænderne og åndede hinanden ind i ansigtet og hviskede: »Kan du lugte noget?«

Hver dag samlede mor os til husandagt, læste et stykke i Bibelen, bad en inderlig hjertevarm bøn, og far, når han var hjemme, sluttede med velsignelsen og Fader vor; men vi sang aldrig. Ak, hvor jeg endnu kan se min kære mors fugtige øjne, mens jeg sad der på stolen og sprællede med benene, der ikke kunne nå gulvet, og tænkte: »Hvornår er vi mon færdige, for jeg skal ud at lege?«

Ja, sådanne tanker var jeg fyldt med. Men nu hvilken arv at få med sig ud i livet, det vanskelige liv; for guld og grønne skove kunne vi ikke arve; men en guddommelig arvelod fik vi dog med på vor livsvej.

Når jeg nu ser tilbage og ser, hvorledes livet har formet sig for den store søskendeflok, er det forunderligt at erfare, at vor mors ihærdige, alvorlige og trosfyldte bønner sikkert ikke har været forgæves for en eneste af hendes børn. Mor må have været fyldt med en ægte Gudsfred, alt i Guds hænder, for sine børns ve og vel; for jeg tror ikke, at hun nogen sinde følte frygt og angst for sine børns færden eller tvivlede på, at hun skulle samles med sine børn engang bag det store forhæng. Selv tror jeg på, at Vorherre har været vor barnepige og bevaret os. Jeg mindes den grufulde sørgelige badeulykke på Klympens ellers så herlige badestrand hin sommerdag, hvor byfoged Schøthe's to døtre og en kusine til dem forsvandt i den frådende vestlige pålandsstorm. Den yngste datter stod nærmest land, da de dannede en ring med hverandre i hænderne, da de blev slået omkuld af en bølge og suget ud på dybet. Den lørdag formiddag blev Hasle by grebet af en dyb og ægtefølt sorg sammen med den stakkels hårdtramte byfogedfamilie. Der var en hel folkevandring til Klympen, og jeg mindes en ung kraftig mand med en line om livet svømmende ude i skumsprøjtet, mens tilskuerne spændt fulgte hans søgen; men det var forgæves.

Den yngste datter løb fortvivlet op i plantagen, hvor hun traf en ældre kone; men der var langt til byen over eksercerpladsen for at hente hjælp.

Gudmund, maskiningeniør, død i Brooklyn 1951.

Næste lørdag morgen fandtes en af pigerne i Hasle yderhavn, og de to andre fandtes i klipperne uden for den vestre havnemole. Men da kirkeklokkerne ringede fra Hasle kirketårn til begravelsen — den nye kirkegård på eksercerpladsen var ikke anlagt dengang — var vi to drenge på en yderst farlig sejlads på Østersøen så langt ude til søs, at vi kunne se Hammershus ruiner og fyret på Hammerodden, en udsigt, som viser, hvor langt vi var ude. Det var en fladbundet pram, som vi selv havde lavet, men så utæt, at én øste, mens én roede.

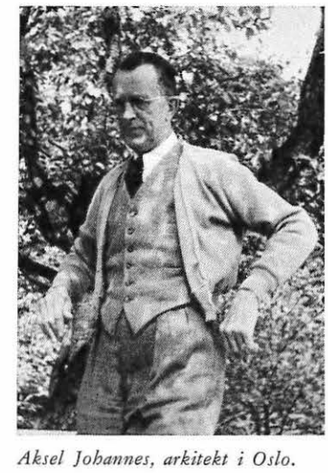

Aksel Johannes, arkitekt i Oslo.

Stille vejr var det så sandelig ikke; for der gik svære dønninger efter stormen. Vor tumleplads var Knuds havn. Her fiskede vi ål; her fandt vi ilanddrevne brædder, som båden f. eks. blev bygget af. Vinter og sommer tumlede vi os her. Ved eksercerpladsen strandede en stor tysk

Hedvig - Edith - Ellen Margrethe 1918.

damper, »August« af Bremen. Den blev ophugget af Brødrene Anker, og der lå i lange tider en dampkedel på stranden neden for eksercerpladsen; inde i den søgte vi en solskinsdag tilflugt, mens tøjet blev tørt; for vi var plumpet gennem havisen, hvor vi var forbudt at komme, så at komme hjem som en våd hund turde vi ikke. Når jeg nu tænker tilbage på vort drengeliv på stranden, er jeg klar over, at drenge kan ikke se faremomentet i deres færden.

I Vestergade mindes jeg den gamle trommeslager, den uniformklædte gamle veteran fra 3 års krigen. Han havde levet under fire danske konger, som jeg dengang syntes var rædsomt længe — men hvad, det har jeg jo selv i dag. Han boede i den yderste sydlige del af gaden på den vestre side ved en stor have. Han hentede sin tromme på rådhuset hos arrestforvarer Jørgensen, der senerede flyttede over på den anden side af torvet og blev vært på hotel »Hasle«. Ved afhentningen af trommen fik den gamle Petersen altid en snaps — ja, altså »én til hvert ben,« forlangte den gamle soldat, og så marcherede han med en militærisk stram holdning ud i byen for at bekendtgøre, at der var sild ved havnen og gulerødder på torvet.

Og så var der vore genboere, de to gamle fine mennesker, overlærer Siersted og søsteren fru Bolbro, der hver formiddag passerede vore vinduer på deres daglige spadseretur ud til skoven. Vi børn så med ærbødighed og høflighed op til disse to gamle mennesker, som vi virkelig syntes var ældgamle. Fru Bolbro holdt øje med os, mens vi legede; men Siersted travede blot videre i sin tunge gang og satte sin stok hårdt i gaden. Tit forsvandt vor bold over deres stengærde, som for øvrigt var min støtte, da jeg lærte at cykle; men når bolden forsvandt, måtte vi ind til frøken Julie, deres gamle trofaste pige, om vi måtte komme ind i havens vildnis og lede efter den, og tit hjalp hun os. Jeg mindes Siersteds 90 årsdag; da var hele familien samlet, bl. a. grosserer Julius Kopp og frue, som var en datter af Siersted, og hendes broder herredsfoged Siersted fra Herning og en del ungdom. Haven, denne pragtfulde store have — dog lidt forsømt — var smukt illumineret med mange kulørte lamper, som tog sig helt tivolisk ud. Vi kunne jo fra vor stue følge festen. — Jeg kan her tilføje, at jeg kom i lang tid over til Siersted for at læse avisen højt og klart for ham, mens fru Bolbro sad på sin sædvanlige plads ved vinduet med sit håndarbejde, som hun ikke fik gjort meget ved, mens jeg var i stuen. På hjørnet, ved sydenden af Siersteds have, boede købmand Petersen med sin lille butik; her stod hans selvlavede vejrmølle til brændesavning, og her havde vi adgang ned til Knuds havn gennem den dybe smalle smøge med en rendebæk ved den ene side, og til venstre her blev Hasle gasværk bygget. Senere flyttede Gundberg fra Gundbergs have ind på denne hjørneejendom med sin hustru.

Ved siden af Siersteds store indgangslåge løb en bæk, der dannede skellet til Hans Peder Mørks store løkke. Mørk var en gammel søens mand og en meget interessant skikkelse for os børn. Skulle vi f. eks. på skovtur til Almindingen eller til Hammershus, sendte mor os hen til Mørk for at høre, hvad vejr vi kunne vente os, og det slog til, hvad han mente om vejret; har var virkelig, den gamle sømand, et meteorologisk vidunder for os børn, at han kunne have en sådan viden over vejret og bestemme, om vi kom af sted eller ej. Han havde sin daglige plads nede på en bænk nederst i løkken og sad og stirrede ud over havet. Han sagde en dag til mig: »Kan du, min horra, lave et havebord til mig af en pot og en løgn?« Den gåde kunne jeg ikke knække; men en pot var jo fire pægle, og en løgn var en plade, så var jo bordet færdigt!

I en ferie, jeg gik hjemme med hænderne i lommen, kom far med et tilbud om et arbejde med god fortjeneste. Jeg skulle blot samle hyldeblomster og tørre dem — kun blomsterne, og lønnen var 1 kr. pundet. Jeg tog fat uden at ane det besvær, der ventede mig, da Alfred Benzon skulle have 15 pund; men det var et endeløst arbejde, syntes jeg. Opgive foretagendet var aldrig i min tanke, og endelig stod sækkene klar til afsendelse. Jeg købte et par blåstribede hvide flonelsbenklæder, »hyldebærbukserne«, som var min fineste sommerpryd i mange år. Disse blomster tørrede jeg på Mørks loft, som far fik lov til at bruge, nu da huset stod tomt efter de to gamle menneskers bortgang og gav fred i gaden; for Mørks kone, Stina, lå altid i krig med gadens drenge; men vi stod altid på en god fod med denne lille, rundryggede og sjalindhyllede kone med sin uundværlige stok, og altid så man hende med en kurv eller »stribbe« i hånden — jo, vi var »pena bella«! Huset lå med gavlen ud til gaden ganske tæt, kun med en lille, smal rendesten mellem huset og kørebanen med et vindue ind til de to gamles daglige stue, og det var fristende for drengene at banke på denne rude om aftenen — ja, selv om dagen. Så kom »Stina Baldra«, som drengene kaldte hende, ud og skældte og smældte til stor fryd for drengene. Jeg skal ikke glemme deres herlige pæretræ, der stod lidt for nær gaden og fristede, og som smagte efter mere, så Stina havde nok at passe på.

Ved siden af Mørks boede en silderøger, hvor jeg mindes en stor, stærk dreng, Aleks Weinrichk, som vi havde megen respekt for sammen med hans kammerat fra den modsatte side af gaden, Sophus Nielsen, der brugte snus, spyttede livligt, stammede, havde et par nervøse blinkende øjne og med en

Ejnar 1923, overlærer i Ringsted.

underkæbe som en kommodeskuffe på grund af snusen. En dag var min bror Aksel Johannes og jeg uvenner, da vi gik fra skole. Jeg gav da den stærke Aleks 5 øre for at give »Mr. Pjop« en omgang prygl; men det optrin kunne jeg alligevel ikke tåle at se på, og jeg greb ind med det resultat, at Aleks måtte flygte; men 5 øren var tabt, og respekten for Aleks gik fra den dag også fløjten.

I det næste hus, hjørneejendommen ved Havnebakken, boede nordmanden Abrahamsen som købmand; han blev senere pedel på kommuneskolen. Uden for skolens gymnastiksal stod et stort, gammelt og fristende kirsebærtræ, moreller; en aften kravlede en halv snes unge mennesker op i træet, og Abrahamsen opdagede det. Jeg var selv med her trods min skikkelighed. Hvordan skulle den situation klares? da pedellen gik vagt under træet for at tage imod os. Jo, vi aftalte ganske stille at komme lavere ned og springe på tælling 1-2-3 lige ned i hovedet på ham. Det lykkedes så godt, at han ikke fik fat i en eneste af os.

Vor skoletid er et kapitel for sig selv, som et par stykker af os ikke kan mindes med glæde. Vi begyndte vor skolegang i Hasle omkring ved den tid, da overlærer Engell blev skoleinspektør i Rønne, og Andreas Larsen blev hans efterfølger. Jeg kan huske, at Engell kom ind i klassen med en bøs mine for at undersøge, om hans søn Svend havde snydt sig fra morgenvasken.

Gudmund Bruun, som jeg altid har stået i forbindelse med, provst i Hesselager, men nu er borte — sådan mister man den ene efter den anden, når man ældes —, var en vild krabat på skolepladsen, og det endte altid med næseblod; ham kom jeg ofte til undsætning. På en af hans fødselsdage var vi i Gundbergs have; men her faldt han over bord fra en af bådene i åen; han var født i Thorshavn, hvor faderen, pastor Emil Bruun, var præst, hvorfor Gudmund hele sit liv følte sig knyttet til de fjerne atlanterhavsøer og var i sin ungdom præst deroppe. Pastor Emil Bruun blev forflyttet til Kristianskirken på Christianshavn.

Efter at vi havde gennemgået 1.-2.-3. klasse, måtte vi helst kunne springe den sinkeklasse til 4. klasse over og komme op i de to næste klasser med den udvidede undervisning, der var udmærket. Min yngste bror, Eigil, der er cand. pharm., skulle have været i »den sorte gryde«; men far og mor tog ham ud af skolen og sendte ham til statsskolen i Rønne efter megen strid med overlærer Larsen. Lærer Ryssel var en dygtig og elskelig lærer, som vi satte stor pris på, og jeg kan aldrig glemme hans religions- og sangtimer. Da vi ved min konfirmation den 10. april 1904 kørte i landauer fra Ruts kirke, samlede vi lærer Ryssel op på landevejen. Han stak mig 2 kr., så jeg fik samlet 8 kr. til et lommeur, som jeg cyklede til Aakirkeby og købte hos en marskandiser; det holdt i 18 år. Hvor var man nøjsom og glad for lidt, imod hvad der nu om stunder ligefrem kræves af de unge. — Når vi begyndte dagen med overlærer Larsen, sang vi til trivialitet »Lover Herren« — bevares, en herlig salme; men sang jeg ikke med, for han ejede selv ikke en tone, hørte vi Asta Lind fra »Sigård« synge solo, men så var der vel nok til mig »i en god mening«, og jeg blev tromlet igennem i den tyske grammatik — det har jeg haft megen nytte og glæde af i min livsgerning! Jo, min skoletid står lyslevende i mine erindringer, og jeg må give digteren Johannes Jørgensen, der altid svæver i fortiden, ret i hans smukke vers:

> Jeg tænker på de henfarne dage,
> jeg mindes de svundne år —
> de ligger så langt tilbage
> og er dog så nær som i går.

Ved udskrivningen af skolen foråret 1904 var vi til fælles kaffebord hos overlærer Larsen. På et bord inden for døren lagde vi vore offerpenge i et stk. papir; men jeg kan røbe her, at flere af konfirmanderne syntes, at der var for mange penge i papiret, så de bestemte selv offerets størrelse og tog sig uden videre en ekstra lommeskilling af deres papir.

Lærer Gideon var som lærer Ryssel en herlig lærer med stor pædagogisk greb over for børn; ham holdt vi meget af, selv om han vel nok kunne slå en velrettet, retfærdig lussing i rette tid og på det rigtige sted, så luften blev renset. Han læste Carl Møller: »På farten«, »Oliver Twist«, »Børnene i Nyskoven« og »David Copperfield« o. s. v., som jeg aldrig kan glemme. Det var herlige timer, og »Mr. Micawber« står usletteligt for mig. Når vi var færdige med vort egentlige skolearbejde, tog lærer Gideon bogen frem og læste for os. Han fortalte også en masse om dagliglivets forhold, om en tur til hovedstaden, hvor han havde set det nyindviede Københavns rådhus; det gjorde han så spillevende, at vi ligefrem følte, at vi så det, som han så det — og så snoede han sit pæne, sorte overskæg. En dejlig lærer, som jeg tit mødte nede ved havnen, som han vistnok interesserede sig meget for. Da han flyttede

Eigil, Aksel Johannes, Gunnar, farmaceuten, arkitekten og skolemesteren på »Solliden« ved søen i Humlebæk 1957.

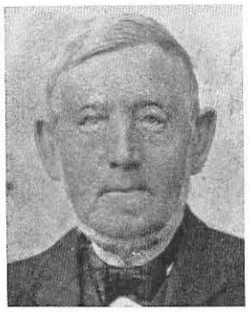

Overlærer H. C. Siersted.

til Svaneke, forærede vi skolebørn ham en kikkert, der blev købt hos isenkræmmer Koefoed, som i tilgift forærede os en æske med grifler — vi brugte jo tavler den gang — som vi børn skulle dele, men det gik langtfra stille af.

I ungdomsskolen havde vi en regnetime med overlærer Larsen en aften, da en ung mand, snedkerlærling Alfred Christensen, fra silderøgeriet ved siden af H. P. Mørk, til vor store overraskelse rejste sig og ville holde tale. »Hvad vil du? holde en tale!« sagde overlæreren og løb ind ved siden af og hentede malermester Aakerlund, der havde frihåndstegning med en klasse. — Jo, Alfred fyldte den dag 18 år, og nu ville han blæse det hele et stykke, pakke sine rekvisitter sammen og gå, og ingen skulle bestemme over ham mere; på dørtærskelen lod han nogle mindre pæne afskedsord falde. — Der herskede en dyb stilhed i klassen, og lærerne rystede på hovedet. Vi elever var fuldstændig duperet over Alfreds frække optræden. Det var før, den tekniske skole blev bygget på bagermester Herolds hjørnegrund.

Jeg erindrer klart en episode for 60 år siden, da jeg fyldte 10 år. Det var en gråvejrsdag, dagen før fødselsdagen, at jeg i min barnlige naivitet gik op til overlærer Larsen privat over for posthuset, hvor nu Andreas Thomsen, min gamle klassekammerat — og duks, har forretning. Jeg ringede på med bankende hjerte. Mit ærinde var formasteligt, at bede mig fri på grund af min fødselsdag. Jeg kom ind gennem døren i gavlen, ind i forstuen, til venstre ind i et pænt, hyggeligt kontor og stod meget beklemt i sindet. Overlæreren kom ind, stillede sig tavs foran mig; jeg bukkede og sagde goddag og kom med mit ærinde.

Stadig tavs lagde den store mand begge sine hænder på mine skuldre, vendte mig rundt og skubbede mig stadig tavs ud ad døren. Jeg vendte mig på trappestenen og så op i dette strenge ansigt med pincenez og en lang, tynd guldkæde hen omkring øret. Jo, det møde står lyslevende for mig den dag i dag. Jeg gik skuffet ned ad Storegade, forbi hotel »Hasle« på torvet, til højre omkring fuldmægtig Koefoeds hjørne og karetmager Andersens port med næsen nede ved den øverste bukseknap. Det var en trist decemberdag. Men jeg tilstår ærligt, at jeg har aldrig selv som skoleleder givet et barn fri på grund af dets fødselsdag — selvfølgelig; det vil jo afstedkomme en forfærdende uro og uskik i skolen; men jeg kan ikke glemme den upædagogiske kulde, jeg mødte.

Jeg mindes nytårsaften i Hasle på den tid. Det var dog en forfærdelig aften. 1899 kl. 12 midnat marcherede et hornorkester gennem byen og det var en smuk måde at byde det ny århundrede velkommen på; men ellers herskede der en uro, som om alle love og paragraffer sov. Nytårsmorgen var torvet fyldt med tærskeværker, lokomotiver, landauere, arbejdsvogne, plove, harver og mange, mange andre ting, som senere blev afhentet af ejermændene. At skildre denne løsslupne og lovløse aften er et langt kapitel; men jeg vil lige nævne, at vort vindue i dagligstuen forsvandt en nytårsaften og fandtes i marts måned lige inden for Siersteds stengærde på den anden side af gaden, en uforståelig morsomhed af en nytårsspøg at være; for selvfølgelig følte vi savnet af vinduet hårdt i den vinter.

Vi kælkede ned ad kirkebakken i susende fart over Storegade helt ned til frk. Hjorths boghandel eller ad den anden bakke forbi gavlen på »Hotel Herold« — tænk, at vi ikke tørnede mod et køretøj på Storegade eller havnede i havnebassinet!

Til minde om min myreflittige, stræbsomme og viljestærke far, Soltau Sivertsen, vil jeg slå fast, at jeg vil anse det gamle ordsprog som en gylden sandhed: Skomager, bliv ved din læst!

Vor opofrende far med den store familie og de mange munde, der skulle mættes, forlod desværre sin oprindelige uddannelse som farmaceut og kastede sig ud i flere eksperimentelle forsøg for at forsørge den store familie, og det var al ære værd.

Det var filmens og bilismens barndom, der greb ham og forgøglede ham den tro, at her var penge at tjene; men det var for tidligt — det var kun i svøb.

Han var den første, der viste levende billeder med et primitivt apparat på Bornholm og den første, der fik en bil til øen, som vakte stort røre — særligt blandt hestene! Skolebørnene fik fri for at komme hen på byens torv for at se dette mærkelige »amfibium« til køretøj, der kunne køre uden forspændte heste, når bilen var på præsentation øen rundt; men det kunne dog også hænde til stort grin, at en hest måtte spændes for det upålidelige og genstridige »amfibium«. På bagakslen var der påmonteret et koben, der ved en tynd stålline ved rattet kunne sænkes og hæves. — Dette praktiske koben gik i landevejen — asfalt fandtes ikke den gang på vejene — og det holdt bilen, hvis den gik i stå på en bakke f. eks., hvad der ofte skete og bremserne ikke ville holde, så hindrede det bilen i at rutsche baglæns ned ad bakken.

Lærer J. Hammer Gideon, 22/5 1874—6/3 1915.

Jo, det var en bil, der langtfra kan lignes med den, vi ser i dag! — Bornholms amtsråd forbød far at køre efter solnedgang! og sit kørekort erhvervede han sig i København hos selve politidirektøren.

Læs Koch's bog: »Det hvisker fra Havet«, hvori den brave gudhjembo fortæller, at en fiskehandler fra Melsted med sin kære bør en dag mødte dette djævelske, pustende og stønnende køretøj på sin salgsrute, og han blev så rædselsslagen, at han faldt på knæ og bad sit »Fader vor« mellem skaglerne på sin elskede bør, som han sikrede ved at dreje ind over grøften i tide, mens uhyret hvæsede forbi.

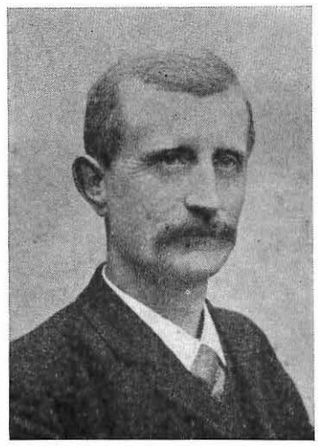

Soltau Sivertsen.

Den første bil (K 98) på Bornholm 1905; her i hotel Østersøens gård i Svaneke.

Dette er et billede af filmens og bilismens kranke start på Bornholm i årene lige efter århundredskiftet — altså snart 60 år gamle minder, der vel kun kan erindres af de ældre bornholmere.

Min far vendte så tilbage til farmacien til en glad økonomisk forbedring af familiens stilling, idet han begyndte sin gamle gerning på Neksø apotek hos apoteker Helms, kom senere til Rønne apotek hos apoteker Nielsen, hvor han virkede som provisor, men blev boende i Hasle, da han syntes, at han ikke kunne undvære de friske cykelture gennem den herlige skov.

1917 flyttede mine forældre fra Bornholm til Næstved, hvor far virkede som provisor på Løveapoteket, til han 1929 tog sin afsked, 70 år gammel.

Fru Soltau Sivertsen.

Her har jeg kortfattet forsøgt at skildre mine oplevelser gennem barne- og ungdomstiden i Rønne og Hasle, sætte mit kære hjem et minde og fortælle dem, der husker os, at sådan er det gået os, og slå fast, »at da vi var drenge, var der drenge til!«

Vor livsvej har ikke været rosenstrøet; det er den vel næppe for nogen; men vi har med vore tildelte evner kæmpet os frem til en meget pæn tilfredsstillende position, idet vi alle holdt sammen og hjalp hverandre med en enestående søskendekærlighed, til vi nåede vort mål.

Og til slut, inden jeg sætter det sidste punktum, for jeg kunne såmænd skrive en hel bog om familien Sivertsens bornholmerophold, kan jeg fortælle, at navnet Soltau var farmors pigenavn, stammer fra byen Soltau på Lüneburger Heide, hvorfra vor stamfar, en fyrstelig mecklenborgsk linnedvævermester Frantz Joachim Soltau, 1760 kom til København, og familiens stamtavle, som jeg har lavet, viser, at Sivertsen-familien udvandrer fra Island over Norge til Danmark og mødes med Soltau-familien; men denne slægtsgranskning er en meget lang, interessant historie.

Knud Gunnar Thorup Soltau.

JULEDIGT

Til nissefar

Viggo Bitsch.

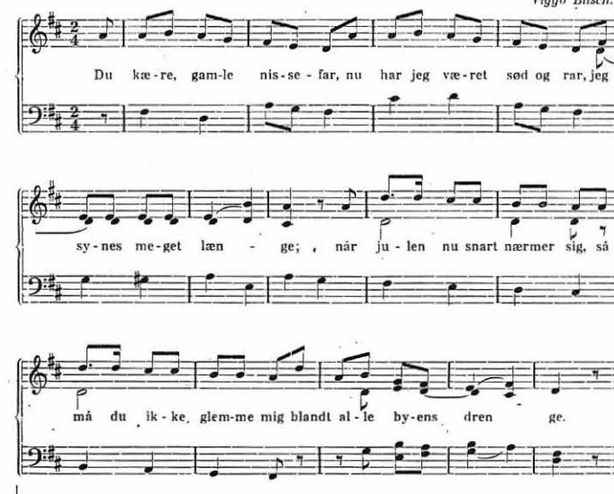

Hver morgen står jeg op så flink
og lystrer moders mindste vink,
men det var svært at lære;
jeg dækker bord og bærer ud
og henter hendes støveklud,
for *rar* det vil jeg være.

Mit legetøj er helt itu,
for det er gammelt, husker du,
jeg fik det jo som lille;
og nu er jeg snart fire år,
jeg husker bare ikke når
— men jeg kan sidde stille.

En lille bil jeg helst vil ha',
den gamle gik i stå en da',
nu kan den ikke mere.
Et løbehjul, som Mogens har,
det må du gi' mig, nissefar,
så jeg kan galopere!

Min mor si'er, du kommer nok
med støvler og spadserestok
og sne på nissehuen. —
Jeg venter dig nu helt bestemt,
endnu har du vist ingen glemt
— du kommer her i stuen.

Og når så døren lukkes op,
jeg kigger højt til træets top,
jeg tør knap trække vejret.
Her står du, kære nissefar,
og hvad mon du i posen har
her midt i lyseskæret?

K. Anker Madsen.

Rektor J. C. S. Espersen

12. 2. 1812 — 4. 4. 1859

I år for hundrede år siden døde rektor ved Rønne højere Realskole (den nuværende statsskole) *Johan Christian Subcleff Espersen.*

Der er grund til at standse op et øjeblik og mindes denne mand, ikke som lærer eller skoleleder, — det blev ham kun forundt at virke som rektor i Rønne godt og vel et år; — men som den, hvis navn for altid vil være knyttet til Bornholms åndslivs historie, specielt det bornholmske sprog. Dels er han ophavsmand til den hidtil mest omfattende og trods afgørende mangler bedste trykte kilde til oplysning om ældre bornholmsk, Bornholmsk Ordbog, 1908; dels er han forfatter til nogle bornholmske sange, blandt hvilke »Sjøkarijn« i almindelig bevidsther er accepteret som Bornholms nationalsang.

*

J. C. S. Espersen blev født i Rønne den 12. februar 1812. Faderen var snedker; det ejendommelige mellemnavn Subcleff var moderens. Forældrene var fattige, og det kostede dem store afsavn at holde sønnen til studeringerne, indtil han også fra anden side kunne modtage understøttelse. Fattigdom og små kår synes at have fulgt ham hele livet. I sin selvbiografi i Metropolitanskolens årsberetning for 1842 nævner Espersen navnet på nogle mænd, der interesserede sig for hans vel, og som blev ham til både åndelig og materiel støtte. Det var først rektor Bohr i Rønne og dernæst professorerne J. N. Madvig og P. O. Brøndsted i København. De to sidste var klassiske filologer, det studium, som Espersen selv valgte og afsluttede med filologisk embedseksamen i 1840. 1841 blev han ansat ved Metropolitanskolen som adjunkt. 1846 avancerede han til overlærer (d. v. s. lektor). Ved juletid 1857 kom han til Rønne som rektor ved den efter skoleloven 1857 fra lærd skole omdannede Rønne højere Realskole. Og her indhentede døden ham knap halvandet år efter, den 4. april 1859.

*

Espersens arbejde og interesser var delt mellem det pædagogiske og det videnskabelige. Han havde mange undervisningshverv ved siden af sit embede på Metropolitanskolen. Om hans evner og dygtighed som lærer foreligger kun få, men lidt modsigende vidnesbyrd. Meget tyder på, at hans interesser væsentlig gik i videnskabelig retning. Fra hans studieår stammer en afhandling om den romerske historieskriver Appian fra Alexandria, trykt i Metropolitanskolens årsskrift 1851. Kampen for udkommet ved undervisning, måske også personlige vanskeligheder og sorger levnede ham åbenbart ikke megen lejlighed til at gå videre med disse studier; men på et vist tidspunkt har han igen samlet sig om et videnskabeligt arbejde, denne gang dog på et helt andet felt: de skandinaviske sprog som grundlag for arbejdet med bornholmsk dialekt.

Allerede tidligt må Espersens interesse for sit bornholmske modersmål være blevet vakt. Sandsynligvis da han som student i hovedstaden blev sig sin særstilling som bornholmer bevidst. 1833 stod i »Bornholms Avis« trykt en »Bornholmer-Sang«: Borgundarholm du frihedsland, under mærket E., d. v. s. Espersen. Han var da 21 år gammel og tre-års student. 1835 stod for første gang det bornholmske digt »Sjøkarijn« i »Bornholms Avis«.

Espersens mere videnskabelige dialektstudier kan være begyndt i det små med optegnelser i tilknytning til P. N. Skougaards Beskrivelse over Bornholm, 1804. Det må dog snarest have været C. Molbechs Dansk Dialect-Lexicon fra 1841, der ansporede ham til en systematisk indsamling af bornholmsk ordstof og materiale til en sprogbeskrivelse. I forordet til Molbechs dialektordbog læste Espersen nemlig: »Dette dialectlexicon omfatter sproget fra alle danske landskaber og øer, *med undtagelse af Bornholm.*« Motiveringen er, at bornholmsk afviger så stærkt fra andre danske dialekter i sit slægtskab med skånsk, at det gør krav på sin egen selvstændige ordbog; en sådan »ville være en ønskelig berigelse for vor lingvistiske litteratur.« Det er ikke svært at forestille sig, hvilket indtryk disse ord må have gjort på Espersen.

Fra nu af gav han sig i lag med ret omfattende studier af oldnordisk og de nyere skandinaviske sprog og dialekter. Resultaterne, som de er nedfældet i de etymologiske forklaringer til de bornholmske ord i ordbogen, kan ikke stå for en senere tids kritik; en klassisk filologisk skoling er ikke tilstrækkelig over for studiet af nyere sprog, og den moderne sammenlignende sprogvidenskab var kun i sin vorden på Espersens tid.

1853 søgte og fik Espersen understøttelse fra Videnskabernes Selskab til sine bornholmskstudier: »... et arbejde af større omfang, nemlig en sammenlignende på det ejendommelige beregnet, fuldstændig fremstilling af den bornholmske sprogart såvel med hensyn til dens sprogbygning som dens ordforråd.« 1854 rejste han til Bornholm for at supplere sine samlinger, og i de følgende år fuldendte han manuskriptet til ordbogen i tre hæfter. Det sidste er dateret 20. juni 1857, som han i november samme år blev udnævnt til rektor i Rønne.

Der er næppe tvivl om, at arbejdet med bornholmsk — Espersen var også i gang med en grammatik, der aldrig blev fuldendt — var stærkt medvirkende til, at han søgte rektoratet i Rønne, hvilke andre ideelle motiver han i øvrigt selv i sin ansøgning angav herfor. Selve ordbogsmanuskriptet skulle heller ikke betragtes som stort andet end en kladde, eller ikke afsluttet renskrift; der manglede mere end en sidste afpudsning ved forfatterens død. Dette spores desværre i den færdige ordbog, hvor manuskriptet anvendtes uretoucheret, som det

forelå. Ordbogsmanuskriptet blev overdraget til Videnskabernes Selskab, hvor det henlå til 1874, uden at nogen vidste, hvad de skulle stille op med det. Først 1908, efter en lang og indviklet tilblivelseshistorie, forelå Bornholmsk Ordbog færdig trykt med indledning (lyd- og formlære) af professorerne Vilhelm Thomsen og Ludvig Wimmer, og et tillæg af kantor Viggo Holm.

Bortset fra indledningen var ordbogen ifølge sin plan allerede forældet, da den udkom. Espersen var kun indstillet på at medtage de *ejendommelige* bornholmske gloser. Dialektens almindelige ordforråd interesserede ham ikke, det der var fælles med rigsdanskens, skønt dette ud fra en nutidig betragtning har lige så stor betydning for kendskabet til bornholmsk som helhed. På den anden side er der bevaret utallige ord og vendinger fra ca. første halvdel af det 19. århundrede, som allerede har været ved at gå af brug omkring 1850, men som takket være Espersen er blevet reddet fra undergang.

Indtil Espersens ordbog finder sin tidssvarende afløser, vil den samme med indledningen bevare sin betydning som fundgrube for gamle bornholmske ord og være højeste instans for appel i alle tvivlsspørgsmål vedrørende korrekt sprogbrug, så vidt det medtagne stof strækker til.

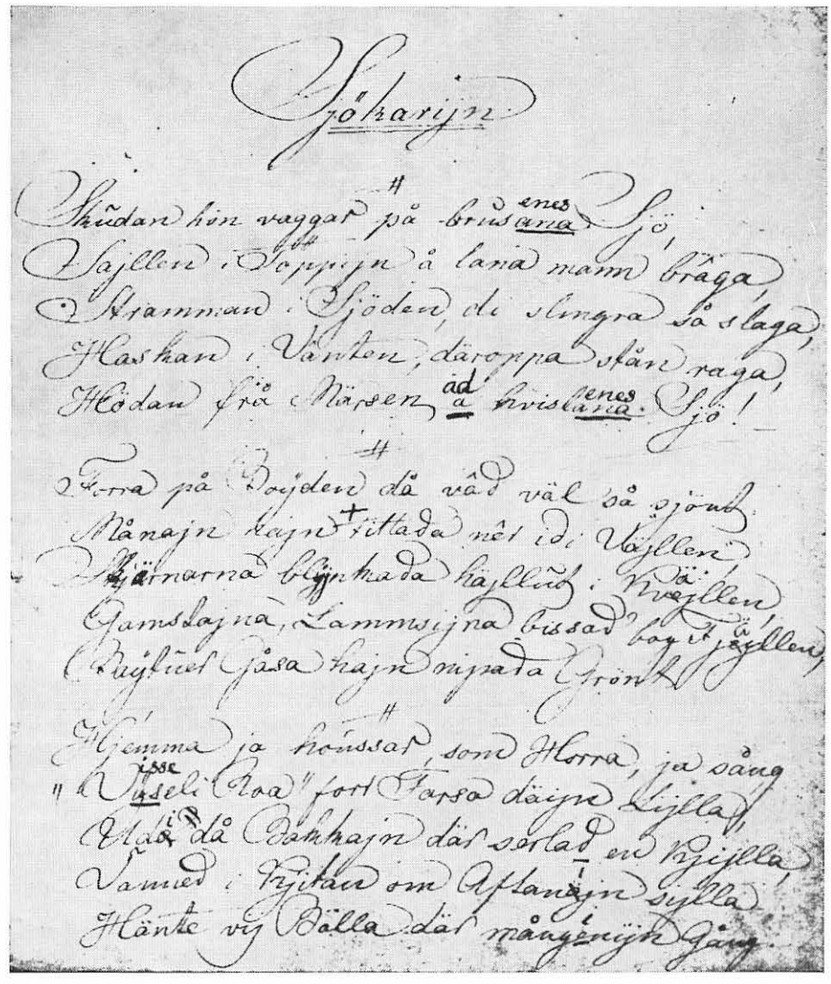

Sjökarijn.

Skudan hin vaggar på brusenes Sjö!
Sajllen i Toppijn å lana mam bräga
Stramman i Sjöden, di slingra så slaga,
Hasskan i Vanten, däroppa stån raga,
Hödan frå Märsen ad a brislenes Sjö!

Forra på Bojden då våd väl så sjönt
Månajn hajn titada nåt idi Väjllen
Stjärnarna blyjnkjada hajllut i Kväjllen
Gamstajna, Lamsijna bissad bag fjäjllen
Bajtuer gåsa hajn nipada Grönt

Gemma ja hönssat, sonn Horra, ja sång
„Iseli Roa" fort Farsa däijne Lijlla
Ida då Bakkhajn där sorlad en Kjijlla
Vamed i Kjitan om Aftanäjn sjölla
Hänke vij Bälla där mångenijn Gång.

*

Nu Espersen som digter. Efter hans død skrev hans tidligere kollega Carl Berg i en nekrolog: »Også poesien havde i Espersen en ikke uheldig dyrker. Navnlig går der gennem hans få lyriske sange i den bornholmske sprogart en ren og ædel simpelhed . . .«

Ovenfor er omtalt et digt på rigsdansk; ellers kendes nu foruden »Sjøkarijn« kun »Liden Elna« og »Lived hos Bønarna« (Majn å konna, bælla gå oppå bratta bånka). Der er grund til at tro, at Espersen har skrevet mere, selv om det aldrig er blevet trykt og almindelig kendt.

Der eksisterer forskellige håndskrevne eksemplarer bl. a. af »Liden Elna«, og digtene har sikkert til at begynde med verseret i afskrifter blandt venner og efterhånden i større kredse. »Sjøkarijn« er som nævnt trykt første gang i Bornholms Avis 1835 og er åbenbart straks blevet populær; 1841 genoptrykker avisen nemlig digtet, som det hedder: »på fleres derom ytrede ønske.« — »Liden Elna« blev trykt særskilt 1852 som en slags »skillingsvise« hos Colbergs bogtrykkeri, og i de følgende årtier blev alle digtene genudsendt i sådanne småtryk uden årstalangivelse og i meget mangelfuld typografi. Efterhånden kom de til at indgå i diverse samlinger bornholmske sange, da der opstod tilstrækkelig interesse for at udgive sådanne. De er alle skrevet til bestemte melodier; men »Sjøkarijn« er dog den eneste, der rigtig egner sig til at synges, og til den findes også flere melodier.

Espersen havde altså langt tidligere end med sin ordbog vundet anerkendelse og fastslået sin popularitet blandt landsmænd som deres nationaldigter, hvem kun få — og først længe efter — har kunnet gøre rangen stridig.

Også i digtene mærker man filologen Espersen. De er mættede med sære gamle bornholmske ord, der for en stor del er ukendte og uforståelige for flertallet af nutidsbornholmere. Især »Lived hos Bønnarna« virker som en levende kommentar til ordbogen.

På trods heraf ejer digtene hver på sin vis lyriske kvaliteter, der har båret dem frelst gennem årene til nutiden. Ordenes poetiske klang, der allerede var Espersen bevidst, er ligesom blevet forstærket i samme grad, som deres præcise betydning er blevet udvisket og står vag og uklar for nutidsøren, og de virker rent suggestivt:

Forra på boiden der va'd væl så sjønt:
Månajn hajn titada ner idi væjllen,
Stjærnarna blyjnkjada hæjllut i kvæjllen,
Gamstajna, lamsijna bissad' båg fjæjllen,
Bajtuer gåza hajn nipada grønt.

Ikke blot i deres sprog, men også efter indholdet står Espersens digte som et minde over en kultur, der er ved at forsvinde.

H. A. Koefoed.

Barbermester Chr. I. Madsen

til afstemning i Sønderjylland 1920

Barbermester Chr. I. Madsen, Rønne,

født 25. 9. 1863, død 25. 9. 1950.

Vort lands historie er rig på en række dyrebare mindedage, som aldrig vil glemmes. En af disse er mindedagen for folkeafstemningen i 1ste zone — den del af Sønderjylland, der i dag udgør det nuværende Nordslesvig eller »de sønderjyske landsdele«. Afstemningen fandt sted den 10. februar 1920 og gav et klart dansk flertal — 75.431 danske mod 25.319 tyske stemmer. Når vi nu ved årsskiftet står på tærskelen til 40 årsdagen for denne store begivenhed, er det naturligt, at vi i tankerne også mindes de sønderjyder, der her fra Bornholm resolut rejste derned og stemte deres gamle hjemstavn tilbage til Danmark, hvorfra den var blevet skilt i 1864. Blandt disse var også nu afdøde barbermester Chr. I. Madsen, Rønne.

Chr. I Madsen var født i Øster Gammelby, Visby sogn, den 25. september 1863; han lærte barberfaget i København, arbejdede dér som svend, indtil han den 11. marts 1885 nedsatte sig som barbermester i Rønne, først i Nygade og fra 1887 til 1913 på St. Torv. Han vedblev at virke i sit fag til hen imod de 85 år. På sin 87 års fødselsdag den 25. september 1950 døde han i sit hjem »Strandlyst« på Haslevej i Rønne.

Chr. I. Madsen, der hele livet igennem bevarede en usvækket interesse for og kærlighed til Sønderjylland, fortalte gerne om sin uforglemmelige rejse derned i de bevægede februardage i 1920, og hvad enten det var ved en sammenkomst i »Sønderjysk Forening for Bornholm« eller i en stille aftentime — kun omgivet af sine nærmeste — gav han altid udtryk for det, der i afstemningstiden lå en dansksindet sønderjyde dybets på sinde, hvad også de efterfølgende linier vil bære et kendeligt præg af.

Søndag den 8. februar 1920 rejste Chr. I. Madsen sammen med de fleste andre stemmeberettigede bornholmere fra Rønne, og såvel i København som på hele rejsen til Sønderjylland blev der sørget godt for dem på alle måder, hvilket gjorde sit til, at turen blev en uforglemmelig oplevelse for alle, der var med. Deltagerne var af den opfattelse, at de skulle med skib direkte til Sønderjylland; men da det kom til stykket, viste det sig, at kortene gjaldt over Vamdrup, »og det kan nok være, at vi ikke kom til at fortryde rejsen over land,« udbryder han med begejstring, da han atter vender hjem. Allerede ved 6-tiden mandag morgen afgik der fire tog med sønderjyder fra København. Der var rigelig plads til alle, ligesom der herskede en egen forventningsfuld stemning mellem de rejsende, og overalt, hvor de kom frem, fik de en strålende modtagelse. Korsør var således et eneste hav af flag, og det fremmødte musikkorps spillede nationale melodier. Det samme billede mødte dem, da de hen på eftermiddagen nåede til Fredericia, og lidt senere — kl. var da 16,30 — passeredes grænsen af 1864. »Da vi forlod Vamdrup,« fortsætter beretningen, »hørte vi tonerne af »Der er et yndigt land,« hvilket bevægede os alle, og i Vojens var der mødt mellem 2 og 300 danske børn med dannebrogsflag, ligesom der var rejst en æresport, hvorfra et »Velkommen til Sønderjylland« lyste os i møde. En tysk dreng sprang omkring med et tysk flag, alt mens han på tysk råbte: »Ned med danskerne« — men det var kun en undtagelse.« Den tyske stationsforstander havde truet med at løsne jernbaneskinnerne, for at det første tog med stemmeberettigede sønderjyder skulle løbe af sporet; men da dette imidlertid var kommet de ansvarlige myndigheder for øre, var der i tide sendt en afdeling franske alpejægere fra Flensborg til Vojens for at overvåge, at ro og orden blev overholdt; men for alle eventualiteters skyld kørte togene dog ganske langsomt ind på stationen. Da man atter forlod Vojens, var det til tonerne af »I vor barndom vi hørte kartovernes brag«. — Vejret var endnu smukt, og — pyntet, som det var med flag ved flag — tog landet sig prægtigt ud; en mere strålende modtagelse kunne man jo heller ikke ønske sig — vel allermindst en dansksindet sønderjyde, når han for første gang så dannebrog vaje over sin elskede hjemstavn.

Jernbanetogene skal over alt have været i en elendig forfatning; således var der hverken lys eller varme i kupeerne, og hen på aftenen, når mørket sænkede sig, kunne man intet se — end ikke engang dem, man delte kupé med. Mens Chr. I. Madsen var på vej ud til »Vesteregnen«, traf han ganske tilfældigt pastor Jakobsen fra Østermarie (1914—1929), der skulle afgive sin stemme i Skaat, hvor han var født den 2. marts 1859. »Vi kunne ikke se hinanden, men vi talte sammen,« hedder det om dette møde, der også er med til at fortælle noget om stemningen mellem de rejsende på denne mærkelige aften. Kl. 23 nåede man langt om længe frem til Tønder; men da var vejret slået om — det øsregnede. For nu at få oplevelserne fra selve afstemningsdagen fremstillet så levende og korrekt som overhovedet muligt, citerer vi derfor med Chr. I. Madsens egne ord herom: »Jeg skulle stemme i Visby; men da der på daværende

tidspunkt ikke var nogen vogn dertil, kom jeg i stedet med en vogn til Møgeltønder, hvor jeg levede mine første drengeår. Her blev vi modtaget med »Dansken har sejer vunden«. — Næste morgen tog jeg så med toget til Visby for at afgive min stemme. Jeg ankom til afstemningsstedet omkring kl. 9; men da var der ikke mange, der havde stemt endnu — den første, der havde lagt sin stemme i vægtskålen for Danmark, var en veteran. Vejret var hårdt, det stormede og regnede uafbrudt, og vejene var så opblødte, at hestene gik i lige til koderne — et eneste pløre. Men flag var der overalt — selv om farverne løb noget ud, hvis de ikke var ægte — og et sted så vi noget, der glædede os særligt: Et silkeflag med kong Frederik den Syvendes navnetræk. Mange steder måtte man allerede ved middagstid tage flagene ned for ikke at få dem helt ødelagte. En kone, der også havde et smukt, gammelt flag, blev rådet til at tage det ned, inden det var for silde; men Dannebrog fik lov at vaje. »Når det nu har ventet så længe,« sagde hun, »skal det ikke tages ned, selv om det også går i stykker og flyver ud over landet og fortæller, at nu er vi røde og hvide.« Det er umuligt at beskrive festen i Visby forsamlingshus om aftenen; der blev holdt taler for Danmark, for kongen og for flaget, og vi mindedes vore 6000 faldne ved at rejse os. En fra Berlin indvandret tysker, produkthandler Emil Müller, Visby, tog også ordet. »De indvandrede tyskere skylder danskerne tak for den gæstfrihed, de altid har udvist over for andre,« sagde han bl. a., hvorefter han stærkt gav udtryk for, at han ikke kunne fatte, at nogen, der var født dér på egnen, havde kunnet stemme for Tyskland. Man mærkede ingen jubel, kun denne inderlige og rolige glæde — dette dybfølte: Åh, Gud ske lov. Alle — både unge og gamle — var besjælet af den samme følelse. Rørende var det at høre om den gamle kone, der døde af glæde, da hun på afstemningsdagen fik foræret et dannebrogsflag. Sådan er det vistnok gået flere — glæden har overvældet dem. — Men hvor var det en dejlig tur; hvor blev man mødt med begejstring overalt, og hvor var stemningen dog vidunderlig«. Med disse ord slutter den gribende beretning om de uforglemmelige februardage for snart 40 år siden, da Sønderjylland så smukt bekræftede sin vilje til samhørighed med det øvrige Danmark — ved at give det et klart og fuldttonende *ja*. Et ja, der ikke skuffede, og som man gennem årene, der er gået siden da, har set en lang række nye beviser på — ikke mindst under besættelsen og i tilen efter denne. Og ligesom de bornholmske sønderjyder den gang var medvirkende til at knytte stærke bånd mellem Sønderjylland og Bornholm, så er minderne om dem og deres målbevidste indsats det ikke mindre i dag — de mange år efter. Derfor må vi også, hver gang vi standser op ved »Genforeningsstenen« inde på Christianshøj, stedse mindes dem med den største taknemlighed.

Carl Løfholm.

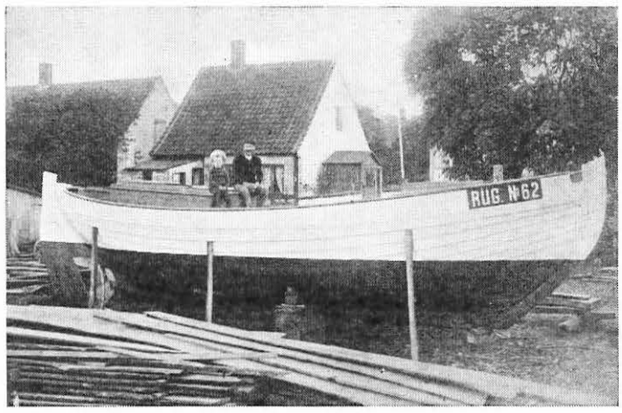

Bådebygger P. Hansen i en nybygget båd til Tyskland i 90erne.

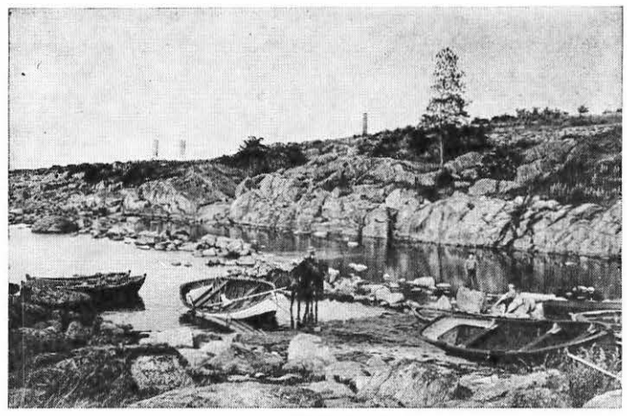

Vigehavnen i Svaneke i 90erne (V. Myhre fot.)

Gaden til Vigen i Svaneke fra nordvest. (V. Myhre fot. ca. 1900).

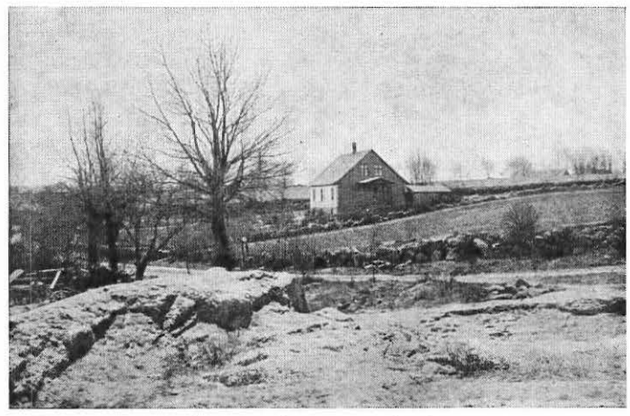

Indkørselen til Svaneke fra nordvest. (V. Myhre fot. ca. 1900).

Adjunkt I. Stchelkunoff 90 år

Den 14. januar 1960 fylder adjunkt Ivan Stchelkunoff 90 år. Som fødselsdagen er usædvanlig, således er den mand, der den 14. januar fylder de 90, det også.

Adjunkt Stchelkunoff er russer så ægte, at han tilhører det mest russiske af alt, nemlig den gejstlige stand. Hans fader var kantor ved den russiske kirke i København; hans moder var af gammel russisk præsteslægt knyttet til de ortodokse kirker i Estland og til byen Ostásjkof ved Seligersøen.

Men Ivan Stchelkunoff blev født i København; han gik i skole dér og studerede ved Københavns universitet.

Sit virke fik han ikke desto mindre under gyldne kupler, inden for den ortodokse kirkes mure, dels i København, dels i Athen, indtil han brød op og 1920 kom til Statsskolen i Rønne, hvor han blev adjunkt. Han blev nu desuden knyttet til handelsskolen i Rønne. I denne by arbejdede adjunkt Stchelkunoff som skolemand i ikke mindre end 20 år, til han på grund af alder — d. v. s. fordi det var 70 år siden, han var blevet født — måtte tage sin afsked. Gammel var han i hvert fald ikke.

Ivan hedder på dansk Johannes eller Hans, og det er et navn, der i Rusland ikke er spor mere sjældent end Hans er det i Danmark. Adjunkt Stchelkunoff skulle heller ikke have heddet Ivan, men Sylvester, da han er født på den russiske nytårsaften 1869. I kirkebogen indskrev man imidlertid hans fødselsdag som den 2. januar 1870; og man anførte som fornavn Ivan, skønt den 2. januar i den ortodokse helgenkalender egentlig er helliget endnu en Sylvester. Derved fik adjunkt Stchelkunoff altså to fødselsdage: den 2. og den 14. januar. Den sidste dato er udregnet efter den gregorianske kalender, den første efter den julianske, der endnu den gang gjaldt i Rusland. En ekstra tredie fødselsdag fik adjunkt Stchelkunoff, da forskellen mellem juliansk og gregoriansk kalender ved århundredskiftet blev 13 dage. Han kunne nu rose sig af at være født den 15. januar.

I. Stchelkunoff (Jan Nielsen fot.)

Ivan Stchelkunoff har hele livet stået med et ben i Danmark og et andet i Rusland. Han har som allerede berørt været kantor, diakon og førstepræst ved den russiske Alexander Nevskij Kirke, diakon i Athen og skolemand i Rønne. Men han har også undervist i København og været censor ved skoleembedseksamen i russisk ved Københavns universitet. Endelig har han været delegeret ved dansk Røde Kors i Rusland i tiden lige efter revolutionens udbrud.

Stchelkunoffs litterære virksomhed er ligeledes både dansk og russisk. Den omfatter såvel russiske publikationer, udkommet i Rusland og på russisk som f. eks. *Dagbogen fra Peter den Stores Ophold i Danmark*, udgivet i det daværende Petrograd 1915, som danske værker udgivet på dansk i Danmark. Mest kendt blandt de sidste er måske den kvikke og glade (men alligevel inderst inde alvorlige) erindringsbog: *50 år under gyldne Kupler*, der udkom 1926.

Der findes dog også værker, der, om man så må sige, er halvt af hvert. De små bøger: *Kejserkroningen i Moskva* fra 1913 og udgaven af *Kejserinde Catharina den II's Breve til Enkedronning Juliane Marie* fra 1914 er vel udkommet hos Frimodt i København, men de har russiske titler, og de præsenterer sig som oversættelser fra russisk til dansk.

Dagbogen fra Peter den Stores Ophold i Danmark har haft en besynderlig skæbne. Den har været ganske forsvundet, men er så atter dukket op — hos præsten i Hasle — i en meget miserabel tilstand, censureret og beklippet, således at alt vedrørende russisk gejstlighed var skåret bort. Hvem der har foretaget censuren, og hvordan bogen er kommet til Hasle og i præstens hænder, aner jeg ikke, ja, jeg begriber det slet ikke. Den mørke begivenhed må være indtruffet *før* min faders tid; han blev kaldet til sognepræst i Hasle-Rutsker den 11. februar 1921 (det er let at huske; den 11. februar er jo en berømt dato) og indsat i embedet den 20. marts samme år. Den usalige hændelse må da være indtruffet i årene mellem 1915—20. Mere lader sig ikke sige. Det er én uløselig gåde alt sammen. I den tid, jeg har været skoledreng, tror jeg ikke på, at der har ligget en *Peter — den Store — Dagbog* i arkivet; det ville jeg have vidst; for min fader fortalte mig meget om den slags ting, som han en tid gik meget op i. Og den gang vovede præstesønner sandelig ikke at være uopmærksomme, når deres fædre talte. For øvrigt interesserede det mig, hvad min fader sagde, for det var altid forsigtigt og velovervejet. Men det er jo en anden sag!

Læsere af *Jul på Bornholm* kender adjunkt Stchelkunoff som en munter og livlig fortæller. Samme dejlige side af hans væsen vil gamle elever af Stchelkunoff jo også huske fra hans undervisning. Hvor *var* Odysseus en vidunderlig mand og Odysseen en herlig bog — vel at mærke, når adjunkt Stchelkunoff genfortalte den. For samme værk kan jo behandles på så mange måder; og i mangen en bog om Odysseus eller Homer findes der hverken spor af den første eller den sidste. Homer er blevet opløst og er repræsenteret ved en flok redaktører, der hver har sine ideer, og som klipper og skærer hver for sig i de tekstbrudstykker, de får fat på.

Vi skoledrenge ville vist heller aldrig have fået besked om, hvordan oliven smager (når man først har fået de første 10 stykker ned), om ikke Ivan Stchelkunoff havde kunnet fortælle os det. Jeg tror heller ikke, at vi havde vidst noget som helst om de utroligt dygtige smede, der findes hinsides Ural, dersom han ikke havde gengivet sagnene for os.

Selv har jeg aldrig været undervist i engelsk af adjunkt Stchelkunoff, men jeg ved fra hans elever, at hans velsignet livsnære facon fulgte med ham også her. En klasse havde engang lært de engelske ord for himmel: *sky* og *heaven*. Det første af disse ord betyder den blå (eller også f. eks. grå) himmel; det andet betyder Guds himmel, som han måske engang vil tage os op i. Ved en senere lejlighed efterlyste Stchelkunoff disse ord, og da en dreng kun med besvær fandt frem til ordet *sky*, blev læreren utålmodig og udbrød: Og hvad hedder så den himmel, du aldrig kommer op i? — Det var en blid rystelse, der virkede som en tilrettevisning samtidig med, at den fremhævede forskellen på de to ord på en fortrinlig måde og — det var måske ikke det mindst væsentlige — virkede befriende på sindet. Hvor meget tænkte man sig egentlig ved ordet *himmel* i den alder? Om det ikke var så meget, så begyndte man i hvert fald nu at tænke mere.

Adjunkt Stchelkunoffs forfatterskab er dansk-russisk, fremhævede vi før. Men i virkeligheden er det ikke en fuldgyldig, udtømmende beskrivelse at sige det. Hans forfatterskab er lige så usædvanligt og sjældent som han selv. Snart optræder han deri som den ortodokse gejstlige, snart er han pædagogen, der klogt tilrettelægger, snart er han videnskabsmanden eller oversætteren.

Den sidste har påtaget sig så forskelligartede og krævende opgaver som oversættelsen af Tolstojs *Anna Karenina* og Ilja Ehrenburgs: *10 Hestekræfter*.

Pædagogen skylder vi den russiske grammatik for begyndere, som Vilh. Thomsen, det åndfulde, aldrig opnåelige ideal for alle sprogvidenskabens dyrkere, har skrevet forord til. I sit forord omtaler Vilh. Thomsen Stchelkunoffs fremstilling som fuldt pålidelig, og han understreger, at forfatteren »véd, hvad det kommer an på for danske, der vil benytte denne«.

Vilh. Thomsen gør i øvrigt, hvad han kan, for at bygge bro mellem dansk og russisk sprog. Han fremhæver lighederne, der er mange, og nævner udtrykkelig den finhed i tanken, som det russiske sprog kan udtrykke, og den overordentlige rigdom og bøjelighed, der udmærker dets ordforråd. Han udtaler det ønske, at Stchelkunoffs lille lærebog må »bidrage til i Danmark at fremme kendskabet til dette vigtige og interessante sprog, næst efter kinesisk og engelsk det mest udbredte i hele verden«. Senere har Holger Pedersen gjort sig til talsmand for lignende tanker og allersidst, hvis jeg husker ret, kirkeministeren, fru Bodil Koch.

Stchelkunoffs største ydelse er den store dansk-russiske ordbog, der udkom med støtte af undervisningsministeriet og flere andre institutioner 1950. I det møder vi videnskabsmanden. Ordbogen er et lødigt værk; der kan vel rejses indvendinger og rettes kritik mod den. Det kan der mod enhver bog. Men det er en værdifuld ordbog, den bedste, vi ejer, og alene dens omfang (den er på 643 sider) siger noget om det uhyre arbejde, der ligger bag.

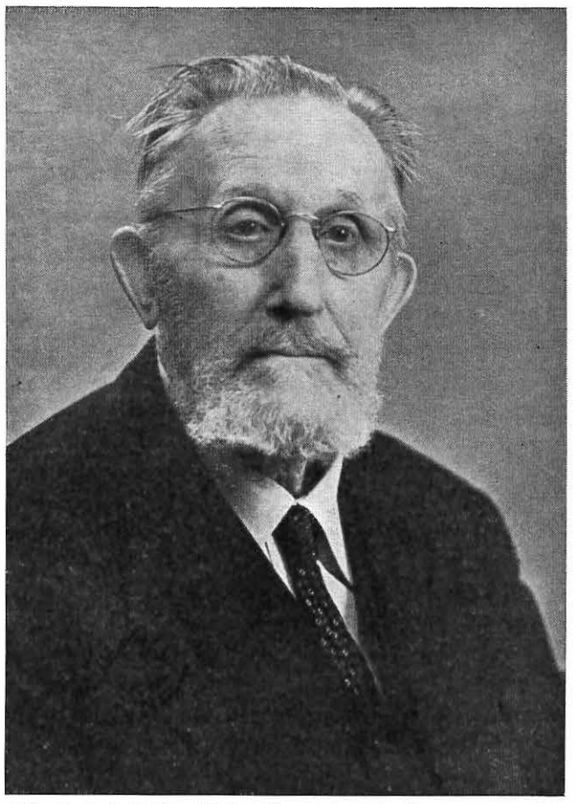

Adjunkt I. Stchelkunoff (Berghagen fot. 1957).

Ved befrielsen fik adjunkt Stchelkunoff en stor opgave, idet han blev attacheret amtmanden på Bornholm som tolk for de russiske styrker. I den virksomhed tror jeg, at han fik brug for mange sider af sin rige personlighed. Som tolk kom han i forbindelse med general Jakuschoff, der ville se det hus i Allinge, som tsar Peter den Store havde besøgt. Han ville opsætte en mindeplade dér. Men dette hus er nedrevet for mange år siden.

Adjunkt Stchelkunoffs virksomhed som tolk var så omfattende og anstrengende, at den tog for meget på hans kræfter. Et rekreationsophold var nødvendigt, og det bragte ham atter sundheden tilbage.

Trods sine 90 år er adjunkt Stchelkunoff rask og frisk. Hans håndskrift er klar, letlæselig og fast, hvad enten han skriver dansk eller russisk. Og han skriver gerne og hjælper den, der beder ham om oplysning og råd. Hjælpsomhed og godhed er karakteristiske træk hos ham. Han ejer stadig den vitalitet og den spænstighed, der skal til, dersom man skal indstille sig på noget nyt, og han viger ikke tilbage for at bruge helt moderne hjælpemidler.

Blandt mine klenodier er tre stålbånd (eller rettere magnetofonbånd), hvorpå adjunkt Stchelkunoff har indtalt nogle kirkeslaviske og russiske tekster for mig. Jeg kalder dem klenodier, og det er det. Thi på disse bånd findes liturgiske og bibelske tekster (fra Johannes Chrysostomos' liturgi og fra evangelierne) såvel som russiske litterære tekster.

I sig selv er de religiøse tekster jo dyrebare, ikke blot på grund af deres form, men nok så meget, fordi de er hellige; det vil blandt andet sige: fordi menneskers drømme og forhåbninger gennem mange hundrede år er nedlagt i dem. Endnu

dyrebarere bliver de derved, at de læses således, at dette indhold kan komme til sin ret — således at det så at sige kan blive løst ud af sit hylster. Og jeg tror, at adjunkt Stchelkunoff er den eneste i dette land, der kan det.

De russiske litterære tekster er udvalgt blandt de ypperste litteraturværker. Der er først et indledningskapitel af Pusjkins *Eugen Onegin* (scenen med den syge onkel, der ligger i sengen, og nevøen, der rækker ham hans medicin og spørger til hans befindende, »alt mens han tænker: det var rart, om Fanden ville tage dig snart!«), derefter Turgenevs hymne til det russiske sprog, »det store, mægtige, sandfærdige og frie russiske sprog«, som han kalder det — og videre en række udtog lige ned til nogle sider af den nu over 90-årige skuespillerinde Jablotjkinas memoirer.

Der er grund til at nævne dette, da adjunkt Stchelkunoff selv har foretaget tekstudvalget. Udtoget viser således hans evne til at forny sig og følge med i tiden.

Skulle man i en formel forsøge at samle alt det, adjunkt Stchelkunoff har været og er for alle dem, der har været i berøring med ham, tror jeg ikke, man kan finde noget bedre end det udtryk, han selv engang brugte i en på russisk skreven dedikation til en sjælden bog, som han skænkede bort. Han kaldte heri sig selv for en Guds tjener; og en Guds tjener har han været, så sandt vi alle gennem ham har fået øjnene op for noget stort og rigt, der kom fra Gud.

På 90-årsdagen er det os derfor en kær pligt at hylde ham, men en endnu kærere at sige ham tak.

Jan Nielsen.

Studenterne fra Rønne Statsskole 1959

Forreste række fra venstre: *Erik Schou (overlærer, cand. mag., Neksø), Ragnhild Uldall-Spanner (mejeribestyrer, Ibsker), Jørgen Wichmann Olsen (boghandler), Tove Margrethe Rasmussen (gdr., Brandsgård, Aaker), Søren Lindgaard (bankdirektør), Eva Larsen (murermester), Preben Westh Jensen (uddeler, Klemensker).* Mellemste række: *Jens Lærkesen Holm (frisørmester), Bente Østergaard Nielsen (forp., Næsbygård, pr. Slagelse), Knud Andreas Pihl (borgmester, Aakirkeby), Ingrid Sommer Hjorth (typograf), Jens Ole Mattsson (avlsbr., Timsbo, Vestermarie), Bente Studsgård Jensen (vognmand), Mogens Ipsen (avlsbr., Håbets Minde, Knudsker), Aase Gaalaas-Hansen (overbetjent, Hasle), Jørn Leo Mahler (fuldmægtig).* Bageste række: *Peter Lillie Gornitzka (bogtrykker, Neksø), Olaf Lund (fabrikarb., Aakirkeby), Inger-Lise Dam (regnskabsfører, Knudsker), Sven Kofoed (maskincef), Elna Solrun Kofoed (amtslæge), Bent Kofoed Jacobsen (gdr., Skovsholm, Klemensker). — Hvor hjemsted er udeladt, er det Rønne.*

B. Ilsted Bech fot.

Han tog, hvad „snoren" gav

»Jeg ta'r, hvad snoren gi'r«, sådan lød det som regel altid, hver gang jeg, og det skete undertiden ofte, måtte anbringe Frits i dententionen eller også aflevere ham på »tvangen«. Han var nemlig under fattigforsorg og kunne i den anledning i henhold til en paragraf i fattigloven og efter anmodning af fattigudvalget idømmes 6 mdrs. tvangsarbejde, når han blev alt for kulret.

Frits havde været sømand i sine yngre dage og havde siden fisket. Han var en midaldrende mand af lidt sydlandsk udseende, havde sort fuldskæg og brune øjne, og når han var ædru og iført sin blå busseronne med den grå, bredskyggede filthat, var han med sin lette og elegante gang en frisk fyr af udseende. Han var godmodig og gjorde ingen fortræd; kun var han lidt for god ven med spiritussen, og det var oftest den, der bragte ham på afveje. Hans fredsforstyrrende adfærd gjorde sig udslag i offentlig optræden på byens gader, og det foranledigede, at han samlede opløb. Her optrådte han altid som akrobat eller sanger, og det var undertiden forbløffende ting, han kunne udføre, især som gymnast. Let sprang han f. eks. med træsko på over en trækvogn, et cykelstativ eller over et 2 m højt stengærde, og så glædede det ham meget at indhøste gadeungdommens bifald for sine præstationer.

Engang under en anholdelse løb han fra mig og nærmest sprang op i et højt træ på Strandvejen. Det var utroligt, som han, nærmest lig et egern, kunne springe fra gren til gren til stor morskab for tilskuerne. Der stod jeg nådigst ved træets rod og ventede, indtil han, hidlokket af en stor æske snus, som jeg altid for tilfældets skyld havde i lommen, bestemte sig til at springe ned. Flagstænger gik han heller ikke af vejen for, og at se ham klatre op ad en sådan lige til flagknappen var ligefrem en fornøjelse. Vi var ellers godt samarbejdede, og han fulgte altid godvilligt med uden at gøre modstand. — »Hvorfor siger du altid det med »snoren«,« spurgte jeg ham engang. »Jo,« sagde han, »det kommer af min erfaring med fiskeriet. Når jeg har snoren ude, må jeg jo tage, hvad der falder af, og denne praksis har jeg siden omsat i min nuværende tilværelse. Derfor falder jeg med dette mundheld til føje i alt, hvad der overgår mig, både af ondt og godt.«

En dag, vistnok sidst i november måned, for resten en kold og noget frostdiset eftermiddag, da jeg kom cyklende fra Nexø ad hovedlandevejen mod Aakirkeby, blev jeg ca. midtvejs mellem disse to byer standset af en alvorligt udseende mand, som jeg kendte godt. Han meddelte mig, at der lå en livløs mand i en pløjemark ca. 5 minutters gang fra landevejen. »Det er vist en zigøjner,« tilføjede han, »manden ser så sydlandsk ud.« Da jeg under samtalen fik at vide, at han var iført blå busseronne, træsko og en grå filthat, var jeg straks klar over, at det var Frits, som var ude på vulkanerne. »De har jo hest og en enspændervogn, fyld vognbunden med halm og tag nogle gamle tæpper med, så vi kan få ham pakket godt ind,« beordrede jeg under vor samtale, »så skal De nok få en rimelig betaling, når vi kom til Nexø med ham; men kom så hurtigt som muligt.« Det var jo før bilernes tid, og når man som da var ude i felten, måtte man altid klare sig pr. konduite. Før vognen kom, gik jeg ud i pløjemarken, og ganske rigtigt, der lå Frits på ryggen med en tømt flaske ved sin side. Jeg bøjede mig ned over ham, tog hans puls og hørte hans åndedrag. Han sov tungt i sin rus og duftede meget af spiritus. Omsider kom vognen med halm og tæpper. Vi fik pakket Frits godt ind og ankom noget efter til Nexø, hvor jeg omhyggeligt anbragte Frits på briksen i detentionen.

Arrestforvareren fyrede ekstra godt i ovnen; vi pakkede Frits godt ind i tæpper, mens han stadig sov. Arrestforvareren og jeg drøftede situationen; Frits stod lige til 6 mdr. igen, såfremt der kom sag på ham, og vi blev halvvejs enige om at lade nåde gå for ret, hvilket kunne ordnes på den måde, at jeg af egen lomme betalte vognen, og arrestforvareren strøg regningen for arrestopholdet. Dog fandt vi det nødvendigt skiftevis at holde vagt over ham, såfremt der skulle tilstøde ham noget alvorligt. Foruden af rusen var han jo noget medtaget af kulde efter opholdet på den kolde mark. På den måde sneglede tiden sig af sted til midnat, og mens jeg på dette tidspunkt sad hos ham i cellen, slog han pludselig øjnene op og genkendte mig og stedet. »Giv mig en snaps, du Niebe,« var det første, han sagde, »den trænger jeg så hårdt til, og får jeg bare den, er jeg all right igen.« Jeg foreslog ham lidt varmt at drikke; men det afslog han bestemt. Spiritus havde vi ikke i arresthuset, og jeg gik derfor ind på det nærliggende »Hotel Nexø« og fik langt over lukketid med møje og ulejlighed et portvinsglas fyldt med cognac, som Frits drak med stort velbehag. Nu livede han pludselig op, og som tak for cognacen tilbød han mig en af sine kendte sømandssange, der begyndte med linien: »En adelsmand med lang paryk«. Den var, så vidt jeg husker, på 7 vers, og han sang den med fynd og klem. Lidt efter sangen faldt han atter i søvn og fik tillige feber, hvorunder sveden sprang

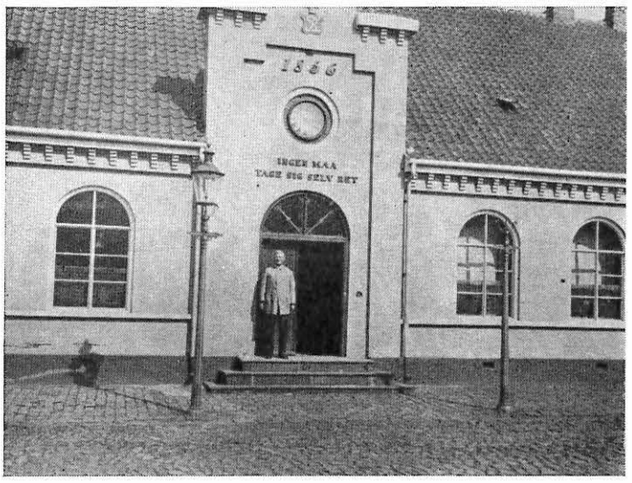

Rådhuset i Nexø.

på hans pande. Nu turde jeg ikke længere tage ansvaret for hans behandling, men tilkaldte lægen. Vi klædte ham helt af, for at lægens undersøgelse kunne blive så effektiv som mulig, og derunder konstaterede lægen, at døden allerede var i anmarch. »Læg mærke til den hvide stribe,« sagde lægen til mig, »den går nu langsomt fra fødderne og opefter, og når striben når hjertet, er han færdig. Der er absolut intet at gøre; men vær hos ham for alle tilfældes skyld.«

Lidt efter at lægen var gået, slog Frits øjnene op igen og stønnede. »Kan jeg hjælpe dig, Frits,« spurgte jeg. — »Jo,« sagde han, »tag min hånd i din og bed Vorherre, om han vil tage vel imod mig; for så vil jeg sove ind rolig og tage, hvad snoren gi'r.« — Der sad jeg så med hans hånd i min og bad Vorherre tage vel imod ham.

Frits lå med lukkede øjne og trak vejret tungere og tungere. Der var så stille i cellen, så man kunne høre selv den mindste lyd fra ham. Trods cellens enkle og simple udstyr, 4 hvide, kalkede vægge, et cellevindue med jerngitter, et indmuret bord, en indmuret bænk og en fritstående træpøs på gulvet, fandt jeg dog stedet godt egnet for øjeblikket. Her i cellen var netop den ro, man ønsker sig, når døden som gæst banker på døren. Man er ene med sin Gud, sin ven og sig selv. Indtryk og tanker får tid til at bundfælde sig, og skønt det er længe siden, husker jeg, at et vers af Ludvig Holsteins digt da kom mig i hu:

»Men, Far, vi selv, hvor går vi så hen?
Bort! Bort!
Øjnene lukker vi,
hovedet bøjer vi,
bort! bort!
Ingen ved hvorhen,
ingen ved hvorhen.«

Kort efter sov Frits stille ind med sin hånd i min. Han havde for sidste gang i dette liv taget, hvad »snoren« gav.

Axel Niebe.

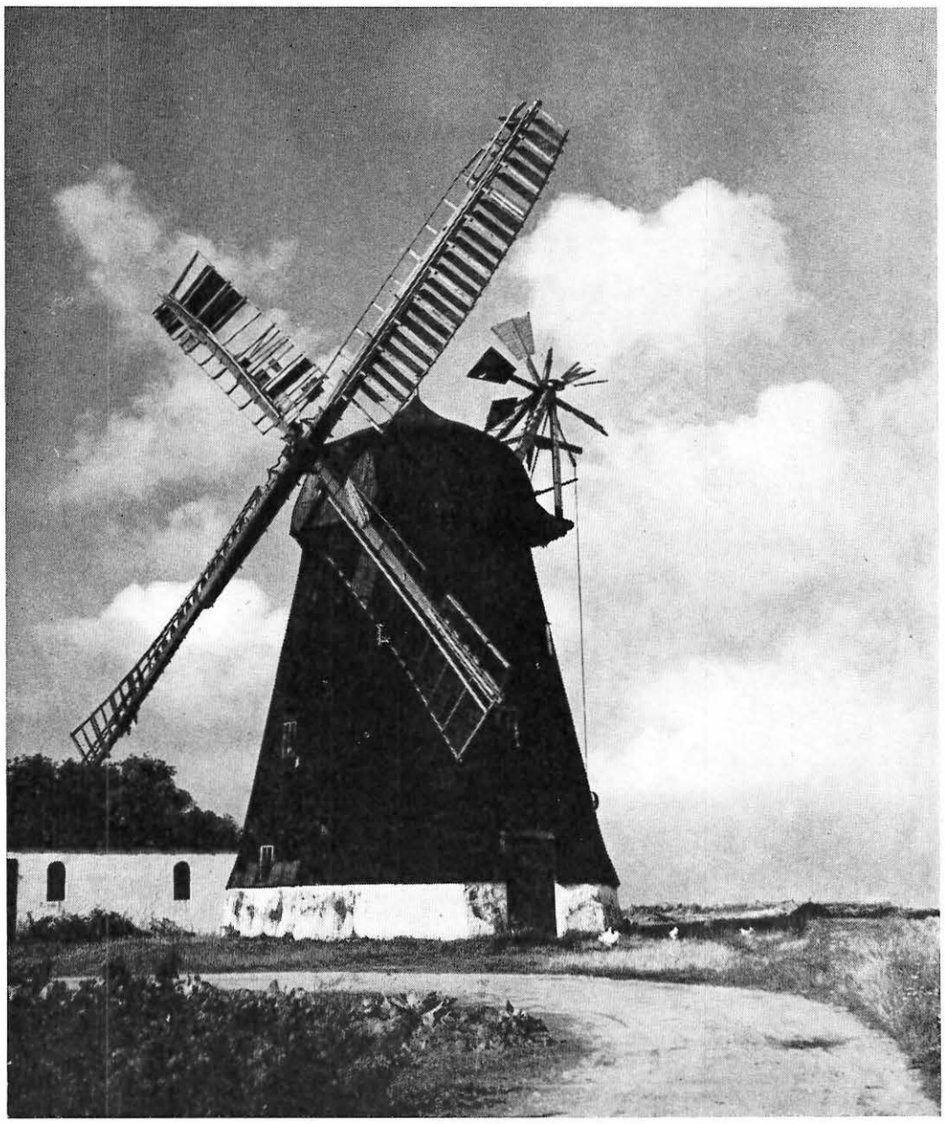

Kuremøllen, Østermarie (Frede Kjøller, fot.)

Bornholms Pris

Etatsraadinde Zahrtmann ærbødigst tilegnet

af

K. G. Brøndsted

[1890]

Danevangs Øer! et smilende Khor af blomstrende Søstre,
Side om Side de staa, lige i Aasyn og Dragt:
Alle i Bøgeløvs Krans og Blomster paa grønnende Kjortel,
Hver saa svulmende skjøn; ydmyg dog, kvindelig bly;
Skuer den Ene den Anden og smiler i søsterlig Glæde,
Stolt over Søsterens Pragt — da har hun skuet sig selv.

Ensom og ulig de Andre *Bornholm* i Bølgerne throner,
Fjernt fra Søstrenes Kreds, stille med drømmende Sind.
Alvor trykked sit Præg paa Skjoldmøens knejsende Pande,
Alvor i Sindet er lagt, Viljen er mandig og stærk.
Hende har *Ægir* kaaret til Brud, thi fremfor de Andre
Elsker den Jomfru han højt, tykkes, hun ligner ham selv.
Ikke dog bøjer han let hendes Hu, den mægtige Bejler,
Bruser med trodsige Bøn, stormer med vilde Begjær.
Synger forgjæves sin Elskovs Sang i Bølgernes Brænding
Snart med hviskende Suk, snart i buldrende Harm,
Strækker forgjæves, i Længsel, de stærke skumhvide Arme —
Koldt hun støder ham bort; Elskov kjender hun ej.

Dig vil jeg vie en Sang, Bornholm, du knejsende Øland,
Havets trodsige Brud, Codans alvorlige Mø.
Hil Dig, du rankeste Jomfru med murkronet Dronninge-Pande!
Grundfast din Throne er rejst høit paa Urtids Granit.

Dejlig du er, naar dit Fjeld i Vinterens Isdragt er hyllet,
Fast som en Skjælbrynje lagt, funklende Solglans derpaa;
Drømmer du da om Vikingedaad og Fortids Bedrifter,
Helte, som smuldre i Muld under din Kæmpehøjs Tag?
— Deilig du er, naar Vaar kalder Blomsterne frem af din Stengrund,
Fjelstavn synger i Kvæld skjult mellem Syringers Løv;
Da slaar Øjet du op, og smykket i Søen dig spejler,
Vinker til Sejlernes Flok: Kom til min blomstrende Strand!
— Men naar i Sommerens fuldeste Skrud dine Lunde sig klæde,
Agrene bugne af Korn, Buske og Træer af Frugt;
Skuer jeg da fra et Fjeld din frugtbare, straalende Skjønhed,
Da jeg erkjender din Slægt: Søster til Sjølund du er!
»Søster« dig kalder det smilende Khor af Danevangs Øer,
»Søster« med Stolthed og Ret: *dansk* du er som de selv.

Hil dig, du danske Bornholm, og sku fra din ensomme Throne
Trøstig mod Vest over Hav: ej er du glemt af din Slægt.
Og om saa Danmark i Nød vorder stedt, og paa Børnene kalder,
Op da til Moderens Værn! kjæk paa den yderste Post.

Nogle erindringer af bygmester Otto Bidstrup

IV. I Rønne 1878-1900

Nu går jeg tilbage til moders død for at beskrive noget angående de økonomiske forhold, vi levede under. Da moder døde, skulle der jo indgives en opgørelse af boet. Den blev meget omhyggeligt udført, og alt af værdi blev takseret og noteret. Det beløb, vi kom til, var 12000 kr., som jeg i øvrigt mener var for højt sat. Alt forblev jo, som det før havde været; vi søgte jo alle, Mathias Bidstrup, Carl og jeg, at arbejde videre på det bestående grundlag. Jeg var den, der stod for pengekassen, og det var jo til tider ikke så rart, især når den var tom, og der skulle bruges penge.

Da Cecilie blev gift med Mathias i året 1878, blev jo Laura den, der skulle være husmoder, og det kneb jo til tider at skaffe de penge, hun havde brug for eller ønskede; det kunne til tider medføre smårivninger. Søster Line var jo fremdeles syg og lå den meste tid på det lille loftsværelse og krævede ret betydelig sygepleje. Petrea havde vi som tjenestepige; hun sled tappert i det for en lille løn, så vidt jeg mindes 6 kr. om måneden.

Herman Blem var i året 1880 kommet som bestyrer af Bornholms Maskinfabrik, han var alene som bestyrer, regnskabsfører og værkstedsformand. Det var jo uoverkommeligt, efterhånden som forretningen tiltog. Han kom meget hjem til os, ja, omtrent hver aften. Mit bekendtskab til ham var ret mærkeligt i sin begyndelse. Det traf sig således: I 1871 byggede far en bygning til doktoren i Aakirkeby. Der kom jeg op og arbejdede en kortere tid. Jeg skulle jo have et sted at ligge om natten; det blev hos hjulmager Mogens Peter Ipsen, der var fars politiske ven. Hos hjulmageren var Herman Blem i lære, og vi kom til at dele et loftsværelse og fælles seng. Vi blev gode venner, var sammen henne på Værmelandsgård, hvor han havde sit hjem. Da jeg kom fra Aakirkeby, skiltes vore veje. Vi så hinanden ikke i en del år, før Mathias fik ham herover til præsentation for den daværende bestyrelse i maskinfabrikken. Den gang gik han på konstruktørskolen i København. Herman Blem har fortalt, at han kendte far ret godt; thi de havde under udstillingen i København i 1872 logeret hos en bornholmsk dame, der boede ved Børsen. Der var meget stort besøg i de dage. Da de skulle ligge om natten, blev der redt natteleje på et billard. Da de klædte sig af og skulle gå i seng, siger far: »Hvad er du for en dreng, og hvad hedder du?« »Jeg hedder Herman Blem.« »Hvad er din far?« »Min far er Jørgen Blem på Værmelandsgård i Aaker.« Nå, ja, ham kender jeg jo godt.« Det morede altid Herman Blem at tale om den episode.

Carl flyttede så op til maskinfabrikken i 1881. Jeg tror for resten, at det ikke var med stor glæde; thi han var vistnok heller blevet i hjemmet; men det forudså vi jo, at det var umuligt, at tre familier kunne leve og få det nogenlunde godt af én forretning. Carl og Blem arbejdede udmærket sammen, hele tiden han var på fabrikken, Blem som den, der altid havde ideer og kunne ved sin udholdenhed få dem gennemført, og Carl som den nøgterne kalkulator og beregner. Efter vort giftermål kom Blem og Carl her i huset så at sige hver aften; her var jo mere liv end oppe hos dem. Herman Blems søster Line kom ud til sin broder for at holde hus for ham; men hun var just ikke nogen livlig natur. Hun var jo ofte med herhen. Vi sang og læste højt, sludrede og havde det altid meget fornøjeligt sammen.

Herman Blem var et vittigt og gemytligt ungt menneske. Tiden kom jo også for ham, at han efter store anstrengelser blev forlovet med Frida Møller fra Dalshøj i Aaker. Jeg tror, at efter alt at dømme var hun ikke nær så forelsket i ham som han i hende; men det lå jo i Hermans natur, at hvad han havde foresat sig skulle gennemføres, og derfor fik han også det gennemført. Jeg var forlover ved brylluppet, og Petra og jeg var til bryllupsgilde på Dalshøj. Brylluppet blev holdt i juli 1883. Carl var selvfølgelig med til brylluppet.

Blem, Carl, Mathias og jeg var rigtig gode venner hele livet. Blem var jo som før nævnt en ualmindelig initiativrig mand, der aldrig gik af vejen for de store opgaver. Vi byggede skibe, vel 10 stk., større og mindre, jernbanevogne, vel også en halv snes stykker eller mere. Blem havde alt jernarbejdet og forestod entrepriserne. Vi havde træarbejdet og fik som regel betalt det efter regning. Jeg tror, at maskinfabrikken ikke tjente noget videre ved disse arbejder; men det gav beskæftigelse til mange mennesker.

Det varede jo ikke mere end nogle år, efter at Blem kom på maskinfabrikken, før han kom ind i det offentlige liv. Han var byrådsmedlem i to valgperioder, 12 år. Der udrettede han et stort arbejde for at få Neksø-banen i gang. Det var efter min mening ham, der trak læsset der, uagtet han ikke var formand i udvalget. Det var ham, der fik Fagerlund til at udarbejde projektet, og maskinfabrikken, der betalte omkostningerne. Havde Blem ikke været med, havde vi ingen jernbane fået den gang. Blem var det, der sammen med Schor, Bentzen, Carl, Mathias og mig startede lervarefabrikken. Da de første telefoner blev anlagt her i byen, var det min broder Peter, der

havde ideerne; men Blem var med fra første begyndelse. Der blev forsøgt med tre forskellige systemer, mellem mig og Mathias en fransk telefon, mellem støberierne en svensk telefon, mellem Schor og Bentzen en dansk telefon. Da Bornholms Telefonselskab blev dannet, var han med i bestyrelsen og var efter min broders og Hintzes død formand for selskabet i mange år. Da andelsmejerierne begyndte her på øen, var det Blem, der præsterede det første, som blev anlagt i Østerlars. Næste år byggede vi sammen med Blem fire mejerier. Han kunne meget bedre forhandle med bønderne om sagerne end jeg; thi det kunne tage dage for at få kontrakterne i orden. Jeg blev led og ked af det; men Blem kunne blive ved at forhandle fra tidlig formiddag til langt ud på aftenen. Han havde et ejendommeligt greb til både at fire og hale og en sejhed og udholdenhed, der var beundringsværdig. Han fik som regel altid sin vilje sat igennem. Han var med i mange af de foretagender, som vi var med i. Han var medstifter af Højskoleforeningen, hvor han og jeg til tider måtte holde foredrag, når vi ingen andre kunne få dertil.

Højskoleforeningen var jo den gang noget helt andet, end den er for tiden. Det var et meget yndet sted for al vor ungdom, og vi stiftere havde mange lykkelige timer der, men selvfølgelig også en del mørke dito.

Herman var i bestyrelsen for Håndværker- og Industriforeningen, da Teknisk skole blev bygget. Han underviste også på skolen i de første år. Han var medstifter af Bornholms Valgmenighed, var meget ivrig for at få kirken bygget, var aldrig kneben med tilskud til bygningen og senere til menighedsarbejdet. Han var en flittig kirkegænger. Vi var jo meget nære venner, der delte de politiske, folkelige og kristelige interesser. Vi talte jo sammen omtrent hver dag, og om søndagen var han en sikker gæst hos os. Frida kom her aldrig undtagen ved festlige lejligheder. Hun fulgte aldrig med ham på disse småture, vi havde; hun havde sine egne interesser og sin veninde frk. Vollquartz.

Da Bentzen var rask og rørig, mødtes i en periode, der varede flere år, Bentzen, Carl, Blem og jeg på maskinfabrikkens kontor kl. ca. ti om formiddagen, hvor så byens forskellige foreteelser blev drøftet og planer lagt. Skulle der foretages et eller andet, der skulle kapital til, måtte jo Bentzen med; thi han havde pengene. Han var også formand i Bornholms Maskinfabrik i flere år.

Købmand Bentzen var oprindelig sømand, havde styrmandseksamen, sejlede i en periode med 66-selskabets damper »Hejmdal« som styrmand, blev forlovet og gift med en af købmand Schors døtre, der hed Julia. Da Schor døde, blev hun kompagnon om forretningen med Schors søn Carl Schor. Det var jo Bentzen, der drev forretningen; Carl Schor var sygelig og meget forkælet som eneste søn. Efter forældrenes død var det hans søskende, der forkælede ham. Efter gamle Schors død arvede børnene en efter datiden ret stor formue. De, eller rettere Bentzen, drev forretningen efter ret gammeldags mønster. Bentzen var livlig og kvik, fuld af ironi og spøg, og som regel i godt humør, når ikke Carl Schor havde lavet for meget vrøvl; det var det meste, han udrettede i forretningen. Bentzen betroede sig særlig til Blem, men også til os om sine bryderier med ham. Bentzen var aldrig smålig, men gik næsten altid med på vore spekulationer og ideer. Han havde jo pengene og var aldrig bange for at gøre en indsats på de forskellige områder. Han var en prægtig mand at have med at gøre. Hen var en periode medlem af byrådet. Han blev meget nedbrudt og syg af en uhelbredelig sygdom, hvilken ved jeg ikke. Hans død kom sikkert som en befrielse for ham og omgivelserne.

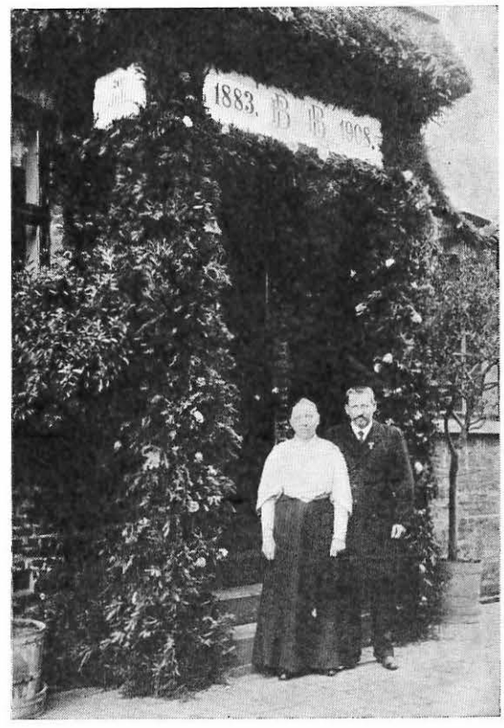

Hr. og fru Herman Blem på deres sølvbryllupsdag 20. juli 1908.

Det vil måske interessere, om jeg giver en lille karakteristik af mine søskende, sådan som de står for mig i erindringen.

Den ældste af os var Jørgine Mathea Bidstrup. Hun var født den 1/12 1842 og døde 25/3 1880. Fra det, jeg kan huske, holdt vi drenge, Carl og jeg, meget af søster Gine, som hun til daglig hed. Hun havde lært dameskræddergerning og syede kjoler her hjemme, men var også til tider ude på landet og syede. Hun var en glad og meget gavmild natur; hendes glæde var at give og glæde andre. Til min konfirmation forærede hun mig et ur, som jeg var meget glad for og stolt over. Hun havde spinket og sparet for sig selv for at kunne glæde mig. I nogen tid var hun vel nærmest som husjomfru i præstegården hos pastor F. V. Christensen og senere i samme stilling hos amtsforvalter Jensens (forældre til pastor Marius Jensen). Senere kom hun over til Nykøbing Sjælland og bestyrede huset for en ældre købmand, hvor konen var svag og snart døde, efter at hun kom der i huset; derefter bestyrede hun huset for købmanden, indtil hun kom hjem og blev gift med Anders P. Brodersen, der den gang opholdt sig her i byen for at lære at hugge sten. Som det fremgår af det her anførte, var søster Gine ikke meget i hjemmet; det var stadig hende, der var ude at tjene. Der var det mærkelige forhold mellem søstrene, at de øvrige tre søstre ikke rigtig kunne med hende. Hvori det forhold lå, er jeg ikke rigtig klar over; men deres temperament har jo sikkert været meget forskelligt. Søster Gine havde jo et meget let og glad sind, sang og trallede meget, kunne godt give den sidste skilling bort med glæde. Hun var

meget religiøst anlagt. Pastor Christensen, som kom her over med det grundtvigske livssyn, havde sikkert stor indflydelse på hende. Da hun var i Nykøbing, lærte hun en drejersvend at kende, som hun kom til at øve megen indflydelse på. Hun lærte ham de grundtvigske salmer og melodier at kende. Det var vistnok en glæde for dem begge at synge og tale sammen om det, der hører Guds rige til. Så vidt jeg forstår, havde han gerne taget hende som sin brud; men den gang var hun forlovet med Brodersen. Denne drejersvend forlod håndværket, studerede til præst og har haft forskellige embeder. Han hed Lynge. Han har i sine livserindringer omtalt Gine på den mest sympatiske måde, hvorimod han ikke kunne rose Brodersen for det indtryk, han fik af ham ved et besøg, han foretog, da han var herovre.

Carl Bidstrup.

Da Gine og Brodersen blev gift den 27/12 1878, havde de kun et meget lille, men hyggeligt hjem; det var i St. Mortensgade nr. 39. Huset var kun 9 alen langt og 10 alen bredt, indrettet med to værelser, et lille kammer og køkken. Der var en lille stue mod gaden og en mod gården. Ægteskabet var vistnok lykkeligt; det varede jo kun meget kort, 15—16 måneder. Da søster Gine skulle føde et barn, som hun ikke kunne føde på naturlig måde, overstod hun ikke de lidelser, det medførte, og døde, som før nævnt, 25. marts 1880. Da Brodersen og Gine flyttede ind i den lille lejlighed, var der kun på den åbne mark bygget de to små huse; alt det øvrige var græsmark. Husene kostede pr. stk. 1600 kr. Det øst for dette hus, som det var sammenbygget med, blev solgt til en smed ved De forenede Granitbrud, der hed Bryssing. Der, hvor Teknisk Skole nu står, havde vi tømmerplads, og der arbejdede jeg, når jeg ikke var optaget andetsteds. Det var jo en stor sorg for os alle, at den, der først blev gift af os søskende, så hurtigt skulle bort herfra. Hun blev jordet med sin lille dreng liggende i sin arm i samme kiste på Østre Kirkegård; senere, da kirkegården blev nedlagt, lod Brodersen kisten flytte ud til Søndre Kirkegård, hvor hun nu hviler i Brodersens gravsted. Da Gine efter den tids forhold havde været en del ude fra hjemmet og været husjomfru og derved havde erhvervet sig vistnok ret stor dygtighed i madlavning, ansås hun for en god læremester på dette område. Det blev så besluttet, at Petra Hansen skulle derop og gå hende til hånde i huset og lære noget samtidig. Jeg besøgte jo hyppigt oppe hos Gine; vi havde altid kunnet godt sammen, og da der desforuden var kommet en ung pige i huset, trak det nok mere. Kort at berette; deroppe blev vi forlovede, til stor glæde for Gine, der holdt meget af Petra. Det var meningen, at det foreløbig skulle være hemmeligt; men Gine og Brodersen kunne ikke nære sig; i løbet af nogle dage fortalte de det til forskellige, og dermed var den hemmelighed ude af verden. Ved Gines død forandrede forholdene sig betydeligt. Petra flyttede hjem. Hun boede for resten aldrig deroppe; hun var der kun om dagen. Nu er der vel ikke noget særligt at fortælle om søster Gine.

Efter Gine kom der en pige, som blev kaldt Juline Louise; hun fødtes 7/7—43 og døde 10/1—48, altså godt 5 år. Efter sigende var hun hele sit liv meget svag. Jeg har selvfølgelig kun fortælling om hende. Hun døde jo 8 år, før jeg blev født.

Det kan vel have interesse at fortælle lidt om Brodersen, Gines og Laures mand. Anders Pedersen hed han, men kaldte sig Brodersen efter sin moder, der havde til slægtsnavn Brodersen. Han var født i Ølstykke på Sjælland af fattige arbejdsmands forældre. Efter konfirmationen kom han til København og var opvarter i en beværtning på Kultorvet; det var et sted, hvor bønder og arbejdsfolk søgte hen. Han har selv sagt, at der var det nær gået galt for ham; der var for rigeligt af spiritus. Derfra kom han til sin hjemegn en tid og derfra på Vallekilde højskole. Der blev han ven med vor pastor Christensens søn, August Christensen, der også opholdt sig der. Han blev jo senere en meget afholdt og bekendt præst. Da opholdet på højskolen var forbi, fik August ham med herover for at lære at hugge granit. Først var han lidt på stenhuggeriet her i byen, tog senere til Sode og Sonne i Neksø. Da han havde været der en tid, rejste han til Tyskland, men kom aldrig længere end til Kiel. Der var han vel omkring et år hos en billedhugger. Da indtraf det, at der på De forenede Granitbrud skulle ansættes en ny bestyrer; men broder Peter søgte stillingen og fik den; men da han skulle forlade skolen og børnene, kunne han ikke, men henvendte sig så til Brodersen, som da var i Kiel, og anbefalede ham til at overtage stillingen. Pladsen fik han, kom hjem og skulle begynde på virksomheden. I bestyrelsen var der en bankmand, der hed Frederiksen, som anskaffede regnskabsbøger og anlagde et dobbelt bogholderi. Han skulle sætte Brodersen ind i bogføringen, men efter nogle dages forsøg opgav han det, da han erklærede Brodersen for umulig til det stykke arbejde. Da måtte Carl træde til; han havde jo en udmærket forstand og satte sig hurtigt ind i sagerne. Sagen blev ordnet således, at Carl skulle hjælpe Brodersen, indtil han kom ind i arbejdet. De kom han såmænd aldrig. Carl hjalp ham daglig vistnok over et år. Han fik aldrig nogen løn af selskabet eller Brodersen. — Den gang var søster Gine forlovet med Brodersen til stor forundring for os alle, da Brodersen var ualmindelig lille og slet ikke nogen smuk mand, tværtimod. Jeg tror, det var August, der havde bragt dem sammen. Det var jo særligt for Gines skyld, at både Carl og jeg hjalp ham til rette så godt, vi kunne. Han boede også hos os; Carl, han og jeg var sluffer på gavlværelset. En tid logerede han også hos en snedker Niels Didriksen i Stette-

Fysikus C. V. Zahrtmann.

stræde. Brodersen var ikke godt begavet, havde ingen væsentlig skolegang haft, men var en stor idealist, der troede, han kunne udrette omtrent, hvad det skulle være.

Han var blandt andet en meget ivrig skytte. Den gang havde jo skyttesagen vind i sejlene. Han gik om søndagene i skytteuniform; da han var så lille af vækst (vel hovedet lavere end jeg) og havde fuldskæg, tog han sig nærmest kuriøst ud. Den gang var det jo god latin, at højskolefolk skulle lade håret gro, og han fulgte parolen i den henseende. Da han var i Neksø, fortalte han os, at han om søndagen eller om aftenerne underviste nogle arbejdere i at skrive, uagtet det var såmænd sløjt nok med, hvad han selv kunne præstere i den retning. Imidlertid blev jo han og Gine gift. Jeg tror, de holdt meget af hinanden og havde det før omtalte lille, hyggelige hjem i Sct. Mortensgade.

Med hensyn til virksomheden gik det småt fremad; men aktionærerne i selskabet fik sikkert aldrig en rød øre i udbytte. Der var et medlem af bestyrelsen her i byen; det var prokurator Eriksen; ham var der en del vrøvl med i perioder; han skulle føre det daglige tilsyn med virksomheden. Brodersen var kaldt derhen til ham mange gange, og det var nu ikke altid lagkage, der vankede. En gang han kommer derfra efter en hopsa, de havde haft, siger han til Carl og mig, at nu havde han købt værket af prokurator Pedersen. »Hvor meget skal du give derfor?« spørger vi. Jeg husker ikke bestemt summen; men det forekommer mig, det var 12.000 kr. Vort næste spørgsmål var: »Hvor vil du skaffe de penge fra?« Han ejede ikke mere end det, han gik og stod i. Han svarede frimodig: »Det skal I jo hjælpe mig at skaffe. Vi kan jo låne, og I kan jo kautionere. Det må sagtens kunne ordnes.« Vi var nu ikke meget stolte af den handel; thi var værket kommet under likvidation, som det så ud til, havde det ikke kastet meget af sig. Nu havde han købt, og pengene skulle tilvejebringes. Havde han ikke været gift med vor søster, havde vi aldrig indladt os på sligt eksperiment; vi sad selv hårdt nok i det; men Peter mente, det kunne gå, og han sammen med os andre fik sagen i orden. I detaljer husker jeg ikke hvorledes. Nu var Brodersen værkejer, og som det barn, han egentlig var, blev han jo nogle tommer højere, end han før havde været, inden han slap sin plageånd.

Ved fælles anstrengelse gik det ikke så galt; men Brodersen var jo en stor idealist og lagde efter vort skøn for stort og hårdt ud; han tænkte sjældent på, hvor pengene skulle komme fra, før han disponerede; derfor var han mange gange i stor forlegenhed. Når det så kneb rigtigt hårdt, måtte vi andre træde til. En overgang var vi mest sindede til at lade det hele ryge; men vi stod i så store forpligtelser for ham, at vi indså, vi selv kunne ryge med det samme. Så måtte vi en gang til risikere pelsen.

Det gik jo op og ned med virksomheden, men det kneb altid stærkt med at skaffe arbejdslønnen om vinteren. Skulle jeg gå i detaljer, kunne der skrives en hel spændende roman. Brodersen var stadig den store optimist, der snart var nede, men straks oppe på højderne. Da Gine var død, boede han hos os en tid. Han havde været på en forretningsrejse og ved den lejlighed besøgt sin hjemegn. Der var et ægtepar, hvor manden var brystsyg, og konen måtte arbejde hårdt for at tjene føden. De havde en del børn, og uden videre omstændigheder

Hr. A. P. Brodersen og fru Laura Brodersen, f. Bidstrup.

fik han en lille pige med sig hjem, uagtet han intet hjem havde selv. Pigen kom her i huset hos os; hun var en sød, lille pige, som vi holdt meget af. Da Laura og Brodersen blev gift, fulgte hun jo med til deres hjem. Det var den nuværende Marie Jensen, som er gift med H. P. Jensen. Det var jo en stor overraskelse for os her i huset at få en lille pige bragt ind ad døren, uden at vi vidste det; men sådan kunne han handle efter øjeblikkets indskydelse, og det var både i privatlivet og i forretningssager. Det gik meget op og ned for ham i livet. Efter Lauras død giftede han sig for tredie gang. Han døde som et svagt, sygeligt og fattigt menneske.

Nu vil jeg forsøge at fortælle lidt om min søster Cecilie, der er født den 26. april 1845, altså den næstældste i den talrige børneflok. Hun er jo omtrent 11 år ældre end jeg. Hun siger af og til, at det er hende, der har været min barnepige. Det er jo meget naturligt. Det første, jeg mindes om Cecilie, er, at hun var den, der var pige her i huset. Jeg mindes ikke, vi i min barndom havde tjenestepige; det var Cecilie, der stod for køkkenet, og hvad hun ellers fik tid til at udrette ved husets forskellige arbejder. Moder var jo svag og tildels udslidt; det var Cecilie, der var en væsentlig faktor for os to drenge. Når vi havde lavet et eller andet, som de andre søskende ikke syntes om, hed det stadig: »Nu kommer Cecilie,« da havde vi respekt. Jeg mindes aldrig, hun slog os; men hun havde en egen barsk måde at irettesætte os på, som vi respekterede. Alene hendes blik, når hun kom farende, kunne være afskrækkende nok for os børn. Hun havde et stort arbejde at udrette i huset. Husholdningen var stor, altid fire lærlinge på kost og logi og imellem andre arbejdsfolk, der fik middagsmad, når de fra landet kom herud for at arbejde for far. Det var særligt sten-

Fru Cecilie Bidstrup.

Professor Math. Bidstrup.

Hr. og fru Math. Bidstrups børn.

sættere, der satte sokler til flere huse. I den tid, jeg tænker på, det var omkring 1884—86, var vi jo alle hjemme, undtagen søster Gine, der var hos præstens på den tid, så husholdningen var stor.

En episode forefaldt noget senere. — Cecilie stødte det ene knæ mod et hjørne på limovnen i værkstedet; det gjorde meget ondt; men der håbedes jo på, at det ville rette sig. Vi havde den gang fysikus Zahrtmann til huslæge; derfor fik han 6 rigsdaler om året for os alle. Han gjorde intet synderligt ved benet; det blev værre og værre; hun måtte stadig ligge til sengs, og det artede sig ikke. Den gang var der kommet en ung læge til Allinge, som der gik meget ry af. Men hvorledes skulle hun komme derned; det var jo alt for dyrt at leje et køretøj. En ven af far og mor, der hed Reus, og som boede i Rutsker ved Tassevejen, tilbød at komme herud og hente hende; det gjorde han. Hun lå der om natten, og dagen derpå kørtes til Allinge. Det var selvfølgelig på en arbejdsfjedervogn.

Hun har selv sagt, at hun døjede meget på den tur. Hun blev ordineret bade m. m.; det varede dog årevis, før man kunne sige, at hun var uden særlig men af det stød, hun havde fået. Cecilie blev stadig i hjemmet; hun har aldrig været ude og haft tjenesteplads. Hun var som regel godt i humør, gik og sang og trallede; men hun havde ikke noget godt gehør, sang derfor den gang knusende falsk, men meningen var god nok og humøret også.

Da jeg kom hjemmefra i året 1871, var Cecilie som vanligt hjemme. I året 1872 var jeg jo i lære i København. Der boede Mathias og jeg sammen på et værelse i Mikkelbryggersgade. Han arbejdede hos tømmermester Blem om sommeren og gik på teknisk skole om vinteren. Vi havde det meget godt sammen. Når der kom brev hjemmefra, lod vi altid hverandre læse brevene; men pludselig efter nogen tids forløb måtte jeg ikke få brevene at læse, når der kom brev fra Cecilie. Jeg undredes, men tænkte, den skulle jeg nok klare. Mathias havde et lille skab til madvarer; jeg havde en trækuffert til maden. Øverst i Mathias's skab var der en skuffe med lås; der opdagede jeg, han gemte brevene, og en aften, han var på skolen, fik jeg låsen pirket op, fik brevene frem og læste og blev klog på stillingen. Nu indtraf det kedelige uheld, at jeg ikke kunne få låset igen; men skidt, tænkte jeg, han må jo tro, han selv har glemt at låse. Jeg sagde intet, og han sagde heller intet, da han opdagede, at skuffen var uaflåset. Først en længere tid derefter talte vi derom. Han sagde, at han dog havde haft en mistanke om, at jeg havde opdaget hemmeligheden, for min holdning over for at spørge om, hvad der stod i breve, når det var fra Cecilie, havde forandret sig en del. Da så de blev forlovede offentligt og jeg fortalte, at det havde jeg været klar over i længere tid, og fortalte, hvorledes jeg havde båret mig ad, så blev der jo grin; men jeg læste kun ét brev; så blev jeg klar over forholdet.

Da far døde i september 1876, kom Mathias hjem, for at han og jeg skulle hjælpes ad og føre forretningen videre. Det varede godt et år; så blev de gift den 17/4 1878 og flyttede ind i morbroders hus i Bakkestræde. Der havde de et lille, ret spartansk udstyret hjem; men det var jo et lykkeligt hjem. Cecilie var jo vant til store madgryder, og nu de kun var to, blev det jo en stor forandring. Her fødtes den ældste pige, Thorgunna. Cecilie har altid været noget svagelig, efter at hun blev gift; men det har nok særlig været nerverne, der har spillet hende et puds. Forholdene blev efterhånden for små i det lille hus, og få år efter byggedes så på tømmerpladsen et stort og mere tjenligt indrettet hus. Der fødtes de tre andre piger. Cecilie har af karakter og væremåde altid været meget nøgtern. Hun har ikke som mange andre haft sit hjerte på en tallerken. Hun har altid taget enhver situation med ro og beherskelse. Aldrig havde nogen tænkt sig muligheden af, at hun skulle blive så gammel, som hun er; hun fylder jo den 36/4 1935 90 år. Det er et helt under. Den dag i dag kan hun i perioder være meget vittig og satirisk.

Østergade i Svaneke i 90erne (V. Myhre fot.)

Mindre gård med ny tagbelægning, Flæskedal, Østermarie (Frede Kjøller fot.)

Bornholmske billeder

Bornholm er Danmarks eneste klippeø — sådan står der jo i lærebøgerne — og tusindvis af landsmænd kommer hvert år for at se den meget omtalte granit. Måske bliver de skuffede, når de fra en af de store Rønne-både betragter den smukke indsejling til øens største købstad — klipperne er jo ikke på spisesedlen ved første øjekast. For Bornholm er meget andet end klipper. De er kun en del af det bornholmske landskab, der er så uendelig varieret. Det er denne variation, der gør den bornholmske natur så rig og det bornholmske landskab så tiltrækkende. Det har flade frugtbare sletter med frodige agre og store gårde, der hver for sig udstråler selvstændighed og koncentration i deres anlæg og byggemåde. Og der er bakker med sand og dårlig jord, men hvor udsynet er større. Der er skove, åløb, moser og klitter, kort sagt, der er prøver på næsten enhver dansk landskabsform, dog med en lidt anden tone, en bornholmsk tone. I denne er klipperne et fremtrædende træk, og de rummer inden for deres område noget af det smukkeste og mest karakteristiske, vi har i bornholmsk natur. Langs kysterne fra Jons Kapel og over Hammeren til Neksø træder de frem overalt, enten som stejle klippevægge eller i forrevne skærgårdslandskaber. Mest typisk fremtræder skærgården ved Rø og omkring Randkløve, hvor erosionen i granitten har frembragt de særeste formationer, ofte adskilt af vige og render. Her finder man også de i faunistisk henseende rock-pools, små klippedamme, der fyldes af regnvand og saltvandssprøjt fra havet.

Portlænge, Melstedgård (Frede Kjøller fot.)

Strandklinter ved Stampen syd for Rønne (Frede Kjøller fot.)

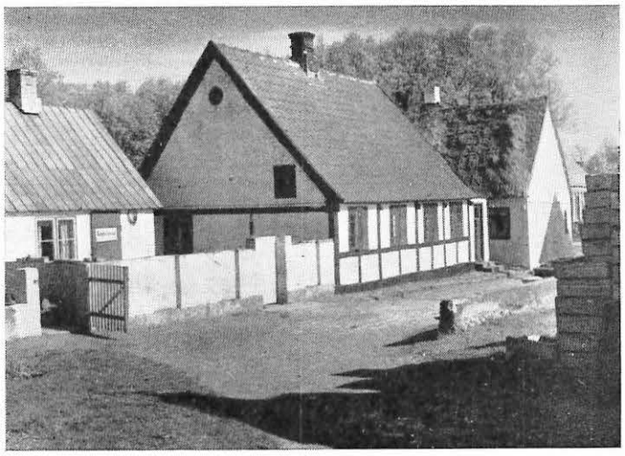

Fiskerleje, Arnager (Frede Kjøller fot.)

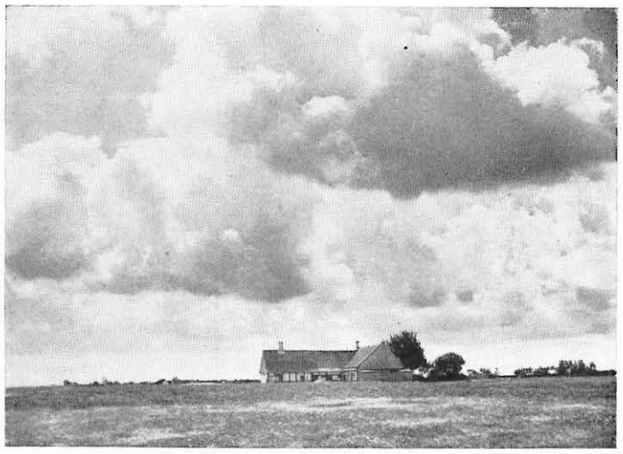

Fladt landskab, »Glappe«, Østermarie (Frede Kjøller fot.)

Klitter ved Dueodde (Frede Kjøller fot.)

Sognevej over Højlyngen, Aaker (Frede Kjøller fot.)

Et andet karakteristisk træk i granitområdet er sprækkedalene, der endnu er noget af det mest uberørte i bornholmsk natur. De gennemstrømmes oftest af en å, som i virkeligheden er en bæk; vandmængden er kun betydelig efter regnskyl. Disse sprækkedale med deres pludrende og stenfyldte vandløb med leje i selve urfjeldet skal ses om foråret. Da rummer de en rigdom af flora, som ingen andre bornholmske lokaliteter.

Hist og her danner åen et vandfald som for eksempel i Dyndalen og ved Stavehøl. De er naturligvis ikke store hverken med hensyn til højde eller vandmængde. Men den vilde og uberørte natur, de ligger i, gør dem storslåede, når vandet rigtig buldrer i dem. Inden for granitområdet ligger også klippehederne, den bornholmske højlyng, der indtog så stor en plads i ældre bornholmeres bevidsthed. Nu er der kun meget lidt tilbage af den; den er enten opdyrket eller tilplantet, og her ligger nu en række store skove: statsskovene Almindingen

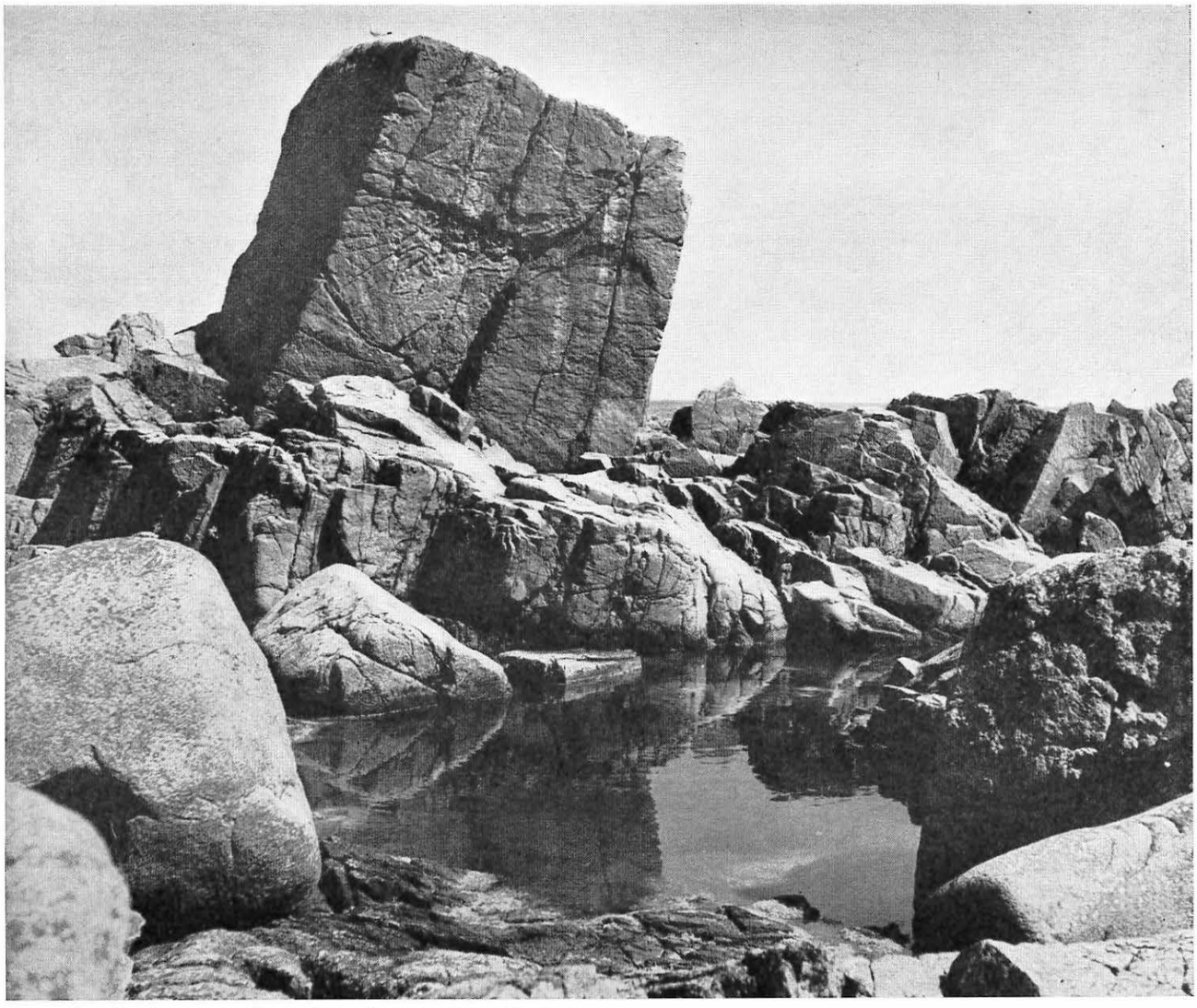

Skærgård med rock-pools. Hvidhat ved Randkløve (Frede Kjøller fot.)

og Rø plantage samt alle sogneplantagerne bortset fra Nylars og Knudsker sognes. Men enkelte steder findes endnu rester af den, således i Paradisbakkerne og Rutsker Højlyng samt i Slotslyngen og på Hammeren. Højlyngen var begrænset til Bornholms midte, til de højeste dele, hvor isen i sin tid fjernede de mere løse jordlag. Det var kvægdriften, der satte sit præg på den gamle højlyng, som herved fik et helt andet udseende end det, vi nu kender; men ganske få steder ligger endnu klippeløkker, der har bevaret lidt af den gamle karakter f. eks. »Denahajlana« i Østermarie, hvar granit, lyng, slåen og ene stadig ses i skøn forening.

På den gamle højlyng findes også nogle af de dejligste bornholmske moseområder bevaret: Basta Mose og Aaremyre i Almindingen, Ølene i Østermarie og Tvermyr i Rutsker Højlyng for bare at nævne nogle. Det er et skønt syn at se disse moser i forsommerens tid, når de omkranses af det dejligste blomsterflor, hvad enten det nu er kabbelejer, bukkeblad — eller mælkebøtter, som man kan se det inde ved Aaremyre.

Som noget specielt ved det bornholmske landskab står de mange bavtastene; gruppevis finder vi dem skjult i lunde som i Gryet i Bodilsker eller fritliggende på bakketoppe som på Bjergebakken i Vestermarie. De minder os om forfædres kultur for årtusinder siden og står som håndgribelige symboler på vor samhørighed med slægter bagud. Vi mærker ligefrem et pust af det liv, der var deres, og derfor forlener bavtagrupperne stedet, hvor de er sat, med en særlig stemning.

Men vi har andre synlige minder, der på monumental vis står i landskabet og stemmer sindet til respekt for de henfarne slægtled, således de gamle kirker og i særdeleshed rundkirkerne. Vore gamle kirker i landsognene var alle forsynet med et fritliggende klokketårn, stevelen, der var lige så kompakt i sin opbygning som selve den gamle kirke. Eksempelvis kan nævnes klokketårnet til St. Ibs kirke.

Når der tales om menneskets og kulturens monumenter i landskabet, skal også vindmøllerne nævnes. Af den ældste type, stubmøllerne, som forlængst er gået af brug, har vi kun tre tilbage: Svaneke, Tejn og Egeby stubmøller; men af den hollandske type er der flere, og nogle af dem er tjenstgørende endnu. Også deres skæbne er beseglet, for de er ikke tidssvarende længere, og kun fredning og værn kan redde dem.

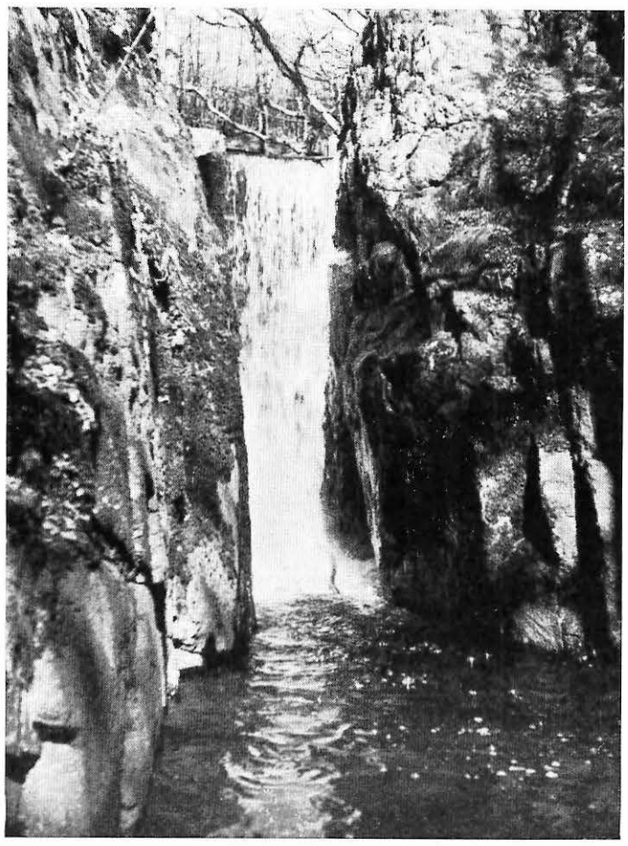

Vandfald i sprækkedal, forår, Stavehøl, Østerlars (Frede Kjøller fot.)

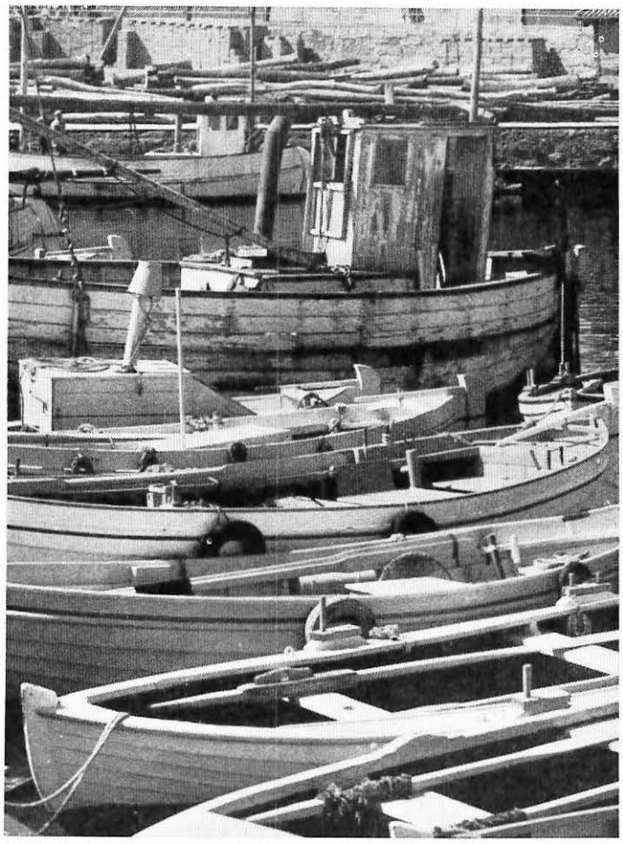

Fiskerbåde i række, Svaneke havn (Frede Kjøller fot.)

Igennem landskaberne snor vejene sig. Og en landsdel, der har særlig afvekslende natur, får særlig smukke vejstrækninger. Det gælder i fuldt mål Bornholm, hvis nye strandveje med hensyn til omgivende natur, hører til det fornemste, Danmark kan opvise. Men en række af vore sogneveje gennemløber også en rig natur. Et par af de bedste i denne henseende er Brommevejen i Rø og vejen forbi Nydam og Gamledam i Rutsker. Nævnes kan også nogle af sognevejene over Højlyngen. Ved vejene ligger gårdene; mange af dem er dejlige, gamle bindingsværksgårde; men kun få er uberørt af den rationalisering, der er tidens løsen, og det brandfarlige, men maleriske stråtag er de fleste steder erstattet af mere moderne — dog langtfra altid kønne — tagbelægninger. Som en af de få velbevarede repræsentanter for gammel byggeskik på landet ligger Melstedgaard — men den er også fredet! I denne forbindelse kan fiskerlejerne nævnes. De har mængder af gamle huse, og de har en egen hygge, som dog ikke alene skyldes bindingsværk og småhaver, men også hænger sammen med det erhverv og de mennesker, der hører hjemme her. De små købstæder har den samme hygge; men en større koncentration af handel giver dem et andet præg. Her er fiskerihavnen også en livsnerve, og duften af fisk og tjære og de lange rækker af fiskerbåde langs kajerne har de også fælles. Ja — og havet naturligvis! Det hører med til billedet af Bornholm. Det har formet øens kystlinje i dens mange forskellige fremtoninger, for som det indre Bornholm er rigt varieret i sit udseende, således også langs kysterne. Skærgården er nævnt; den har i sig selv mange former, og det er ikke altid storladne stenmasser, der er fremtrædende. Ved Grisby ligger en sådan flad skærgårdskyst ret ubemærket, men dog værd at kende. Ad en hulvej forbi et gammelt hus med bliktag kommer man lettest derned. Der er frodig vegetation, stenstrøninger, bløde strandenge og poppelgrupper, og der er allerkønnest om foråret, når muse vikke og den store gule kantbælg spejler sig i indskæringernes lave vand.

Ved Balka, noget længere mod syd, begynder klitterne og de udstrakte bornholmske sandstrande, som fuldt ud værdsættes af sommerens badegæster. Klitterne når deres kraftigste udformning ved Dueodde, og her er de endnu spillevende. Dueoddes klitter er absolut ikke noget rart udflugtssted, når vindstyrken viser storm, og de minder i det hele taget ikke om typisk bornholmsk natur. Det er snarere et lille stykke Vestjylland, vi har her.

Sandstranden strækker sig langs sydkysten vestover til Hasle. Men kun hist og her er der tilløb til klitter. Derimod begrænses stranden mange steder af smukke vindblæste kystklinter, hvor Bornholms geologi anskueliggøres i en række friske profiler.

Plante- og dyreliv har jeg ikke beskæftiget mig med, selv om det er fristende. For også på disse områder har Bornholm sit eget ansigt, en lang række arter, der er sjældne eller slet ikke findes i det øvrige Danmark. Det skyldes den bornholmske jordbund og den østligere beliggenhed. På østkystens klipper eller elegant svævende over kystlinjen ses ofte den store sildemåge, der er kendelig på de sorte vinger. Og nattergalene er særlig talrige på Bornholm, som også rummer karakteristiske arter inden for de lavere dyrearter: padder, orme, insekter o. s. v. Men særlig floraen gør sig gældende ved sin rig-

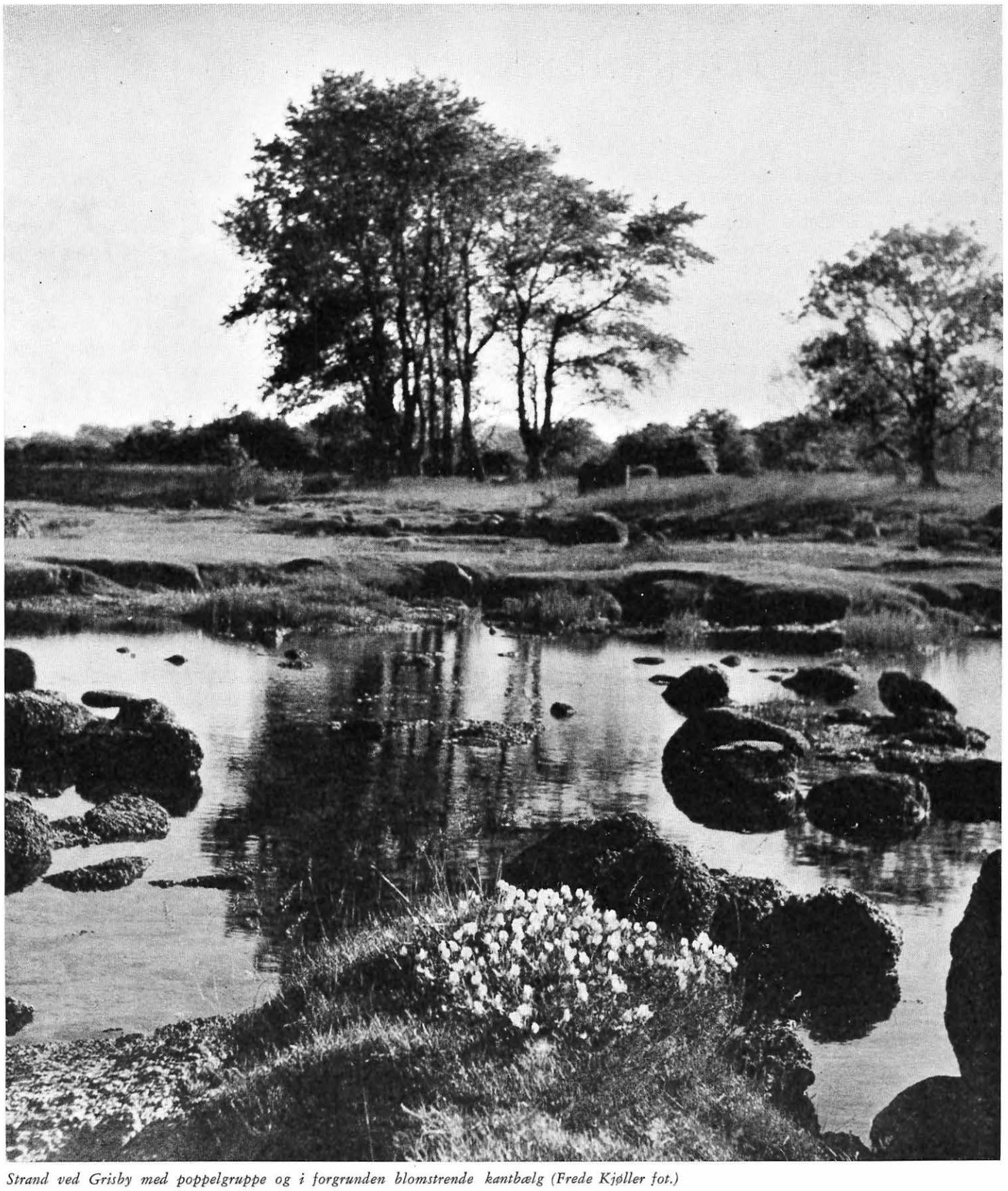

Strand ved Grisby med poppelgruppe og i forgrunden blomstrende kantbælg (Frede Kjøller fot.)

dom, og som en særlig fin repræsentant for denne kan nævnes apennina anemonen i de østbornholmske naturskove.

Om efteråret vrimler skovene med svampe i alle farver og i mange størrelser. Hver årstid har sit at byde på, og det gælder den bornholmske natur som helhed. Natursceneriet skifter med årstiderne, foråret er skønnest, sommeren behageligst og efteråret mest farvestrålende. Men den bornholmske vinter, som lejlighedsvis kan være slem nok, har også meget skønt at byde på i naturen, når sne og is dækker Højlyngens skovstrækninger og kystens klipper og alt, hvad der ligger imellem. Ensformigt er der ikke, og kedeligt er der ikke i den bornholmske natur.

Frede Kjøller.

18 borrinjholmska opstæljedanjsa

Afdøde viceskoledirektør Hans Johansen, bedre kendt som kantor Johansen, udgav som særtryk af Bornholmske Samlinger for 50 år siden en samling viser i bornholmsk mundart.

Indsamlingen foregik ved personligt at indfinde sig hos folk rundt omkring på øen for herved at få de mest korrekte og fyldestgørende oplysninger. I disse bornholmske viser findes 7 gamle bornholmske opstæljedanjsa, som her skal nævnes: Kjælaflikkaraturn efter E. Hansen, Østermarie, Bordajnsijn efter M. Hansen i Poulsker, Stâsturn efter J. Hansen, Østermarie, Bromlan efter A. Jensen, Østermarie, Pott ijennømm, meddelt af M. Andersen, Østermarie, Långsomma Gjârted efter A. Jensen, Østermarie, og Sjijnmyra-valsen efter H. M. P. Johansen, Svaneke. Disse nævnte dansemelodier med tekster må siges at være ægte bornholmske melodier med en fortræffelig og passende tekst. De har været de gængse opstæljedanjsana, når spillemændene omkring 70—80'erne spillede op til bal, eller når der var fest i forsamlingshusene eller rundt omkring på gårdene, hvor dansen blev trådt til den lyse morgen, ja, længere endnu, hvis uvejr forhindrede festdeltagerne i at tage hjem. Så fortsatte man, indtil vejrliget tillod dem at drage af sted. Det har været drøje tider for de gamle spillemænd, når man tænker sig, at de er begyndt efter spisetid om aftenen og så fortsat hele natten igennem, kun afbrudt af de hyppige spise- og drikkepauser. Just da, når høstgilderne i gamle dage satte ind, var det drøje tider for de mest brugte spillemænd nat efter nat, og så skal vi ikke drage de mange andre festligheder ind i spillet som netop julens med alle dens helligdage og fester. For folk på landet begyndte julens højtid jo juleaften og blev ved til langt hen i januar.

Ved disse festligheder blev spillemændene tilsagt til at møde. Så blev »sålinj« ryddet og gæsterne inviteret, og med ét lød der forjættende toner for ungdommens ører, for spillemændene var mødt op, og instrumenterne blev stemt. Det almindeligste var to spillemænd, en på violin og en på klarinet eller fløjte, sjældent flere, undtagen nærmere hen imod vor tid med måske flere. Der blev så klappet til dans, og den gik for sig i ét køre. Der tåltes ikke lange pauser.

Afvekslingen i disse bornholmske opstæljedanjsa var for eksempel: »Engelsk dans«, »Klappetur«, Menuet (på bornholmsk »Mollevet«) — »Totur-seks-tur«, »Bromlan«, — »Kikketur«, »Troptur« og forskellige runddanse, valse (»Wiener-vals«-»Tyrolervals«), »Ungarsk«, »Skotsk«, »Hopsa« m. fl. Enkelte »turer« og dansemelodier havde yndlingsnavne eller kælenavne som »Per Kolbergska«, efter en kendt mand i Rønne, »Prinseturen« fra den tid, en prins var her på landet o. s. v.

Men selv om dansene til dels er overleveret og opskrevet i den i hefterne angivne form, har det i høj grad skortet på dansenes koreografi. Under min eftersøgning mødte jeg rentier forhv. gårdejer Westh, tidligere Brønshøj i Rutsker, der under en samtale oplyste, at han var i besiddelse af opskrifter på 18 gamle borrinjholmska opstæljedanjsa, som var blevet danset i Hasle for 50 år siden under ledelse af min bedstefar, Anders Lind, fra Bæla nord for Hasle, og senere videreført af hans søn, som i 20'erne sammen med rentier Skov, Tassinj, som instruktør genoptog studierne og undervisningen i disse gamle, fine bornholmske danse .

Midt i 30'erne blev der på min fars foranledning dannet en kvartet i Rønne, hvor far spillede violin, faktor Hansen kontrabas, hans broder bratsch og gårdejer Pauk, Nyker, fløjte. Denne kvartet foretog i en sæson »koncerter« med de gamle spillemandsmelodier på programmet, og de havde således fornøjelsen af at optræde på Dams Hotel for et større sobert publikum, heriblandt en hel del udenlandske gæster, som berømmede de smukke dragter og de smukke danse og særprægede melodier.

I følgende afsnit skal der redegøres for de 18 borrinjholmska opstæljedanjsa. Af de retningslinier, som gårdejer Westh har noteret, er formen ganske enkelt og ligefrem.

BROMLAN: (Opstilling på rad). Opførende herre og dame går ned ved hver sin side uden om to par og ind gennem rækken op. Så skal opførende dame exe om første herre og anden dame, og opførende herre om første dame, og anden herre også følges ad op og uden om første par — og så 6 kæde. 6 kæde: Opførende dame tager første herre i venstre hånd, svinger op — får sin egen herre i højre hånd — tager så anden herre i venstre hånd — svinger og får sin egen herre i højre hånd. Opførende herre gør ligeså, først med anden dame og derpå med første dame.

KRYDSTURN: (Opstilling på rad). Opførende herre og dame svinger 2 gange rundt med første herre og første dame, hvorefter de går i kryds med anden herre og dame, for derefter at gøre dobbelt kæde med første herre og første dame.

SEXTUR RUNDT PÅ RÅS: (Opstilling på rad). Opførende par svinger kontra med hinanden, således at herren under sidste svingning kommer under armen på damen. Opførende dame tager de 2 næste damer i hånd og går eet skridt ud. Opførende herre gør ligeså med de 2 nærmeste herrer, så vender de på begge sider, tager hinanden igen i hånd og går imod hinanden. Derefter vender opførende dame til venstre, tager 2' par i hånd og går 1 skridt ud, og opførende herre ligeledes til venstre tager 1' par i hånd og går 1 skridt ud, vender om fra begge sider og går imod hinanden — også 6 kæde.

SEXTUR I VINKEL: (Opstilling på rad). Opførende par og 1' og 2' par stiller ud til vinkel. Opførende par og 1' par vugger frem og tilbage med hænderne — og så enkelt kæde. Så skal opførende dame uden om 1' herre og opførende herre uden om 1' dame på kryds om 2' par følges op og svinger om 1' par. Derefter opførende par og 1' par vals.

FANDANGO: (Opstilling på rad). Opførende par og 1' og 2' par går rundt. Opførende par og 1' par går ned ad rækkerne og op igen. Opførende herre og 1' par går rundt om opførende dame — og så vals.

ENGELSK DANS NR. 1: (Opstilling på rad). Opførende herre tager sin egen dame og 1' dame i hånd, danser ned ad rækken og op igen. Damerne kaster armen over hovedet på herren og danser rundt. — Og så kæde.

ENGELSK DANS NR. 2: (Opstilling på rad). Opførende herre tager 1' herre i hånden og 1' herre anden herre i hånden, ligeså svinger damerne en gang rundt i begge cirkler og danner derefter en cirkel (alle 3 par), der går en gang rundt. Opførende par og 1' par går ned ad rækken og op igen.

TANTE LET: (Opstilling på rad). Opførende par og 1' par balancerer for hinanden; så tager hver herre sin dame i hånd, svinger en halv gang rundt, og de bukker for hinanden, svinger igen en halv gang og bukker. Så går begge par ned og op ad rækken og går så i kryds, så i kæde, så i mølle og så vals.

SPANSK ES: (Opstilling på rad). Opførende par svinger kontra, først med den ene hånd og derefter med hænderne over kryds. Opførende dame esser om 1' herre og 2' dame og opførende herre esser om 1' dame og 2' herre, så følges op og omkring 1' par. Opførende herre stamper i gulvet og esser om 1' par.

HARMEN BOSSESKA: (Opstilling på rad). Opførende herre går sin dame imøde med højre hånd, tilbage igen om 1' par, møder igen sin dame med venstre hånd og tilbage igen om 2' par; så følges op ad rækken og ud om 1' par — og så kæde.

KJÆRLIGHED UDAN STRØMPER: (Opstilling i firkant — 4 par). Alle par rundt den ene vej og så den anden vej. Så skal 1' par og modsat par svinge om hinanden, til de kommer på plads igen. 3' par og modsat par gør ligeså. Kæde en gang igennem.

KAPEROLLIKA: (Opstilling i firkant — 4 par). Alle 4 par tager hinanden i hænderne og går rund først den ene vej og så den anden. Så står damerne i kreds og danser rundt. Herrerne slår kreds uden om og danser rundt modsat. Derefter spadserer alle 4 par i mølle, først med damerne indeni og siden med herrerne — og så vals.

RYGJATURN: (Opstilling i firkant — 4 par). Alle rundt den ene vej og så den anden. 1' og 2' par går ud om 3' og 4' par og stiller op, så damerne står ryg mod ryg, 3' og 4' par gør ligeså. Damerne står stille. Herrerne går til venstre til modsat dame, svinger hende ud, så står herrerne stille, og damerne går til venstre til deres egen herre. Derpå kæde.

KONTRAMOLLEVET (kontraminuet): (Opstilling i firkant — 4 par). Alle 4 par går rundt, først den ene vej så den anden. Så balancerer herre og dame for hinanden (alle 4 par), og så tager herrerne den fremmede dame til venstre og svinger rundt. Så gør 1' og modsat par (herre og egen dame) kompliment for hinanden. Så går parrene imod hinanden og gør kompliment, hvorefter damerne svinger under armen på sin herre og så tilbage. Så skal 3' og modsat par gøre ligeså — og kæde og derpå vals.

SKOTSK KVADRILLE: (Opstilling i firkant — 4 par). Alle går rundt, 1' og modsat par går mod hinanden. Herren svinger modsat dame, så de kommer på plads igen. De andre par gør ligeså. Herren tager sin egen dame i hånden, går ét trin frem, gør balance og svinger modsat dame. Derefter kæde.

KONTRASAJ: (Opstilling i firkant — 4 par). Tager hinanden i hænderne og danser rundt. 1' og 2' par går et trin til siden og gør balance, og så svinger de med deres sidekavaler og dame; det 3' og 4' par gør derefter ligeså. Derefter vals.

TROPTUREN: (Stilles op rundt). 6—8 par går rundt; så slår damerne kreds indeni og herrerne kreds udenom og går rundt. Så tager damerne armene uden om hveranden herre, går en gang rundt og så kæde.

TOTURN: (Stilles op — rundt). Alle går rundt. Herrerne balancerer for deres egen dame og så kontra med den fremmede dame til venstre — og så kæde.

1. 9. 1958. *Eyvind L. Lind.*

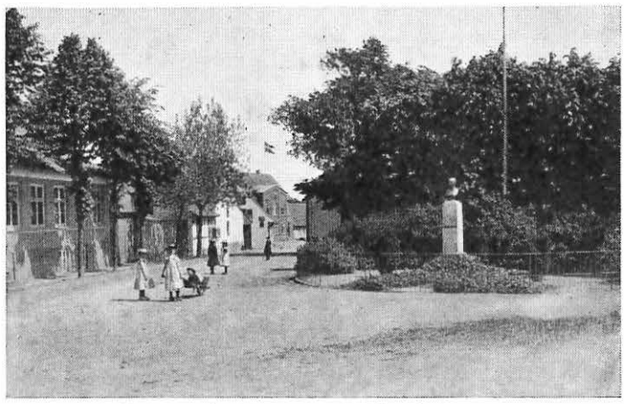

Madvigs minde i Svaneke i 90erne (V. Myhre fot.)

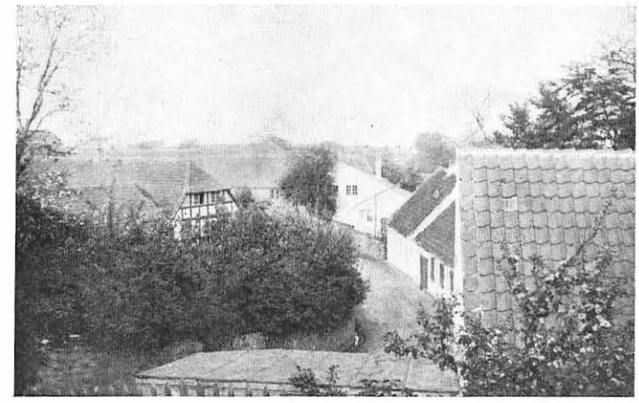

Udsigt til Svaneke Torv fra Vestergade ca. 1900 (V. Myhre fot.)

Portrætter af kendte bornholmere afgået ved døden sidste år

J. C. Larsen, 23 novbr. 1875-30. septbr. 1958. Fører for jernskibet »Marie«, 1914-36 havnefoged, Rønne.

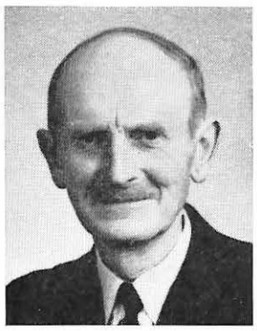

H. Thinggaard, 4. aug. 1888-6. okt. 1958. Gdr. Saltholm, Nyker, mdl. sognerd., menighrd., fmd. Rønne Miss.hotel.

Hansinius Chr. Andersen, 19. april 1878-10. oktbr. 1958. Gårdejer, Aakirkeby.

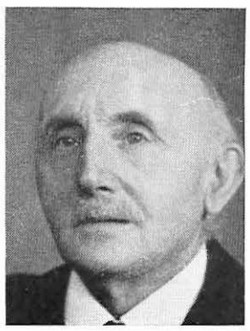

Hans Valerius Thiesen, 29. januar 1877-16. oktbr. 1958. Murermester, Rutsker.

Niels Peter Jensen, 9. oktbr. 1879-22.oktbr. 1958. Fisker, Listed, i best. f. fiskesl., brugsfor., hjælpekas., afholdssagen.

Andreas Jørgensen, 10. juli 1893-23. oktbr. 1958. Ringer og graver ved Østerlars kirke.

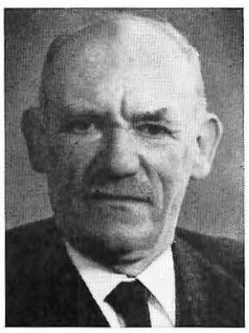

Chr. Laurentius Koefoed, 5. febr. 1880-26. oktbr. 1958. Gårdejer, Tornegård, Nyker.

Th. Pedersen, 10. oktbr. 1884-26. oktbr. 1958. Sadelmagermester, Lobbæk.

Rudolph Skovgaard, 18. febr. 1861-5. novbr. 1958. Gdr., Skovgd., Vesterm., sandemd., skatter.mdl., sogner.fm., Dbm.

Erik Michael Sejer, 13. september 1908-12. november 1958. Bagermester, Rønne.

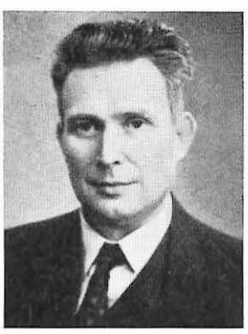

Børge Ipsen, 17. juli 1909-16. november 1958. Malermester, Neksø.

J. P. Rosenmeier, 11. oktbr. 1870-20. novbr. 1958. 1917 byfoged i Neksø og Aakirkeby, 19-29 dommer Østbornh.

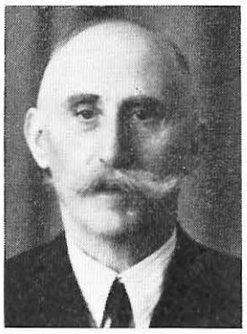

P. A. Schou, 10. decbr. 1878-21. novbr. 1958. Gdr., Maegård, Rø, sandemd. fra 1919. Dbm.

Henrik P. M. Jensen, 3. oktbr. 1876-24. novbr. 1958. Gårdejer, Højegård, Rutsker.

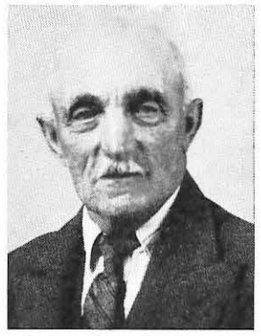

Klaus Andreas Nielsen, 14. novbr. 1872-3. decbr. 1958. Fisker, Listed, mdl. Ibsker songneråd 3 perioder.

Martin Bræmholm, 31. oktbr. 1891-4. decbr. 1958. Førstelær. Gadeby 27-55, viceinsp. Øst.mar., mdl. menighedsrd.

Johs. Mathias Jensen, 11. septbr. 1887-6. decbr. 1958. Gdr., Danegård, Ibsker, Råbygård i Poulsker.

Johan Chr. Philipsen, 31. decbr. 1886-7. decbr. 1958. Slagtermester, Sandvig, formand for Bh. slagterfor.

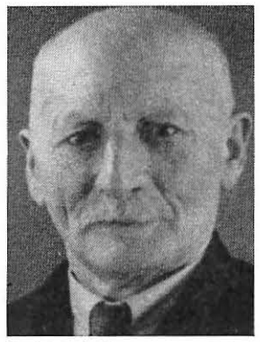

Ludvig Andersen, 28. oktbr. 1873-8. decbr. 1958. Gdr., Dalegård, Olsker, mdl. sognerådet 21-33.

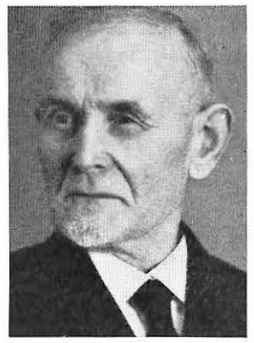

Julius Andr. Brandt, 2. novbr. 1863-12. decbr. 1958. Gdr., Vestergård, Østermarie.

Inge Dam, 23. septbr. 1886-21. decbr. 1958. Distriktsjordemoder, Svaneke.

Harald Kofoed, 27. juli 1893-21. decbr. 1958. Automobilhandler, Rønne.

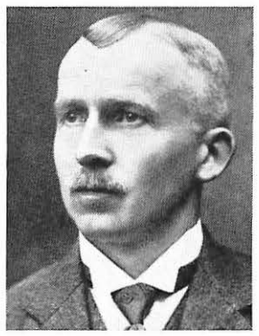

Oluf Chr. Tranberg, 20. nov. 1878-31. dec. 1958. Købmand, Hasle 1. jan. 1908-1. april 1947.

Henry Vald. Petersen, 22. marts 1900 Sandvig-1. jan. 1959 Harløse. 1924 landpost, sognerd. 20 år, form. 3 per.

Jenny Lyngbjerg, 9. oktbr. 1887-7. jan. 1959. Lærerinde Svaneke 1. aug. 1913- 1. jan. 1953, men.rd, fm. Blå Kors.

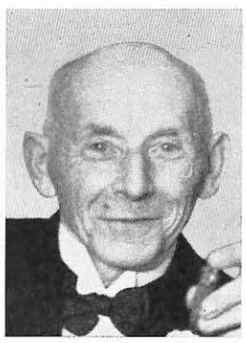

Andreas Jørgensen, 17. april 1884 Neksø-8. januar 1959 Rønne. Malermester.

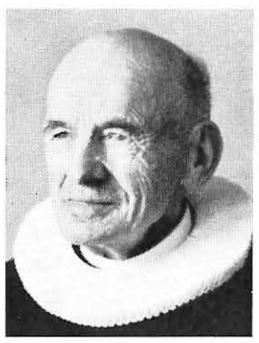

Peter Hansen Moos, 26. novbr. 1863-11. jan. 1959. sognepræst i Vestermarie 1890-96. Rd. Db.

Viggo Funch-Hansen, 31. juli 1888 Christiansø-23. januar 1959. Strøby-Egede. Enelærer Strandby V. Ulslev, Lolland.

Edv. Andersen, 29. juli 1889-25. jan. 1959. Driftsingeniør, Hammerens granitværk, mdl. byråd Allinge-Sandvig.

Valdemar Sjølander, 10. maj 1881-25. jan. 1959. Incassator, Hasle, mdl. byrådet 2 perioder.

Hans Juul, 29. septbr. 1875-27. jan. 1959. Snedkermester, Vestermarie, mdl. men.rd., skytte.

Ingeborg Gideon, 8. oktbr. 1881-30. jan. 1959. Hdg.-lærerinde, Svaneke 1915-45, mdl. men.rd. Kgl. beløn.med.

Chr. Marius Frederiksen, 19. jan. 1882-5. febr. 1959. Bagermester, Svaneke 1920-51, mdl. byrådet.

Martin Hansen, 5. jan. 1895-10. febr. 1959. Bilfragtmd.s-rute Svaneke-Rønne til 57, fragtrute Neksø st.-Svaneke.

Hans Chr. Jensen, 7. decbr. 1877-12. febr. 1959. Lærer i gymnastik, Allinge-Sandvig, natbetjent.

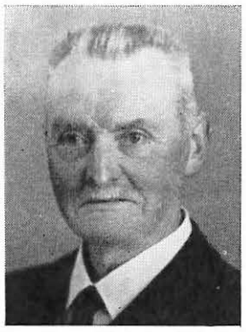

Jens Dam, 15. juli 1876- 21. febr. 1959. Gdr., St. Spagergård, Østerlars, medl. men.-råd, best. mejeriet Dybdal.

Nicolaj Chr. Knudsen, 19. oktbr. 1895-24. febr. 1959. Gdr., Bjerget, Vestermarie, hesteavl, køre- og rideforen.

Kai Nissen, 18. maj 1915-25. febr. 1959. Mdl. af frihedsrådet f. Bornh., fmd. 57 f. socd. presses kontrolkom.

Kathrine Lund, 3. april 1876-9. marts 1959. Bageriejer, Rønne 1912-42.

Anton Larsen, 22. aug. 1887-11. marts 1959. Gdr., Gadebygård, Bodilsker, sognerådsmedlem 8 år.

Chr. Larsen, 26. jan. 1888-12. marts 1959. Snedkermester, Aakirkeby, tegnelærer teknisk skole.

Martin Madsen, 10. januar 1881-16. marts 1959. Avlsbr., Gudhjem, kirkeværge, men.-råd, sogneråd.

K. P. Jensen, 6. oktbr. 1890-22. marts 1959. Kaptajn i Østbornholms dampskibsselskab.

Frank Mogensen, 8. maj 1909-25. marts 1959. Renseriejer, Rønne.

Ellen Ipsen, 12. maj 1888-29. marts 1959. Jordemoder, Østermarie.

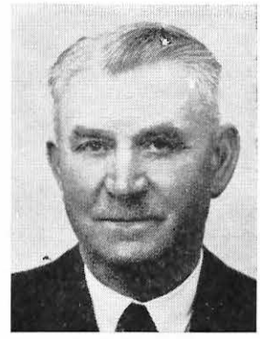

Georg Andr. Jensen, 3. marts 1884-29. marts 1959. Gdr., St. Ølegård, Østermarie, St. Almegård, Aavang, »Orient«.

Jens Klausen, 24. aug. 1874-29. marts 1959. Byrådsmdl., Svaneke, borgm., komm.ass., fmd. f. Sv. sygeks. Fortj.med.

Herman Th. Mortensen, 4. aug. 1885-6. april 1959. Maskinsnedk., Allinge, mdl. byråd, sygekassekasserer.

Emil Jespersen, 12. februar 1889-10. april 1959. Dir. for Bh.s valsemølle, Aakirkeby.

Immanuel Christensen, 14. maj 1883-12. april 1959. Murermester, Pedersker.

Hans Marius Andreasen, 19. maj 1880-15. april 1959. Murermester, Poulsker.

Peter Christensen, 25. febr. 1882-16. april 1959. Skomagermester, Svaneke.

Valdemar Seier, 25. januar 1879-29. april 1959. Skovfoged, Almindingen, forf. Bh. Fugle, Bh. Folkeminder o. m.

Daniel Andersen, 25. novbr. 1886-30. april 1959. Prof. Wiens musikkonservatorium, opera »Madonnas ansigt«.

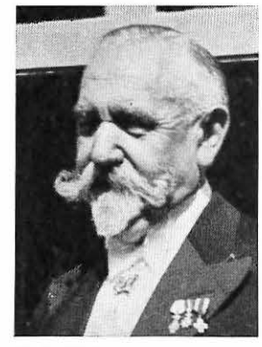

Carl Nielsen, 2. jan. 1877-6. maj 1959. Kriminalassistent, Rønne, stiftet Bh. marineforening. R.

Andreas Møller, 30. marts 94-7. maj 59. Bygm., Bolsk. o. a. st., bl. a. Kofoedgård, Østerm., Vallensgård, Aaker.

A. Tranberg, 3. septbr. 1881-16. maj 1959. Sandemand, Gudhjem. Fra 1907 i redn.v. reddet 55 menn. Fortj.med.

A. P. Eliasen, 6. novbr. 1878-18. maj 1959. Ved fyrvæsenet til 43, fyrmester.

Jens Dalsgaard Mikkelsen, 9. jan. 1883-19. maj 1959. Dyrlæge, Østermarie 1909-22.

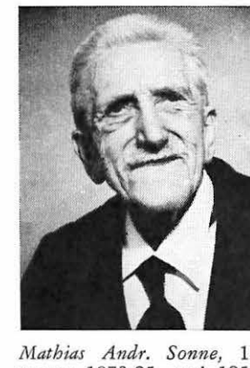

Mathias Andr. Sonne, 12. august 1873-25. maj 1959. Snedkermester, Aakirkeby.

Karl Peter Pedersen, 27.juni 1894-6. jan. 1959. Fisker, Snogebæk, mdl. redningsvæsenet. Fortjenstmedalje.

Alma Madsen, 7. april 1876-17. febr. 1959. Cigar- og tobakshandel, Allinge.

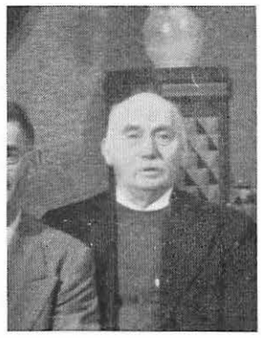

Søren Kattrup Dam, 18. decbr. 1874-6. april 1959. Gdr., Offergd., slagterforr., kreatureksp., Rø .

Peter Petersen, 10. septbr. 1895-7. maj 1959. Bygmester, mdl. byråd, 27 år kass. sømandsforening.

Poul A. Møller, 10. marts 1877-26. maj 1959. Snedkermester, Aakirkeby.

H. A. Hald, 11. novbr. 1871-30. maj 1959. Skoleinspekt., Frederikshavn 09-39, mdl. af Danm. lærerfor. hovedbest.

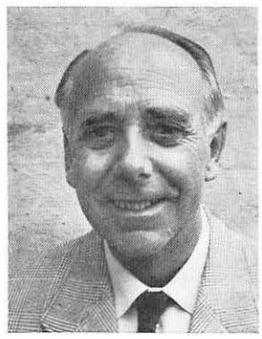

Johannes Jantzen, 11. novbr. 1907-30. maj 1959. Medindehaver af Jantzens hotel, Gudhjem.

Henry L. Christoffersen, 20. juni 1895-7. juli 1959. Møllebygger, Rønne.

J. P. Kaas, 1. juni 1869- 8. juli 1959. Gdr., Gildesbogd., Nylars, mdl. sogner., Styrsgård, Ibsker, fmd. Vaddam.

Magnus Hermansen, 7. juni 1888-13. juli 1959. Gdr., Ndr. Bækkegd., Ibsker, i 30 år, -1946, komm.kass. 46-55.

Jens Marcher, 3. decbr. 1880-17. juli 1959. Balka Mølle, sandemand i Bodilsker 20 år, fmd. bh. svineavlscentre.

Hans Steenstrup Holbeck, 24. maj 1867-20. juli 1959. Adj. og overl. 1891-1918 Rønne statssk., rekt. Odense 18-38.R.

Jens Aage Rømer, 28. april 1898-21. juli 1959. Kaptajn i 66-selskabet fra 1937, skibsinspektør 1. januar 1958.

Markus Hansen, 4. decbr. 1891-29. juli 1959. Gdr., tidl. Præstegd, Nylars, Degnegård.

Janus Sonne, 14. jan. 1866-5. aug. 1959. Avlsbr., Saltuna, Østerm., granelibeløn., Bh.s haveselskabs sølvpokal.

Leo Bahn, 4 septbr. 1903-27. aug. 1959. Skomagerm., Svaneke, fodboldsp., sølvbæger, Carnegiefond, lign.-komm.

Anders Jensen Munch, 15. febr. 1879-19. juni 1959. Gdr., Onsbjerggd., Klemensker.

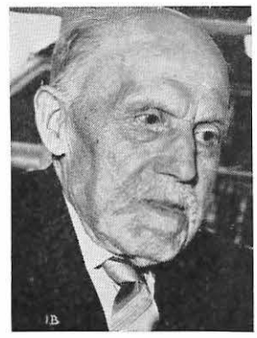

Magnus Olsen, 2. juni 1872-21. juni 1959. Skolebetjent, Rønne kommuneskole.

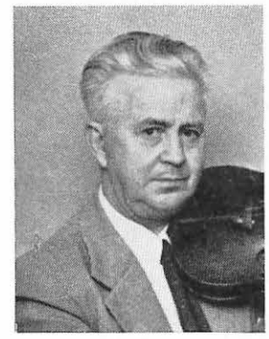

Herman Mathias Hammer, 18. septbr. 1887-2. septbr. 1959. Malermester, violinist, Østermarie.

Poul Rasch, 23. septbr. 1899-11. septbr. 1959. Autocentral, Rønne, leder af statsungdomslejr, Almindingen.

Lars Andr. Marcher, 19. septbr. 1866-12. septbr. 1959. Snedkermester, Rønne.

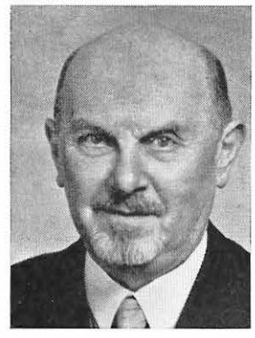

Thor Erik Eriksen, 27. juni 1883-14. septbr. 1959. Civilingeniør.

Chr. Larsen, 18. febr. 1884-16. septbr. 1959. Gdr., Kæmpegård, Klemensker.

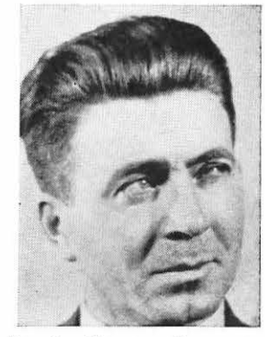

Laurits Hansen, 6. marts 1908-19. septbr. 1959. Købmand, Rønne.

Hans Peter Holm, 28. jan. 1889-19. septbr. 1959. Kustode ved Bornholms Museum 1930-58.

Victor Pihl, 2. juli 1888-20. septbr. 1959. Malermester, Rønne.

Gunnar Kofoed, 17. marts 1895-3. juni 1959. Gdr., Knarregd, Ibsker, mdl. sognerd., fmd. Neksø pakhusf.

Chr. Glud, 15. aug. 1911-2. oktbr. 1958. Automekaniker. Klemensker.

Janus A. Jensen, 1. aug. 1881-9. juni 1959. Gdr., Knarregård, Østerlars.

Krogen, Gudhjem. (Dam Johansen fot.)

Indhold af 27. årgang

Titelvignet: Kyst ved Svaneke af *V. Myhre* ..... side 1
Efteraarsskumring. Digt af *Christian Stub-Jørgensen* til maleri af *Oluf Høst* ..... » 3
Vandreblokke på Bornholm. Af *Christian Stub-Jørgensen*. Fot. af *Dam Johansen* ..... » 4
Hasle. Digt af *Arnold Hending*. Foto af *Dam Johansen* ..... » 10
Fra Rolighedsgade i Rønne til Vestergade i Hasle. Af *G. Soltau*. Portrætter og andre fotografier ..... » 11
Til nissefar. Juledigt af *K. Anker Madsen*. Mel. af *Viggo Bitsch* » 19
Rektor J. C. S. Espersen. Af *H. A. Koefoed*. Foto af Sjøkarijn af *Espersen* ..... » 20
Barbermester Chr. I. Madsen til afstemning i Sønderjylland 1920. Af *Carl Løfholm*. Foto af *Chr. I. Madsen* ..... » 22
Fire fot. af *V. Myhre* fra Svaneke ca. 1900 ..... » 23
Adjunkt I. Stchelkunoff 90 år. Af *J. Nielsen*. Fot. af *Jan Nielsen* og *Berghagen* ..... side 24
Studenterne fra Rønne Statsskole 1959. Fot. af *B. Ilsted Bech* .. » 26
Han tog, hvad »snoren« gav. Af *Axel Niebe*. Fot. af Neksø rådhus » 27
Kuremøllen i Østermarie af *Frede Kjøller* ..... » 28
Bornholms Pris. Digt af *K. G. Brøndsted* 1890 ..... » 29
Nogle erindringer af bygmester *Otto Bidstrup IV*. I Rønne 1878—1900. Fot. ..... » 30
Bornholmske billeder. Tekst og fot. af *Frede Kjøller* ..... » 35
18 borrinjholmska opstæljedanjsa. Af *Eyvind L. Lind* ..... » 40
Portrætter af 89 bornholmere, afgået ved døden sidste år ..... » 42
Krogen i Gudhjem. Foto af *Dam Johansen* ..... » 48

Redaktørens, lektor Th. Linds, adresse er Tornebakken 61, Virum.

Bornholms Litteratur

Bøger om Bornholm 1,00

KORT OG FØRERE:

Edm. Andersen: Afstandene på Bornholm 0,50
Bornholm, Diemers fører (med 2 kort) 0,75
Bornholms Amt, særtryk af Trap: Danmark, 32,00, ib. 36,00
Bornholm, Colbergs turistkort 1 : 100 000 0,75
Bornholm, Gyldendals kort 1 : 100 000 1,00
Bornholm, generalstabskort 1 : 100 000 falset 3,50
Bornholm, » 1 : 40 000 4 blade plano à 4,50
Bornholm, » 1 : 20 000 16 blade plano à 4,00
Bornholm, turistkort 1 : 60 000 3,50
Bornholms Tidendes kort o. Bornholm 1 : 55 000 6,00
K. Thorsen, Bornholm, turistkort, 1 : 75 000 2,50
K. Thorsen: Rønne, kort med gaderegister 0,65
Rønne, matrikelkort 4,00
» » opklæbet på pap 10,75
» » opklæbet på lærred 13,00
P. Hansen Resen: Atlas Danicus Bornholm 8,00
Almindingen, turistkort 1 : 10 000 0,75
Almindingen, turistkort 1 : 30 000 0,30
Almindingen, Ledetråd for de skovbesøgende 0,10
A. E. Kofoed: Kort over fæstningen Christiansø 0,75
Christiansø udgivet af Akademisk Arkitektforening 2,75
Henning Køie: Christiansø 3,75
Ove Marcuss: Bornholm — vort skønne land 6,50
Ove Marcuss: Christiansø — en rejse til »Verdens ende« 1,50
Hammershus Ruiner, fører af Vera Larsen 1,00
Hammershus Ruiner, fører af Vera Larsen, stor udgave 2,75
Hammeren, turistkort 0,30
Paradisbakkerne og Ibsker Højlyng (med kort) 0,75
Hans Hjorth: De fire bornholmske rundkirker 1,00
Provst Bostrup: Rønne kirke 0,25
På Bornholm 1959, fører med kort over øen og 14 specialkort .. 3,75
Bornholm i billeder, 55 dybtryksbilleder 5,00

HISTORIE HJEMSTAVNSLÆRE m. v.

BOGEN OM BORNHOLM ..... 85,00, indb. 115,00
K. Thorsen: Rønne Søfarts Historie (indb. kr. 21,00) 6,50
M. K. Zahrtmann: Rønne Latinskole 1512—1912 1,00
K. Thorsen: Rønne Missionshotel, jubilæumsskrift 1,75
Palle Lauring: Bornholm, med tegninger af Ebbe Sadolin 35,00, indb. 45,00 og 55,00
K. H. Kofoed: Bornholms politiske Historie fra 1848, 5 bind à 3,00
R. Pedersen Ravn: Borringholms Krønike 1671 1,50
Bornholmske Samlinger Bind XV—XXVIII à 3,50
Bornholmske Samlinger XXIX 5,00
Bornholmske Samlinger XXX—XXXII 6,00
Bornholmske Samlinger XXXIII 7,50
K. Thorsen: Bornholmerurets Historie 1,50
A. F. V. Seier: Bornholmske Folkeminder 5,00
Th. Lind: Bornholms Amtsraad 1842—1942 6,00
Ph. R. Dam: Folkeliv og Indstif. paa Bornholm 3,75
Dr. Kabell: Fra Rønne Dillettantkomedie 1,00
P. Møller: Det bornholmske Sprog 3,00
E. Vedel: Bornholms Oldtid 1,00
Palle Wichmann Olsen: Hundrede Aar paa en Klippeø 14,75
» » » » » » » » indb. .. 18,75
Rønne Bogen, samlet af Emil Ruge og Iver Madsen 15,50
» » » » » » » » » indb. 28,00
Aakirkeby 1346—1946 af G. L. Dam og H. K. Larsen 8,75
Bornholms kirker, udkommer i 6 hefter ..... à 7,00
Th. Lind: Svaneke bogen 20.00
Niels Nielsen: Rønne 1890—1914 .....

DIVERSE:

Jul paa Bornholm 1933—36 incl. à 2,50
Jul paa Bornholm 1939 2,50
Jul paa Bornholm 1940 2,75
Jul paa Bornholm 1946 3,50
Jul paa Bornholm 1947 4,00
Jul paa Bornholm 1948 4,00
Jul paa Bornholm 1951 4,50
Jul paa Bornholm 1952 4,50
Jul paa Bornholm 1953 4,50
Jul paa Bornholm 1954 4,50
Jul paa Bornholm 1955 4,75
Jul paa Bornholm 1956 5,00
Jul paa Bornholm 1957 5,50
Jul paa Bornholm 1958 5,50
Jul paa Bornholm 1959 5,85
» » » 1933—37 indb. i eet bind 28,00
» » » 1938—42 » » » » 30,00
» » » 1943—47 » » » » 33,00
» » » 1948—52 » » » » 37,00
» » » 1953—57 » » » » 41,00

Henning Ipsen: Skrænten ved havet 14,75
Henning Ipsen: Det herrens år 14,75
Karl M. Kofoed: Borrijnholmska fjansåger og Sange 3,00
Otto J. Lund: Slidara — Bornholmsk Fortælling 5,00
» Bråfolk og Stommene 3,50
» Forr i Tider 4,50
» Jem å Jor 5,00
» Hawed e mit 5,00
» » » » indb. i shirting 9,00, i vælskbind .. 13,00
» Vår Larkan ryggar 3,00
Chr. Stub-Jørgensen: Næsdævlens Rige, indb. 4,00
» » » Kølvand 5,00
» » » Kampeløkke å 6,50
» » » For 50 år siden 12,00
Koch: Det hvisker fra Havet 6,00
» » » » » indb. i vælskbind 16,00
Aakerlund: Og Lyngen den veg 4,50
» Bornholmerhistorier 4,00
» Mands Vilje — Mands Værk 4,50
» I Nat ringer Klokkerne. Historisk roman fra lybækkertiden 6,75
Anker Norgaard: Bornholm rundt med Drengene og Pjok 1,50
Hakon Rabierg: Sognekirker og Præster i Rønne og Knudsker .. 7,00
Bobbarækus Filiækus, bornholmsk billedbog med tekst og tegninger af L. Mahler Jørgensen ..... kart. 4,85
K. E. S. Koefoed: Bornholms befrielse, drama i 9 scener 3,50

GEOLOGI OG ARKÆOLOGI:

V. Milthers: Bornholms Geologi, indb. 5,00
M. Jespersen: Liden geonostisk Vejviser over Bornholm 1,00
A. Rosenkrants: Geologisk Fører 1,00
Ole Klindt Jensen: Bornholm i folkevandringstiden 75,00

PLANTE- OG DYRELIV:

Arne Larsen: Oversigt over Bornholms plante- og dyreliv 3,75

BIOGRAFIER OG STAMTAVLER:

Chr. Stub-Jørgensen: Til M. K. Zahrtmanns Minde 1,00
Johan Hansen: En bornholmsk Haandværkers Erindringer ved lektor Th. Lind (indb. 19,00) 6,50
Forstander N. P. Jensen, en mindebog 3,50
Stamtavle over den bornholmske familie Jespersen 10,00
Lensmænd og Kommandanter paa Bornholm ved J. A. Jørgensen 0,75
Svendsen: Østerlarsker Slægter 3,00
H. Sonne Kofoed og N. C. Stangegård: Klippeøens Mænd fødte og førte ..... 14,00, indb. 18,00
Andreas Hansen: Arbejdsår og fyraften 12,00 indb. 20,00 og 25,00
H. A. Koefoed: Rektor J. C. S. Espersen 3,00

DIGTSAMLINGER:

K. A. Petersen: Viser i bornholmsk Folkemaal 0,75
C. J. E. Aakerlund: Brogede Blomster 2,50
J. P. Kuhre: Bællaminje frå Magleskåu 1,00
Chr. Stub-Jørgensen: Hjemlands Kyst 5,00
Einar Brandt Nielsen: I denne Nat 4,00
» » » » » » indb. 6,00
Asger Dam og Ernst Clausen: Digte og Tegninger fra Bornh. indb. 12,50
Johannes Lyngby: Vraggods 9,75
A. J.: Digte (realskolebestyrer Alfred Jensen, Neksø) 8,50
Hans Hjorth: På versefødder 4,50

SANG- OG MELODIHEFTER:

Viser i bornholmsk Mundart v. H. Johansen 0,75
14 gamle viser i bornholmsk mundart af H. Johansen 1,00
Klippeøens Sange, bornholmsk sangbog indb. 2,00
10 bornholmske sange, tekst og musik af Hans Hjorth 2,50
Borrijnholm, tekst: M. K. Zahrtmann, musik: Hans Hjorth 1,00
Elna Schøne: Nya borrijnholmske Vizer 1,50
Elna Schøne: Andeliga Sånga 1,50
J. P. Kuhre: Lila Moer og Pærza Viza 0,90
Bornholms Tappenstreg af P. Andersen (indeh. »Bornh. Drapa«) 1,00
Nordens Capri af Vald. Olsen 1,00
Råsapåsijn, samlet af L. Wessel 1,50
Bornholms Pris af Winther 1,00
Kong Peter I.s Honnørmarch af dr. Thorsen 1,00
L. Wessel: I Piblamarken 2,50
Kjøvenhaunerijn, syngespil i 2 akter, tekst og musik af Daniel Andersen 2,50
Bornholmermarch af Lindahl 2,00
Kristus, tekst: Cai Ankerbye, musik: Daniel Andersen 1,50

Colbergs Boghandel

Forlægger af bornholmsk Litteratur.
*Tlf. *1617* *Postkonto 13077*

ÆLDRE BORNHOLMSK LITTERATUR KØBES OG SÆLGES

JOHGUS BORNHOLMSK KERAMIK

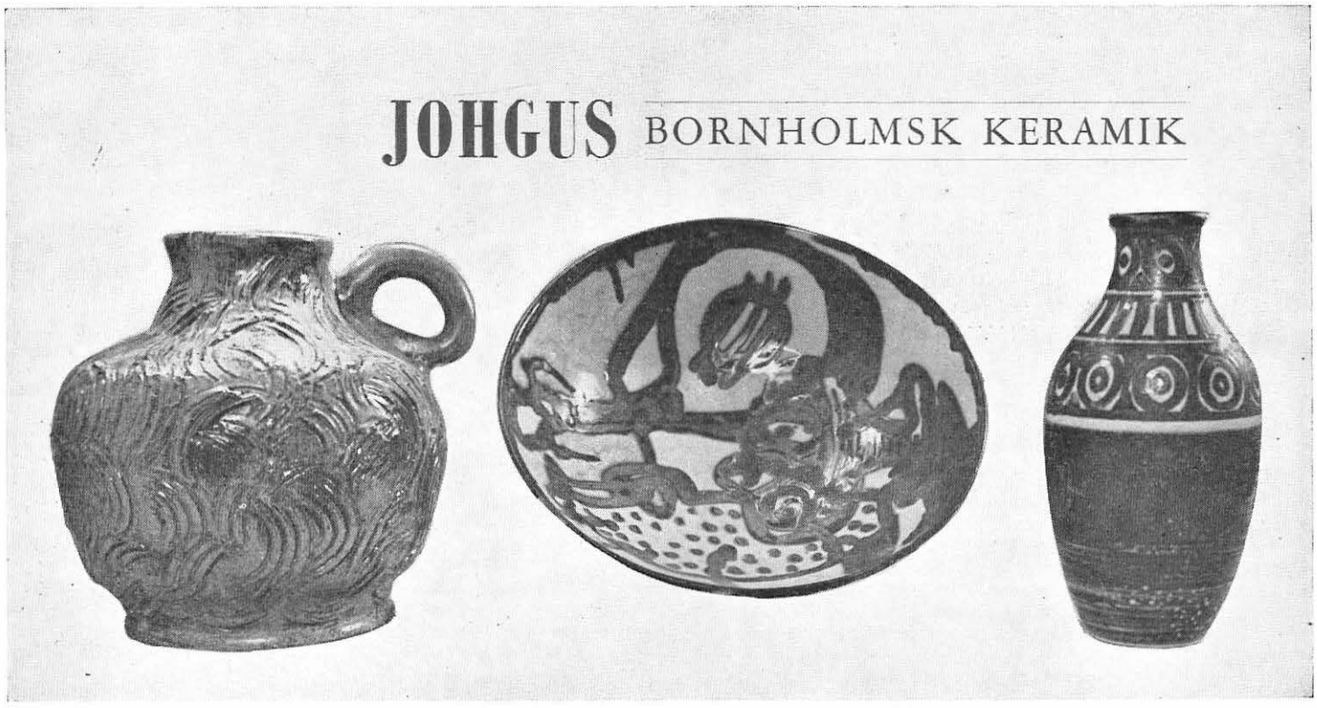

JOHGUS KERAMIK . JOHS. PEDERSEN . RØNNE . TELEFON 1304

Sko!

Det største udvalg –
De nyeste modeller finder
De selvfølgelig i øens
førende skomagasin

Skomagsin
v. P. Sørensen
Rønne
telefon 224

AKTIESELSKABET

Bornholms Fløde-Iscremfabrik

Bornholms Margarinefabrik A/S

*Telefon *1850*

Fast brændsel
Brændselsolier
Trælast
Cement m. m.

Firmaet **CHR. BIDSTRUP**

Ellekongstræde / Sct. Mortensgade . Telefon Rønne 141

ALT I ELEKTRISKE ANLÆG

Firmaet **AXEL SØRENSEN OG SØN**
Elektro-installatør ✠ Telefon Rønne 569

. . . denne forretning skaber de moderne hjem

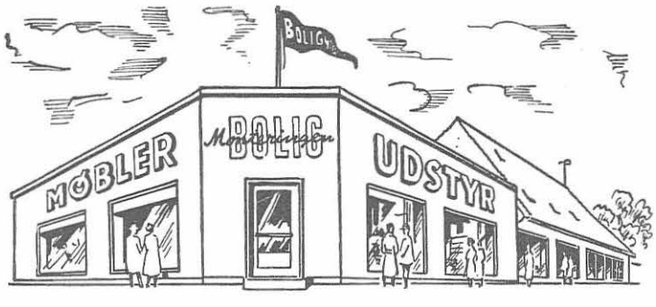

Søndergade 7 **EMIL NIELSEN** Tlf. Rønne 1025

Øens største specialforretning
i komplet boligmontering

Alt til hjemmet og til alle hjem
De er altid sikker på kvaliteten i

BOLIG

PROTOKOLLER
PRIVATBIND

Niels Andersen BOGBINDERI

St. Torv, Rønne, tlf. 1313

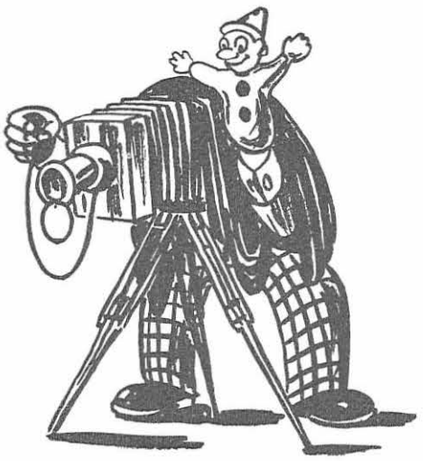

Julens stjerneskud
er et godt fotografi,
så derfor ønsk Dem
et billede fra

polyfoto

ved H. P. Nielsen, Byledsgade 4, telf. 240

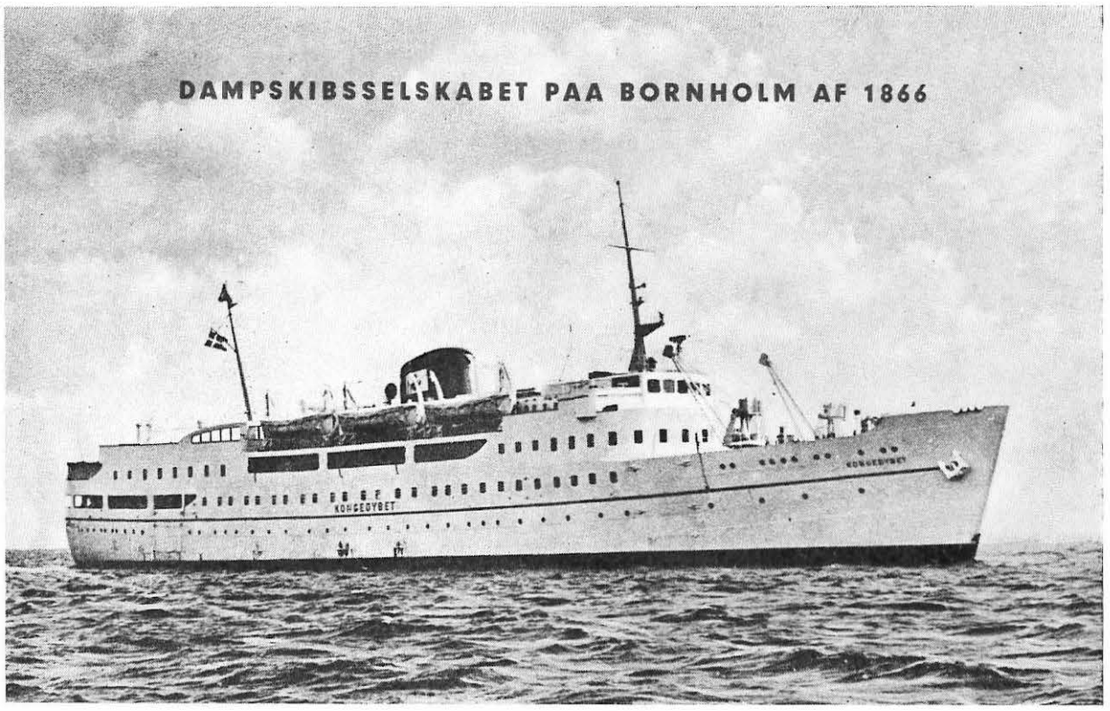

Varmt vand hele året

Har De centralvarme, så savner De utvivlsomt det varme vand om sommeren. Ved De, at for en ringe udgift kan De få dette savn afhjulpet? Har De ikke centralvarme, kan De alligevel få installeret et selvstændigt varmtvandsanlæg med gasfyring til bad, køkken og håndvask, også velegnet til restaurationer, damefrisørsaloner og tandlæger. — Det koster ikke så meget, som De tror! Kender De den store fordel ved gasvaske-kedler? Renligt, nemt og behageligt. En storvask koster kun mellem 50—100 øre. Udførligere oplysninger og tilbud uden forbindende.

K. E. HANSEN *Stettestræde . Telefon 491*

Blikkenslager, aut. gas- og vandmester

Pakning
og
opbevaring
af møbler

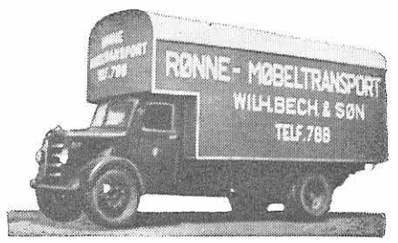

WILH. BECH & SØN

Turist- og selskabskørsel *Flytte- og transportforretning*

Kastanievej 6. Privat: Søndre Allé 5. Telefon 788

Alt i
sygeplejeartikler
samt
stort udvalg i
parfumeri

NYROPS
UDSALG

St. Torvegade 18, tlf. 754

I år kan De
få julegaver
til hele
familien
✡
Julegaver
der skaber
glæder

Alsted

SØNDERGADE 6 . RØNNE TLF. 249

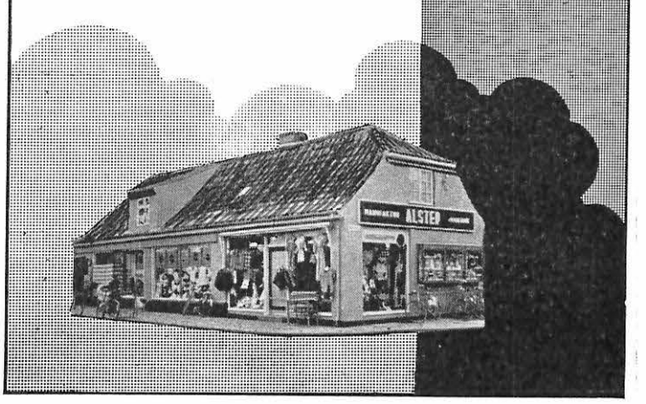

Kemisk
rensning

KEMIKOHL

St. Torvegade 27 . Telefon Rønne 116

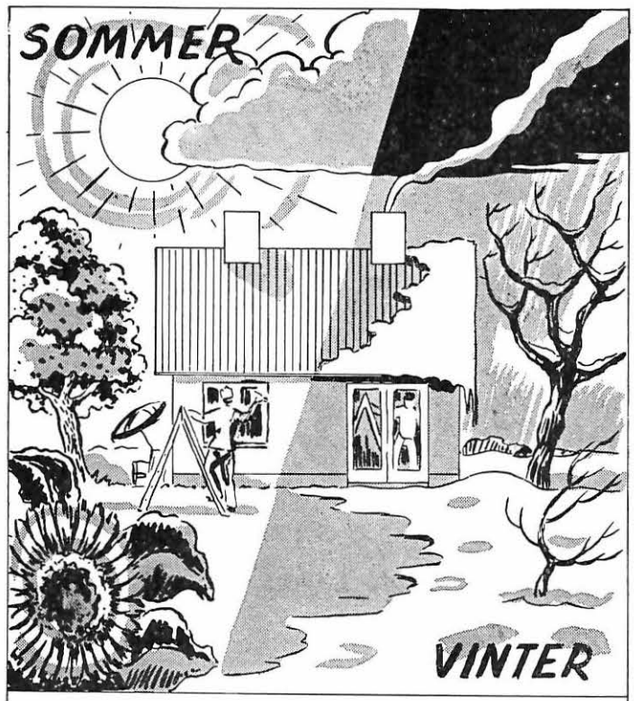

AAGE HEINØ

Malermester

Nørregade 24 . Rønne . Telefon 48

BORNHOLMS
SPARE- OG LAANEKASSE
I RØNNE

STORE TORV 16

HOVEDKONTOR I RØNNE:

Telefon 1420. Kontortid fra 9—12
og 14—16. Lørdag fra 9—12.30

AFDELINGEN I ALLINGE:

Telefon 54. Kontortid fra 9—12
og 14—16. Lørdag fra 9—12.30

AFDELINGEN I TEJN:

Telefon Allinge 520 . Kontortid 10—12

AFDELINGEN I HASLE:

Telefon 225. Kontortid
hverdag kl. 14—16
undtagen lørdag kl. 9—12.30

Værdipapirer modtages til
opbevaring i åbent depot

BOXER UDLEJES

Indskud modtages på 6 og 3 måneders
opsigelse og på almindelige
sparevilkår

ALT I BYGNINGSARTIKLER

BORNHOLMS TEGLVÆRK
HERMAN FAGERLUND

"Byggefagerlund"

– Bornholms førende!

Julegaver

Broderi
&
Vævning
&
Keramik
&
Kunst

Væve-Stuen

SOFIE ANKER

Snellemark
Rønne . Tlf. 884

Knud Jørgensen

St. Torvegade
Rønne

Gælder det radio, fjernsyn, knallert eller cykle, går De ikke forkert, hvis De henvender Dem til os. — Kun gode mærker haves

KNUD JØRGENSEN
KJ
RØNNE

Telefon Rønne 740

Blomstervenner — Cederblad kender

Kranse- og blomsterarrangementer af enhver art.
Leveres over hele jorden

Cederblad BLOMSTER
RØNNE • TLF. 1092

Øens største og mest moderne blomsterforretning

Julegaver

I SMUKT UDVALG

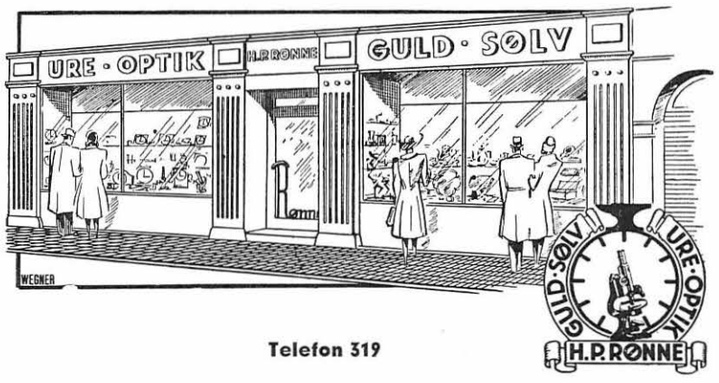

Telefon 319

RING TIL RØNNE **907**

og lad os klare Deres tryksag

Forlang forslag med udkast
Det koster Dem intet og er selvfølgelig
uden forbindende for Dem

COLBERGS EFTF. BOGTRYKKERI . STOREGADE 30 . RØNNE

City

1 ste klasses
pålæg

Fineste
selskabs-
smørrebrød
Konserves

K. Mortensen St. Torvegade . Telefon Rønne 359

Altid
først
med
nyhederne

HARALD ANDERSEN
Herreekvipering, St. Torv, Rønne. Telefon 350

Rønne Vin-
og Cigarforretning
har alle kendte mærker
i vine, spirituosa,
cigarer og cigaretter.
Stort udvalg i piber.

H. H. LAU

St. Torvegade 3, Rønne
Telefon 706

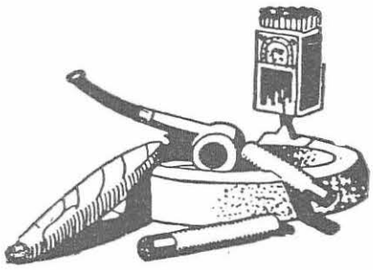

VIL DU LÅNE MINE PENGE, FAR?

Barnets trygge tillid til mor og far er ligefrem, selvfølgelig og naturlig. I de voksnes verden bygger tilliden på erfaringer — og generation efter generation vælger derfor HANDELSBANKEN, når det gælder pengespørgsmål.

HANDELSBANKEN

I RØNNE
Filial af Kjøbenhavns Handelsbank
TELEFON: 1900

Bageri
Conditori
Cafe
☆
Snellemark 43
Rønne
Telefon 242

C. J. Didriksen & Co.

Opel har Rekorden -og Rekorden slår alt!

Denne enestående populære vogn fås med 2 eller 4 døre - med 52 eller 63 hk motor ... og med standard gear eller automatisk kobling.
Den største og smukkeste vogn til prisen - med rigelig plads, et enormt bagagerum ... og fremragende køreegenskaber.

So den ny Rekord i vore lokaler, og lad os opgive Dem prisen på den model, med den motor og det udstyr, De måtte ønske.

DE FÅR MERE FOR PENGENE
GM GENERAL MOTORS

Finansiering gennem General Motors Acceptance Corporation

OPEL Rekord

Skadesforsikring

Livsforsikring

Forsikringsaktieselskabet

NYE DANSKE AF 1864

Afdelingskontoret i Rønne ved distriktschef C. A. Flensborg . Telefon 1864 - 1964

Agenturer i de bornholmske købstæder

Buketter
Blomsterkurve
Moderne kransebinderi
Frugt

Blomsterhilsener
ekspederes
over hele kloden

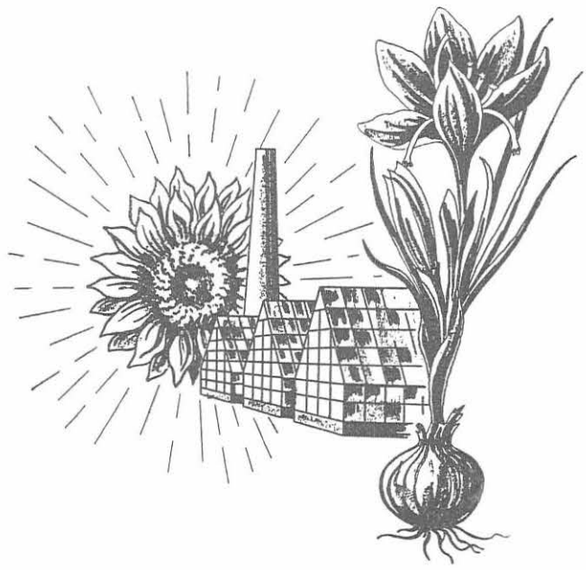

SIG DET MED BLOMSTER
INTERFLORA

Hr. Kyhn TORVEGADE 4 . RØNNE . TELEFON 448

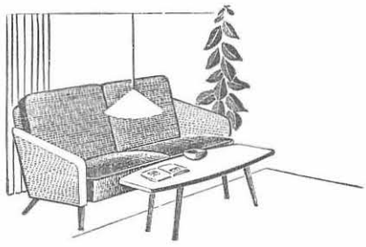

Møbler og
butiksinventar

— gerne til tjeneste
med tilbud og overslag

Vi kommer
over hele øen

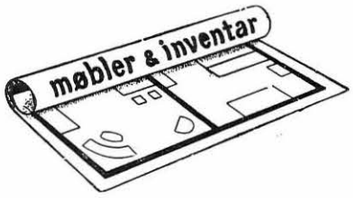

Andersen & Grønbech

Ellekongstræde 4–6, Rønne, telefon 1147

Bornholmsk stentøj og fajance

L. HJORTHs

Terracottafabrik

Grundlagt 1859

Sølvmedaille: Altona 1869, London 1870
Guldmedaille: New Orleans 1864, Bruxelles 1910, Gent 1912
San Francisco 1914
Barcelona 1929 (Grand prix)
Bruxelles 1935 (Diplom d'Honneur)

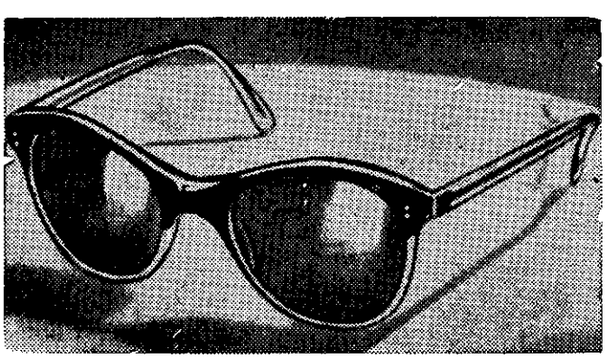

Anspænd ikke Deres øjne ved læsning, men gå straks til *fagmanden* og lad ham vejlede Dem ved køb af briller.

Enten det gælder dame- eller herrebriller, har vi altid de sidste nyheder i brillestel.

Eget moderne sliberi.

Særskilt prøveværelse.

Hos os kan De få det verdenskendte Zeiss punktal glas

Stort udvalg i
- Tempus-ure
- Urlænker
- Barometre
- Thermometre

Vort motto er:
Kundens tillid - Fagmandens styrke

Thomsens URE OG OPTIK

St. Torvegade 14 . Tlf. Rønne 572

Telefon 9

— vidt berømt for hvid vask —